

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 2 (26)

2002

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
1500 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська 46,
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
тел./факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Укрінформ — обкладинка, стор. 23, 26, 55;
Photo UA — стор. 5;
Власть и политика — стор. 47;
IREXProMedia, В. Артюшенко — стор. 51;
УНІАН — стор. 52, 53.

Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна підтримка — Антон Балицький

© УЦЕПД, 2002

Видання журналу здійснене
за фінансового сприяння
Канадського Фонду

З М І С Т

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРІВ ПАРТІЙ І БЛОКІВ

Олег БІЛОРУС	2
Володимир ГОРБУЛІН	2
Валентина ДОВЖЕНКО	3
Віталій КОНОНОВ	3
Володимир ЛИТВИН	4
Олександр МОРОЗ	5
Петро СИМОНЕНКО	5

СТАТТІ

ПИТАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ Валерій ЧАЛИЙ	6
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СФЕРА В ПЕРЕДВИБОРНИХ ПРОГРАМАХ ПАРТІЙ І БЛОКІВ Валерій ЧАЛИЙ	22
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРІВ ПАРТІЙ І БЛОКІВ Михайло ПАШКОВ	27
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ТА ОЦІНКИ ГРОМАДЯН Михайло ПАШКОВ	34
ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ-2002 І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ Олександр ДЕРГАЧОВ	46
РОССИЙСКИЙ ФАКТОР В УКРАИНСКИХ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРАХ 2002г. Аркадий МОШЕС	50
ВИБОРИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ МАЙБУТНІ СТОСУНКИ ІЗ ЗАХОДОМ Джеймс ШЕРР	54

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВИБОРИ-2002: СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ ЦЕНТРУ РАЗУМКОВА	58
---	----

Читайте наші аналітичні матеріали
на WEB-сторінці в Інтернет:
www.uceps.com.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Виборчий блок
Юлії Тимошенко

Олег БІЛОРУС

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Першою і найбільш важливою корективою зовнішньої політики України повинен бути перехід від повної невизначеності до активної, сильної і послідовної політики на базі довгострокової стратегії країни і держави, а не Президента чи Уряду. Потрібна реальна (на ділі, а не на словах) інтеграція зовнішньої політики з внутрішньою політикою країни. Це стане можливим лише за умови прийняття концептуального інтегрованого Закону “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України”. Проект цього Закону ще в 1999р. внесли народні депутати Ю.Тимошенко, О.Білорус, О.Турчинов. Більше того, зовнішня і внутрішня політика повинні бути об’єднані однією метою — ефективним захистом і реалізацією національних інтересів України. А це стане можливим лише тоді, коли Верховна Рада прийме “Національну стратегію розвитку України” (проект такої стратегії нами напрацьований).

Крім того, треба визначити й забезпечити реалізацію ряду надзавдань і стратегічних цілей зовнішньої політики України — таких, як “Велич України”, “Реінтеграція України в Європу”, “Конкурентоздатність України в глобальних системах”, “Економізація зовнішньої політики”, “Наступальність та активність зовнішньої політики України”.

Для підвищення ефективності зовнішньої політики України необхідно вжити ряд невідкладних кардинальних заходів. **По-перше**, Уряд — Кабінет Міністрів, повинен стати найвищим органом виконавчої влади на ділі. Уряду треба повернути всі важливі функції зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності, інтегровані зі внутрішньополітичною діяльністю; Президент матиме стратегічні і контрольні функції. Верховна Рада затверджує засади внутрішньої і зовнішньої політики за Конституцією.

Баланс єдності та розподілу повноважень всіх гілок влади базується на критеріях здорової змагальності й ефективності.

По-друге, перший віце-прем’єр міністр України в умовах глобалізації, глобальної і європейської інтеграції повинен займатися не апаратною чи галузевою роботою, а зовнішньополітичною і зовнішньоекономічною діяльністю; бути одночасно повновладним міністром закордонних справ, а не декоративною апаратною фігурою. Такий міністр-канцлер держави повинен бути здатним розробляти концепції, доктрини та забезпечувати їх реалізацію.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Ради?

У разі повторного обрання до Верховної Ради України ми плануємо:

- ❖ домогтись остаточного прийняття запропонованого фракцією “Батьківщина” Закону “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України”, який вже рекомендований до розгляду Верховною Радою у першому читанні;

- ❖ домогтись прийняття запропонованого фракцією “Батьківщина” Закону “Про засади національних інтересів України”, який також рекомендований до розгляду;

- ❖ забезпечити розробку проекту Закону “Про національну стратегію розвитку України”;

- ❖ внести зміни та доповнення до вже прийнятої, але застарілої “Концепції (основ державної політики) національної безпеки України”;

- ❖ сприяти остаточному прийняттю Верховною Радою Закону “Про Кабінет Міністрів України” з новими положеннями, пов’язаними з розширенням зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних повноважень Уряду;

- ❖ впровадити ефективну систему урядової координації та контролю зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності всіх урядових структур;

- ❖ впровадити ефективний контроль та оцінку результативності роботи українських зовнішніх представництв;

- ❖ різко посилити наукове забезпечення зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, покращити підготовку дипломатів вищої кваліфікації

на міжнародному рівні, створити діючий резерв дипломатичних кадрів, особливо послів;

- ❖ запровадити систему парламентських слухань з найважливіших питань зовнішньої стратегії України.

Виборчий блок
Демократична
партія України -
партія
“Демократичний
союз”

Володимир ГОРБУЛІН

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Нинішня якісно нова геополітична, геостратегічна та фінансово-економічна ситуація у світі потребує певного зміщення акцентів у нашій зовнішньополітичній діяльності. З огляду на це, маємо сконцентрувати зусилля на реалізації тріади завдань зовнішньої політики України: поступальний розвиток взаємовигідних і рівноправних відносин зі США, з євроатлантичними структурами та Росією. Йдеться про більш прагматичний, більш предметний підхід сторін до вирішення проблем двостороннього співробітництва.

Очевидно, що ключова зацікавленість України полягає у максимальному використанні такого співробітництва для піднесення національної економіки, стабілізації демократичних трансформацій у суспільстві.

Ми повинні ініціювати пропозиції спільно розробки Платформи корпоративної стабільності і безпеки на пострадянському просторі. Метою таких пропозицій може бути, наприклад, створення комбінацій регіональних і транснаціональних альянсів: ЄС, СНД, ОБСЄ, ГУУАМ.

Виходячи з того, що найважливішою передумовою ефективності зовнішньої політики є ефективність політики внутрішньої, нам треба прагнути до активної міжнародної діяльності з налагодження сталих відносин між світовими центрами сили на рейках прагматичного партнерства в політичній, економічній, військовій та інших площинах. В одному з інтерв’ю я охарактеризував таку зовнішню політику як “обмежений глобалізм”.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Раги?

Вважаю за необхідне зауважити, що в Україні спостерігається все більше розуміння важливості зв'язку між економічними та демократичними перетвореннями — значно активізувалися останнім часом зусилля щодо приведення українського законодавства у відповідність до стандартів Ради Європи.

Є поступальний рух і в сфері контролю над озброєннями. Україна приєдналася до Документу ОБСЄ про стрілецьку зброю і легкі озброєння та розглядає можливість адаптації Кодексу поведінки ЄС стосовно експорту озброєнь.

Сподіваюся, що робота на цих та інших напрямках значно активізується у Верховній Раді України нового складу. ■

*“Жінки за майбутнє”
всеукраїнське
політичне
об'єднання*
**Валентина
ДОВЖЕНКО**

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Зовнішня політика є одним серед інших ключових критеріїв, таких, як відкрите громадянське суспільство, ефективне функціонування ринкової економіки, верховенство права, що впливатимуть на значення нашої держави у новітньому європейському та світовому співтоваристві. Ми вважаємо, що Україна повинна проводити активну зовнішню політику, спрямовану на:

- ❖ стабільність на глобальному та регіональному рівнях;
- ❖ збереження позицій, у першу чергу, на території колишнього СРСР;
- ❖ захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями та вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом;
- ❖ забезпечення повноправної участі України у вирішенні конфліктів, що зачіпають її інтереси;
- ❖ інтеграцію України в Європу; вихід в Азіатсько-Тихоокеанський регіон;

❖ ліквідацію штучних перешкод для виходу конкурентоспроможної української продукції на міжнародні ринки;

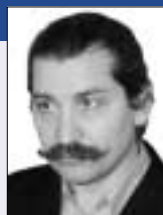
❖ поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера. Зовнішня політика має здійснюватися за допомогою переважно наступних механізмів: розвиток двосторонніх міждержавних відносин; розширення участі в європейському регіональному співробітництві; співробітництво в рамках СНД; членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях.

Кожен із цих напрямів повинен містити комплекс пріоритетів, зумовлених національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Раги?

Перш за все, це захист прав та інтересів громадян України за кордоном, українських жінок і чоловіків, змушених виїхати за кордон у пошуках роботи. На підставі міждержавних угод треба запровадити систему квотування робочих місць для громадян України та надання їм допомоги згідно з міжнародним правом.

Крім того, необхідне укладання повномасштабних договорів про добросусідство та співробітництво з усіма прикордонними державами з метою остаточного підтвердження існуючих державних кордонів, створення атмосфери взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин у всіх галузях. ■

*Партія
Зелених України*

Віталій КОНОНОВ

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Зовнішня політика України повинна враховувати зміни на геополітичній карті світу на початку XXI сторіччя. **По-перше**, треба констатувати повне панування США, що займають домінуючу позицію у сучасній системі міжнародних відносин. Після терактів 11 вересня 2001р. їх позиції

не лише не були послаблені, але й зміцнилися. Війну в Афганістані США виграли в надзвичайно короткий термін.

По-друге, Російська Федерація посилює свої позиції у євразійському регіоні, завдяки більш зваженій позиції стосовно країн СНД та спільним інтересам зі США в боротьбі з тероризмом.

По-третє, Європейський Союз чекають важкі часи розширення. В Ірландії, яка є реципієнтом ЄС, населення на референдумі висловилося проти розширення. В Польщі, яка збирається вступити до ЄС, посилюються антиінтеграційні настрої. Данія не змінила свою крону на євро.

По-четверте, Китай претендує на роль супердержави.

Нарешті, арабські країни вкрай негативно ставляться до нової війни Ізраїлю проти Палестини, що не виключає розширення сфери конфлікту.

Україна існує на перетині європейської та азійської культур, християнського та мусульманського світу. За такої ситуації Україна приречена розвивати двостороннє співробітництво з усіма країнами та шукати власний шлях, не приєднуючись до воєнних блоків і наддержавних союзів. Європейський вибір України не викликає сумніву, але залежить не стільки від України, скільки від країн ЄС. Зелені Європи неоднозначно ставляться до інтеграційних процесів. Зокрема, зелені Швеції, Ірландії і деяких інших країн вважають, що інтеграційні процеси в Європі ідуть лише на користь правлячих еліт найбільш розвинутих країн Європи. В жодному разі не можна вважати, що європейська інтеграція автоматично призведе до зростання рівня життя в країнах, що приєднуються до ЄС. Декларації приєднатися у майбутньому до ЄС мають бути обґрунтовані розрахунками зисків і втрат від такого рішення.

На початку історії незалежності Партія Зелених України висувала пропозиції про створення Балто-Чорноморського союзу за участю країн Скандинавії, Балтії, а також Білорусі, України, Румунії, Болгарії, Туреччини. Але суто прозахідна політика балтійських країн та проросійська — Білорусі поставили хрест на цій ідеї. Зараз видається перспективним шлях посилення об'єднання ГУУАМ та багатостороннє співробітництво країн Чорноморського регіону. Потрібно більш ефективно використовувати географічне розташування України як транзитної держави, але з беззастережним урахуванням усіх екологічних чинників. Нарешті, пріоритетними мають бути зовнішньополітичні зв'язки з найближчими західними сусідами — Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Молдовою, Румунією.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Ради?

Парламентарії взагалі ініціюють мало законопроектів у сфері зовнішньої політики, але з усіх законів саме ратифіковані міжнародні договори, укладені від імені Уряду України, складають чи не найбільшу кількість. Крім того, народні депутати від ПЗУ ведуть і далі вестимуть величезну роботу в ПАРЄ, ПАЧЕС, МПА СНД, в комісіях з двостороннього співробітництва парламентів різних країн.

Зелені вбачають свою роль у запровадженні та підтримці постійного діалогу між країнами Сходу і Заходу, Півночі і Півдня з метою запобігання можливим глобальним конфліктам. Ми виступаємо за створення європейської системи колективної безпеки, базованої на несилових чинниках, за беззастережне дотримання положень Конституції України про неможливість постійного розміщення іноземних військ на українській території. Партія Зелених України виключає можливість пролонгації терміну перебування російського Чорноморського флоту в Україні.

Зелені вважають звільнення України від ядерної зброї вірним та історично значущим кроком, що сприяв якісній зміні міжнародних взаємин. Зважаючи на глобальну значущість цього безпрецедентного кроку, Партія Зелених виступає за надання Україні місця постійного неядерного члена Ради Безпеки ООН. У такий спосіб будуть найефективнішим чином забезпечені політичні гарантії її безпеки та створені умови для подальшого стимулювання ядерного роззброєння.

Верховна Рада третього скликання прийняла Закон України "Про міжнародну технічну допомогу", до чого доклали зусиль представники фракції ПЗУ. Президент України повернув цей закон до Парламенту з пропозиціями, і їх було цілком слушно запропоновано врахувати. Пропозиції Президента націлені на посилення ролі держави у відносинах з іншими країнами та міжнародними організаціями стосовно надання Україні консультацій, грантів, обладнання тощо та ефективності їх використання. Але окремі фракції (КПУ, СДПУ(о)) не підтримали Президента. У Парламенті наступного скликання Партія Зелених буде наполягати на остаточному прийнятті цього важливого закону. ■

Виборчий блок
"За Єдину Україну!"

Володимир ЛИТВИН

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Основи зовнішньополітичного курсу України, визначені в перші роки незалежності, протягом 1990-х років пройшли серйозну обкатку і шліфовку в різних ситуаціях. Вони витримали випробування часом, вистояли в жорстких умовах появи нових загроз і викликів. Тому я не вважаю, що зовнішньополітичний курс, який визначив Президент України — а це, насамперед, курс на європейську інтеграцію — потребує сьогодні коректив. Певних коректив, скоріше, потребує механізм реалізації зовнішньополітичних засад.

Необхідно зосередити зусилля на тому, щоб зовнішня політика була максимально можливо зорієнтована на захист життєво важливих інтересів України та її громадян. Іншими словами, нам потрібно позбавитися — там, де це можливо, — надмірного альтруїзму, втілюючи політику здорового прагматизму та зваженого реалізму.

Якщо говорити про відносини зі стратегічними партнерами, то маємо домагатися, щоб партнерство з ними не було одностороннім і віртуальним. Стратегічні партнери повинні поважати наші інтереси так само, як ми поважаємо їхні. Моє розуміння стратегічного партнера полягає у тому, що на його підтримку ми можемо розраховувати за будь-яких умов — не лише тоді, коли ми на підйомі, а й тоді, коли нам важко. Бо глибина суть стратегічного партнерства визначається не тимчасовими, минулими чинниками, а довготривалими, стратегічними інтересами.

Зовнішня політика України повинна працювати на внутрішню політику, а не навпаки. Це означає, що кожен наш крок на міжнародній арені має пророзраховуватися з точки зору його впливу на внутрішньополітичну та економічну стабільність у державі. Успішність зовнішньої політики необхідно вимірювати

не ефектністю дій, а їх ефективністю. Образно кажучи, футболіст, який б'є по воротах у красивому стрибку через себе, може зірвати шквал аплодисментів, але якщо м'яч після цього не опинився в сітці, то про вдалий фінт дуже швидко забудуть.

Нарешті, одним із головних завдань зовнішньополітичної служби має бути захист інтересів пересічного українця. Жоден з наших громадян, потрапляючи за кордон, не повинен у складних ситуаціях бути кинутим напризволяще. Необхідно, щоб він завжди відчував за собою сильну державу, яка здатна належним чином захистити його права й інтереси. Рівною мірою це стосується й захисту інтересів українських суб'єктів підприємницької діяльності, і туристів, і так званої трудової міграції.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Ради?

Законодавчий ґрунт для здійснення зовнішньої політики України за 10 років вже в основному сформований. Цьому значною мірою сприяло також прийняття у вересні 2001р. Закону України "Про дипломатичну службу". Ще одним необхідним кроком на сучасному етапі є схвалення Закону "Про міжнародні договори України", — якщо цей документ не буде прийнятий Верховною Радою нинішнього скликання.

Крім того, одним з першочергових завдань нового складу Верховної Ради я вважаю забезпечення системності та послідовності законотворчої роботи в зовнішньополітичній сфері. Якщо ми визначили своєю стратегічною метою інтеграцію до Європейського Союзу, то, як свідчить досвід нинішніх кандидатів на вступ до ЄС, лівова частка успіху на цьому шляху залежить саме від якості та темпів роботи з адаптації законодавчих норм до європейських стандартів. Новий Парламент повинен знайти такий алгоритм взаємодії з Урядом, щоб цьому процесу надати необхідної цілеспрямованості та динаміки. Якщо цього не відбудеться, то європейська інтеграція України залишатиметься в площині декларацій. Мусимо мати чітке уявлення того, які закони, коли, чому та в якій послідовності ми повинні прийняти для того, щоб поступально рухатися до визначеної мети. ■

*Соціалістична
партія України*

Олександр МОРОЗ

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Корективи повинні полягати в практичній реалізації позаблокового статусу України, в ініціюванні скликання Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, котра, на відміну від "Хельсінкі-75", прийняла 6 зобов'язуючі для кожної держави рішення щодо забезпечення кожною державою гарантій безпеки і співробітництва на засадах демократії і верховенства прав людини. Тобто, треба відновити процес, перерваний виконавчою владою України у 1998р. на підставі дріб'язкових меркантильних (шкідливих для України) інтересів.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Ради?

Мною у 1999р. і з уточненнями — у 2000р. був запропонований законопроект "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України". Його прийняття та реалізація здатні повною мірою забезпечити національні інтереси України в зовнішній політиці. ■

*Комуністична
партія України*

Петро СИМОНЕНКО

1. Які корективи необхідно внести до зовнішньої політики України та яких заходів необхідно вжити для підвищення її ефективності?

Зовнішня політика України повинна повністю підпорядковуватися її національним інтересам, завданням зміцнення безпеки, економічної і політичної незалежності, зовнішньополітичних позицій. Потрібно покінчити з таким становищем, коли зовнішньополітичний курс суверенної України диктують США, МВФ, НАТО.

Адже доходить до того, що Конгрес США дозволяє собі приймати резолюції, у яких визначається, які конкретні рішення мають ухвалити, які кроки здійснити Президент, Кабінет Міністрів, Верховна Рада України (наприклад, Резолюцію №120 "На захист незалежності України", жовтень 1996р.). А прем'єр-міністр А.Кінах відверто заявляє, що зміст соціально-економічної політики України узгоджується на переговорах з керівництвом МВФ (інтерв'ю А.Кінаха газеті "День", 22 лютого 2002р.).

Засади зовнішньої (як і внутрішньої) політики України мають визначатися Верховною Радою, як це передбачено Конституцією. Вважаємо неприпустимим те, що навіть основоположні акти, підписані від імені України Президентом, стосовно співробітництва з НАТО, програми співробітництва, затверджені указами Президента, не вносилися на затвердження Верховною Радою. Президентом порушуються вимоги Конституції і законів України стосовно порядку допуску на її територію підрозділів збройних сил інших держав.

У Декларації про державний суверенітет України закріплене дуже важливе, принципове положення про те, що Україна має бути нейтральною, позаблоковою державою. Посилання на Декларацію міститься і в Акті про проголошення незалежності України, схваленому на всеукраїнському референдумі

1 грудня 1991р. Однак всупереч цьому, без з'ясування волі народу, зовнішньополітичний курс все більше набуває — на шкоду інтересам України — одностороннього, прозахідного, проамериканського, проНАТОвського спрямування. У тих же випадках, коли західними колами робляться недружні випадки проти українського Президента, керівництво України демонстративно кидається в обійми північного сусіда. Лінія у відносинах з Росією є непослідовною, суперечливою, недостойною такої держави, як Україна.

За нашим переконанням, розвиток співробітництва з країнами Заходу, з європейськими структурами, США не повинен здійснюватися на шкоду нашим відносинам з Російською Федерацією, іншими країнами СНД. Україна може і повинна виступити ініціатором інтенсифікації інтеграційних процесів у СНД. Інтересам України відповідало б приєднання її до складу Союзу Російської Федерації і Республіки Білорусь — при збереженні державної незалежності суб'єктів Союзу. Це жодним чином не суперечить курсу на інтеграцію до європейських структур.

За розмовами про "європейський вибір", "європейську інтеграцію" відсуваються на другий чи третій план питання співробітництва з КНР, Японією, Індією, країнами Близького Сходу, Латинської Америки, що також завдає шкоди інтересам України.

Потрібно зміцнити кадри зовнішньополітичного відомства. Не можна погодитися з практикою, коли дипломатичними представництвами нашої країни нерідко призначаються чиновники, які не справилися з обов'язками на відповідальних посадах у структурах виконавчої влади.

2. Які законодавчі ініціативи у сфері зовнішньої політики Ви плануєте запропонувати в разі обрання до Верховної Ради?

У разі обрання до Верховної Ради України буду добиватися, насамперед, затвердження засад зовнішньої і внутрішньої політики; законодавчого закріплення позаблокового, нейтрального статусу України; неухильного дотримання вимог Конституції і законів України з питань зовнішньополітичної діяльності; щорічних звітів перед Парламентом міністра закордонних справ України. ■

ПИТАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Валерій ЧАЛИЙ,
директор міжнародних програм
Центру Разумкова

Верховна Рада відіграє важливу роль у формуванні та здійсненні зовнішньої політики держави. Згідно з Конституцією, Парламент визначає засади зовнішньої політики та приймає рішення про ратифікацію міждержавних правових актів, що регулюють принципи, напрями та механізми співпраці України із зарубіжними партнерами. Отже, від позицій партій, що ввійдуть до Парламенту значною мірою залежить, якою буде зовнішня політика України протягом найближчих років.

У статті аналізуються програми 26 політичних партій, які самостійно або у складі виборчих блоків мають реальні шанси пройти до Верховної Ради нового скликання¹. Положення програм, що торкаються зовнішньополітичних платформ партій, узагальнені в таблиці² "Питання зовнішньої політики в програмах окремих партій, що беруть участь у парламентських виборах 2002р." Нижче наведені основні висновки, зроблені на підставі результатів аналізу цих матеріалів.

Основні завдання та напрями зовнішньої політики

Практично всі із вказаних 26 партій підтримують інтеграцію України до європейського та світового співтовариства, утвердження її в якості суверенної, незалежної держави, рівноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Водночас, кожна з партій має власне бачення змісту та ступеню пріоритетності завдань, які слід вирішити для досягнення зазначених загальних цілей. Узагальнення та аналіз цих завдань свідчать, що вони групуються на трьох основних напрямках: (1) забезпечення чіткості, послідовності та дієвості зовнішньої політики України; (2) зміцнення безпеки України; (3) забезпечення інтересів України у сфері міжнародних економічних відносин.

Забезпечення чіткості, послідовності та дієвості зовнішньої політики України. Серед конкретних завдань цього напрямку вирізняються наступні:

- ❖ розробка зовнішньополітичної доктрини України (КУН, МПУ, ПППУ, ПРП, УРП, УСДП);

- ❖ поширення інформації про Україну за кордоном, інформаційна відкритість України, її входження до світового інформаційного простору (ЖЗМ, КУН, ЛПУ, РХП, УСДП);

- ❖ захист прав українських громадян за кордоном, у т.ч. трудових мігрантів (Батьківщина, ЖЗМ, ПРП, ТУ, ХНС).

Зміцнення безпеки України. Конкретні завдання на цьому напрямі зводяться до наступного:

- ❖ участь України в існуючих і перспективних системах безпеки. Привертає увагу та обставина, що переважна більшість партій виразно підтримують участь України в системі європейської безпеки (Батьківщина, ДемПУ, ЖЗМ, КУН, МПУ, НДП, НРУ, ПЗУ, ПППУ, ПР, СДПУ(о), Собор, ТУ, УНР, УРП); окремі партії наголошують на участі України в універсальній (НРУ, ПППУ) та трансатлантичній

¹ Аналізуються позиції партій, які перемогли на виборах 1998р. та/або мають фракції в нинішньому Парламенті, а також партій і блоків, які мають реальні шанси перемогти на виборах 2002р., виходячи з результатів соціологічних опитувань Центру Разумкова; результати останнього опитування розміщені в цьому журналі. Лідери Селянської партії України (С.Довгань), партії "Яблуко" (М.Бродський), виборчого блоку "Єдність" (О.Омельченко) та Блоку Наталії Вітренко (Н.Вітренко) не висловили бажання співпрацювати з Центром у рамках цього проекту, тому їх позиції у журналі не представлені.

² У тексті вживаються наступні скорочення: АПУ — Аграрна партія України; Батьківщина — Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"; ВУ — партія "Вперед, Україно!"; ДемПУ — Демократична партія України; ДС — партія "Демократичний Союз"; ЖЗМ — "Жінки за майбутнє" всеукраїнське політичне об'єднання; КПУ — Комуністична партія України; КУН — Конгрес Українських Націоналістів; ЛПУ — Ліберальна партія України; МПУ — Молодіжна партія України; НДП — Народно-демократична партія; НРУ — Народний Рух України; ПЗУ — Партія Зелених України; ПППУ — Партія промисловців і підприємців України; ПР — Партія регіонів; ПРП — партія "Реформи і порядок"; РХП — Республіканська християнська партія; СДПУ(о) — Соціал-демократична партія України (об'єднана); Собор — Українська народна партія "Собор", Солідарність — партія "Солідарність"; СПУ — Соціалістична партія України; ТУ — партія "Трудова Україна"; УНР — Український Народний Рух; УРП — Українська республіканська партія; УСДП — Українська соціал-демократична партія; ХНС — партія "Християнсько-народний союз".

ПИТАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В ПРОГРАМАХ ОКРЕМИХ ПАРТІЙ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2002р.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
1. Виборчий блок “Блок Віктора ЮЩЕНКА “НАША УКРАЇНА”. Лідер — Віктор ЮЩЕНКО				
Конгрес Українських Націоналістів Лідер — Ярослава Стецько Програма прийнята 28.06.1998р., підтверджена 26.11.2000р.	❖ Розробка й послідовне втілення у міжнародних відносинах чіткої стратегічно і тактично обгрунтованої зовнішньополітичної доктрини міжнародної політики України. ❖ Ефективна зовнішньополітична діяльність по геополітичних осях Схід-Захід та Північ-Південь. ❖ Дальший розвиток співпраці з європейськими і міжнародними чинниками співробітництва та безпеки (ОБСЄ, Рада Європи, Програма НАТО “Партнерство заради миру” та ін.). ❖ Налагодження і розвиток співробітництва в стратегічно пріоритетних регіонах: території ЄС, Центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина); держав колишнього СРСР; держав Прибалтики, Чорномор’я і Середземномор’я. ❖ Інтеграція у систему європейського і світового співробітництва та європейської, трансатлантичної (НАТО) безпеки. ❖ Повна інтеграція українського народного господарств у європейську та світову економіку. ❖ Кадрова реорганізація дипломатичних служб України з посиленням їх спеціалістами національно-державницької орієнтації. ❖ Розробка комплексу заходів для поширення правдивої інформації про Україну за кордоном. ❖ Відновлення та зміцнення українського духу в діаспорі і особливо на українських етнічних територіях за кордоном; допомога у справі розвитку національної свідомості, культури, освіти, зокрема — українським спільнотам у Росії та Азії.	❖ Забезпечення життєвих інтересів нації шляхом налагодження і підтримання мирної і взаємовигідної співпраці з іншими державами на основі поваги і не порушності державного суверенітету. ❖ Утвердження незалежницьких позицій держави. ❖ Опора в зовнішній політиці на власні сили. ❖ Невходження України в ніякі опановані Росією міждержавні структури (Міжпарламентська Асамблея СНД та ін.). ❖ Відносини з РФ мають бути такими як з усіма іншими державами, з виключенням з боку Росії великодержавного імперського гегемонізму. ❖ Справедливий остаточний розподіл власності колишнього СРСР. ❖ Забезпечення незалежності Збройних Сил і, зокрема, їх матеріально-технічного оснащення, від сторонніх (російських неоімперських) чинників. ❖ Проти перетворення України на ринок збуту товарів низької якості, на сировинну базу розвинутих країн. ❖ Збереження всіх зовнішньоторговельних зв’язків і економічна співпраця з усіма країнами, якщо це відповідає національним інтересам.	❖ Налагодження і розвиток співробітництва в стратегічно пріоритетних регіонах: території ЄС, Центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина); держав колишнього СРСР; держав Прибалтики, Чорномор’я і Середземномор’я. ❖ Взаємовигідне співробітництво зі США у питаннях економіки і безпеки. ❖ Відносини з РФ мають бути такими як з усіма іншими державами, з виключенням з боку Росії великодержавного імперського гегемонізму. ❖ Виведення російських військ, у т.ч. Чорноморського флоту Росії, за межі України і відшкодування відповідних втрат від діяльності флоту; денонсація угод з Росією по Чорноморському флоту і військовим базам Севастополя. ❖ Співпраця з суб’єктами РФ, що прагнуть до державної незалежності (Татарстан, Ічкерія, Інгусетія, Якутія-Саха, Калмикія). ❖ Повернення Росією Україні національних культурних цінностей. ❖ Розвиток партнерських відносин з Молдовою, державами Кавказького регіону і Центральної Азії. ❖ Виведення на більш високий рівень відносин з державами Близького Сходу, Тихоокеанського регіону Азії (Японія, Індонезія та ін.), Латинської Америки (Бразилія, Аргентина).	❖ Розвиток співпраці з європейськими і міжнародними чинниками співробітництва та безпеки (ОБСЄ, Рада Європи, Програма НАТО “Партнерство заради миру” та ін.). ❖ Інтеграція у систему трансатлантичної безпеки (НАТО). ❖ Негайний вихід України з неокolonіального СНД. ❖ Невходження України в ніякі опановані Росією міждержавні структури (Міжпарламентська Асамблея СНД та ін.). ❖ Спрямовання зусиль на прискорення входження України до СОТ.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
Ліберальна партія України Лідер — Володимир Щербань Програма прийнята 19.12.1998р.	❖ Стратегічна мета — інтеграція України до європейського та світового політико-економічного співтовариства націй. ❖ Створення продуктивних і взаємовигідних умов багатостороннього міждержавного обміну. ❖ Конструктивна діяльність в авторитетних міжнародних організаціях.	❖ Проведення активної миролюбної зовнішньої політики. ❖ Взаємовигідні торговельно-економічні відносини з усіма країнами. ❖ Більш повна взаємна політична, економічна та інформаційна відкритість України і навколишніх держав. ❖ Нерозташування іноземних військових формувань і баз на території України. ❖ Надання переваги іноземним інвестиціям відносно імпорту, організація вільної торгівлі між країнами. ❖ Відповідальність перед світовим співтовариством за екологічні наслідки діяльності на власній території.	❖ Нерозташування іноземних військових формувань і баз на території України.	❖ Конструктивна діяльність в авторитетних міжнародних організаціях України.
Молодіжна партія України Лідер — Юрій Павленко Програма прийнята 24.04.1999р.	❖ Повноцінна інтеграція України до світового співтовариства, прискорення входження нашої держави в світову систему розподілу праці. ❖ Впровадження в життя розробленої партією Концепції гармонійного універсального світу, яка доповнює багатовекторність української зовнішньої політики багатовимірністю та багаторівневістю, гармонізує положення доктрин однополярного і багатополарного світу. ❖ Прискорення формування нової моделі європейської безпеки на основі Платформи корпоративної безпеки для Європи та Хартії європейської безпеки.	—	—	❖ Реформування ООН в напрямі створення дієвої системи глобальної безпеки.
Народний Рух України Лідер — Геннадій Удовенко Програма (нова редакція) прийнята 6.05.2001р.	❖ Інтеграція у світове співтовариство. ❖ Утвердження свого місця у світі як європейської держави. ❖ Європейська та трансатлантична інтеграція. ❖ Негайне подання заявки про наміри вступу до НАТО. ❖ Приєднання до існуючих і створюваних систем універсальної та регіональної безпеки. ❖ Інтеграція України в трансатлантичні системи колективної безпеки як вирішальний чинник гарантій її національної безпеки.	❖ Пріоритет національних інтересів. ❖ Зовнішньополітична доктрина на принципах неподільної економічної, політичної, військової інтеграції в Європу та світове співтовариство, міжнародні та регіональні організації. ❖ Позаблоковий статус України не гарантує необхідної безпеки. ❖ Рівноправна, взаємовигідна співпраця з усіма державами та міжнародними організаціями на засадах невтручання у внутрішні справи держав-партнерів, мирного співіснування, неухильного дотримання норм міжнародного права.	❖ Врегулювання відносин і вирішення спірних питань із Росією. ❖ Домагатися встановлення світових цін на транзит російських нафти і газу. ❖ Залежність від російських енергоносіїв несе постійну загрозу дестабілізації соціально-економічної ситуації, здійснення економічного та політичного тиску з боку Росії. ❖ Остаточного від'єднати енергетичну систему України від російської. ❖ Повернення Росією культурних цінностей; справедливий остаточний розподіл активів та пасивів СРСР.	❖ Поглиблення участі України у Раді Північноатлантичного співробітництва, Північноатлантичній Асамблеї. ❖ Активний розвиток військового та військово-технічного співробітництва з НАТО, інтеграція до політичних структур НАТО. ❖ Розвиток співпраці з ОБСЄ, НАТО, ЄС, ЗЄС. ❖ Негайне подання заявки про наміри вступу до НАТО. ❖ Активна участь у діяльності миротворчих сил, у т.ч. спільно з державами НАТО.

	❖ Розвиток співпраці з європейськими та світовими чинниками безпеки — ОБСЄ, НАТО, ЄС, ЗЄС. ❖ Поглиблення участі України у Раді Північноатлантичного співробітництва, Північноатлантичній Асамблеї, сприяючи поступовому трансформуванню цих інститутів у поєднанні з Гельсінським процесом, у складові нової системи загальноєвропейської безпеки. ❖ Активна участь у діяльності миротворчих сил, у т.ч. спільно з державами НАТО. ❖ Припинення участі України в СНД та його структурах; натомість посилення двосторонніх відносин з країнами СНД. ❖ Надання допомоги українцям, що живуть за межами України. ❖ Україна має стати одним із центрів світової торгівлі та системи міжнародних комунікацій. ❖ Забезпечення альтернативних джерел енергоносіїв (нафта, газ, ядерне паливо); введення в дію нафтопроводу Одеса-Броди та терміналу Південний. ❖ Сприяння створенню екологічних союзів держав з метою гарантій екологічної безпеки на регіональному і глобальному рівнях. ❖ Ратифікація всіх міжнародних конвенцій і протоколів, що виключають можливість здійснення екологічної агресії.	❖ Відмова від будь-якого політичного, економічного, військового, інформаційного тиску. ❖ Запобігання конфліктним ситуаціям шляхом переговорів. ❖ Справедливий остаточний розподіл активів та пасивів СРСР. ❖ Орієнтація оборонної промисловості на співпрацю з європейськими оборонними структурами у забезпеченні безпеки України. ❖ Протидія перетворенню України на ринок збуту товарів низької якості, на сировинну базу розвинутих країн. ❖ Приєднання до міжнародних документів з екологічної безпеки всіх держав світу. ❖ Дотримання світових норм захисту прав інтелектуальної власності, світових стандартів інформаційного обміну. ❖ Звільнення українського інформаційного простору від впливу інформаційних засобів, які поширюють ворожу щодо України інформацію.	❖ Виведення з території України російських військових формувань; денонсація відповідних двосторонніх угод. ❖ Демаркація і делімітація українсько-російського кордону, розмежування акваторій Азовського, Чорного морів та Керченської протоки. ❖ Посилення двосторонніх відносини з країнами СНД. ❖ Поліпшення відносин з сусідніми державами. ❖ Сприяння східноєвропейській економічній інтеграції, розвиток співробітництва з Угорщиною, Польщею, Чехією, Словаччиною. ❖ Приділення більшої уваги відносинам з країнами, де мешкає численна українська діаспора. ❖ Розвиток відносин з країнами "третього світу".	❖ Забезпечення умов для вступу України до ЄС. ❖ Вступ до зони вільної торгівлі ЄЕС. ❖ Прискорення входження до СОТ. ❖ Припинення участі України в СНД та його структурах. ❖ Невходження до замкнених економічних та політичних структур за участю РФ. ❖ Поглиблення співпраці з партнерами у блоці ГУУАМ; перетворення ГУУАМ на регіональну організацію. ❖ Активна співпраця з міжнародними економічними організаціями.
Партія "Вперед, Україно!" Лідер — Володимир Мусіяка Програма прийнята 6.02.1999р.	❖ Інтеграція України в європейський простір. ❖ Співпраця з іншими державами у справі створення системи колективної безпеки, зокрема, участь у програмах ОБСЄ. ❖ Забезпечення мирних і дружніх стосунків з усіма сусідніми державами. ❖ Направлення зусиль на східно-азіатські ринки. ❖ Більше уваги — відносинам з країнами, в яких мешкає багаточисельна українська діаспора.	❖ Позаблоковий статус України. ❖ Відмова від участі в політичних, військових, економічних структурах, що загрожують втратою незалежності, включенням України в сферу впливу інших держав.	❖ Забезпечення мирних і дружніх стосунків з усіма сусідніми державами. ❖ Більше уваги — відносинам з країнами, в яких мешкає багаточисельна українська діаспора.	❖ Участь у програмах ОБСЄ. ❖ Відмова від участі в політичних, військових, економічних структурах, що загрожують втратою незалежності, включенням України в сферу впливу інших держав.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
Партія “Реформи і порядок” Лідер — Віктор Пинзеник Програма прийнята 11.10.1997р.	❖ Геополітична мета — здобуття державою повноцінного місця та власного національного обличчя у світовій спільноті й досягнення вагомої ролі в політичній архітектурі Нової Європи. ❖ Інтеграція України в світове співтовариство, рівноправне та взаємовигідне партнерство з сусідніми державами. ❖ Набуття рівних прав в умовах торгівлі з іншими країнами світу. ❖ Правове врегулювання праці наших співвітчизників за кордоном.	❖ Зовнішньополітична доктрина як органічна складова гарантування національних інтересів держави. ❖ Державне регулювання імміграційних потоків (встановлення квот, виходячи з потреб і можливостей країни).	❖ Система двосторонніх угод з сусідніми державами, які б гарантували територіальну цілісність та недоторканість кордонів і формували сприятливий режим зовнішньоекономічної діяльності. ❖ Дієва взаємодія з країнами колишнього СРСР у сфері соціально-економічного та науково-технічного співробітництва. ❖ Набуття рівних прав в умовах торгівлі з іншими країнами світу.	❖ Активна діяльність у міжнародних інституціях та структурах європейської спільноти: ООН, Рада Європи, НАТО тощо. ❖ Отримання статусу асоційованого члена ЄС. ❖ Співпраця з організаціями країн Східної та Центральної Європи.
Партія “Солідарність” Лідер — Петро Порошенко Програма прийнята 28.02.2001р.	❖ Пріоритетний розвиток взаємин з сусідніми країнами.	—	❖ Пріоритетний розвиток взаємин з сусідніми країнами. ❖ Налагодження взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних регіонів України та сусідніх держав.	—
Партія Християнсько-народний Союз Лідер — Володимир Стретович Програма прийнята 14.11.2000р.	❖ Утвердження України на міжнародній арені як миролюбної демократичної держави. ❖ Участь у розбудові “загальноєвропейського дому” та розвиток співпраці з європейською спільнотою. ❖ Взаємовигідні економічні зв’язки з усіма країнами світу, розвиток політики сприяння у торгівлі з передовими країнами світу. ❖ Запобігання та усунення спроб втручання у внутрішні справи України. ❖ Створення дієвих механізмів захисту прав громадян України в світі. ❖ Пошук альтернативних шляхів отримання енергоносіїв. ❖ Активна зовнішньоекономічна політика, спрямована на відновлення старих і здобуття нових ринків для української продукції.	❖ Утвердження України на міжнародній арені як миролюбної демократичної держави на основі принципів співробітництва та невтручання у внутрішні справи інших країн. ❖ Недопустимість застосування сили у практиці міжнародних відносин. ❖ Відмова від участі в політичних, економічних і військових структурах СНД. ❖ Мінімізація зовнішньої економічної залежності. ❖ Неухильне дотримання міжнародних екологічних норм і зобов’язань.	❖ Взаємовигідні економічні зв’язки з усіма країнами світу, розвиток політики сприяння у торгівлі з передовими країнами світу. ❖ Підтримання і зміцнення паритетних еквівалентних відносин з усіма державами, які утворилися на території колишнього СРСР.	❖ Розширення співпраці України з НАТО як ефективного способу європейської та світової безпеки, безпеки України та її активної участі в світовій політиці. ❖ Відмова від участі в політичних, економічних і військових структурах СНД. ❖ Обмін інформацією, налагодження контактів з міжнародними екологічними організаціями, в т.ч. в справі розвитку екологічної науки.

Республіканська християнська партія Лідер — Микола Поровський Програма прийнята 3.06.2000р.	❖ Сприяння забезпеченню гідного місця України в світі. ❖ Поєднання зовнішньополітичних та військових гарантій безпеки України в умовах нестабільності у світі, наявних територіальних претензій. ❖ Підтримка програми “Партнерство заради миру” ❖ Стимулювання державної політики захисту українців за межами України. ❖ Вхідження України до світового інформаційного простору. ❖ Створення нових шляхів постачання енергоносіїв шляхом будівництва терміналів, трубопроводів, танкерного флоту. ❖ Укладення міждержавних угод про транзитне транспортування енергоносіїв через територію України.	❖ Невисування територіальних претензій, невизнання таких претензій до себе. ❖ Виведення іноземних військ з території України. ❖ Орієнтація оборонної промисловості на співпрацю з європейськими та світовими структурами, на розширення зв'язків із НАТО в інтересах України.	❖ Поглиблення співпраці з країнами Балто-Чорноморського регіону. ❖ Виведення іноземних військ з території України.	❖ Вступ України до ЄС і НАТО, подальша інтеграція в інші європейські структури. ❖ Вхідження України до Ради Безпеки ООН як постійного члена.
Український Народний Рух Лідер — Юрій Костенко Проект програми прийнятий за основу 9.06.2001р.	❖ Утвердження суверенітету, збереження територіальної цілісності, забезпечення національних інтересів у різних сферах життя, створення найкращих умов для розвитку економіки та культури, безпеки держави і народу. ❖ Остаточне утвердження місця України у світі як європейської держави. ❖ Інтеграція в європейські і світові структури та систему європейської безпеки — вирішальна умова реалізації гарантій національної безпеки України. ❖ Економічна, політична і військова інтеграція в європейські структури, зокрема, ЄС, ЦЄІ, ЗЄС, НАТО. ❖ Стратегічна орієнтація на економічне співробітництво з головним стратегічним союзником — США, з Канадою, країнами Західної Європи. ❖ Бажана участь України в розбудові систем ПРО, політична підтримка американської системи ПРО. ❖ Підтримка ЦЄІ — створення альянсу держав Центральної та Східної Європи. ❖ Захист прав українців, що проживають в інших державах. ❖ Сприяння створенню екологічних союзів держав з метою гарантій екологічної безпеки на регіональному і глобальному рівнях.	❖ Україна не є ворожою до кожної держави світу; не має територіальних претензій до своїх сусідів і не визнає таких претензій до себе; прагне всі міждержавні конфлікти вирішувати мирними засобами; відкидає війну та силовий тиск як спосіб досягнення успіху в політиці. ❖ Рівна пріоритетність кожної складової зовнішньої політики — політичної, економічної, військової, гуманітарної. ❖ Принцип неподільності економічної, політичної і військової інтеграції в Європу — вихідний в політиці України. ❖ Невизнання суто внутрішньою проблемою держав питань прав людини та прав народу на демократичний розвиток. ❖ Захист прав національних меншин у державах світу. ❖ Міграційна політика на засадах інтересів України. ❖ Дотримання світових норм захисту прав інтелектуальної власності, світових стандартів інформаційного обміну.	❖ США — головний стратегічний союзник України. ❖ Бажана участь України в розбудові систем ПРО, політична підтримка американської системи ПРО. ❖ Росія — постійне джерело нестабільності й зовнішньої загрози для України. ❖ Виведення з території України військових формувань Росії. ❖ Повернення Росією частки активів та пасивів колишнього СРСР; повернення українським вкладникам Ощадбанку СРСР їхніх коштів, вилучених Москвою з України. ❖ Пріоритет — добросусідські відносини з Росією на засадах рівноправності і взаємної вигоди. ❖ Співробітництво з Польщею як важливим економічним і політичним партнером. ❖ Налаштування особливих взаємин з Білоруссю, Балтією, Молдовою, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, Чехією, Австрією. ❖ Добрі відносини з сусідніми державами. ❖ Тісні контакти з Азербайджаном, Туркменістаном, Туреччиною, країнами Близького Сходу. ❖ Більш активне співробітництво з Балканськими країнами, зокрема, з Македонією.	❖ Вихід України з СНД; перебування в СНД — постійна небезпека для Української держави. ❖ Повна інтеграція України в ЄС. ❖ Інтеграція в політичні структури НАТО і ЗЄС. ❖ Активний розвиток військового і військово-технічного співробітництва з НАТО і ЗЄС. ❖ Кінцева мета — вступ України до НАТО як основи нової європейської системи колективної безпеки. ❖ Участь в ОБСЄ. ❖ Участь України в Раді співробітництва при НАТО, у діяльності НБСЄ, у Раді Європи, Європарламенті. ❖ Участь в ГУУАМ. ❖ Активна участь у миротворчій діяльності ООН та програмах ЮНЕСКО. ❖ Реалізація спільного пілотного проекту Україна-НАТО із запобігання й реагування на надзвичайні ситуації, а також програми зі знешкодження застарілих боєприпасів, що залишилися з часів Другої світової війни, у районах міст Севастополя та Керчі. ❖ Вступ до СОТ. ❖ Подальша співпраця з МВФ, Світовим банком, ЄБРР. ❖ Розширення участі України у роботі міжнародних і європейських організацій

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
	❖ Ратифікація всіх міжнародних конвенцій і протоколів, що виключають можливість здійснення екологічної агресії. ❖ Диверсифікація ринків збуту вітчизняної продукції; послаблення залежності від окремих ринків. ❖ Забезпечення альтернативних джерел енергоносіїв (нафта, газ, ядерне паливо); введення в дію нафтопроводу Одеса-Броди та терміналу Південний. ❖ Інтеграція України у світову торговельну систему.		❖ В азіяській політиці — акцент на співпраці з Кореєю, Філіппінами, Ліваном, країнами Перської затоки, Іраном. ❖ Розвиток стосунків з Аргентиною, Чилі, Бразилією. ❖ Зміцнення дружніх відносин з Японією, Китаєм, іншими державами Східно-Тихоокеанського регіону. ❖ Диверсифікація джерел постачання нафти та газу в Україну, насамперед, з країн Середньої Азії та Азербайджану. ❖ Укладання міждержавних угод про транзитне транспортування енергоносіїв та інших товарів через територію України. ❖ Створення зони вільної торгівлі з країнами-членами CEFTA. ❖ Лібералізація двосторонньої торгівлі та підписання двосторонніх угод про вільну торгівлю з Румунією, Словаччиною, Угорщиною, Болгарією, Чехією, Словенією, Польщею, Хорватією ❖ Пріоритетний розвиток торговельно-економічного співробітництва зі США і Канадою.	- зі стандартизації (ISO, IEC, OIML, CEN, CENELEC) і сертифікації (IECEE, IECCQ, EOTC). ❖ Підготовка до вступу України до Міжнародного форуму з акредитації (IAF) та Європейської асоціації з акредитації (EA). ❖ Співробітництво з ЄС — пріоритетний напрям зовнішньоекономічної політики України. ❖ Створення зони вільної торгівлі з країнами-членами CEFTA.
2. Вибірчий блок Демократична партія України — партія “Демократичний союз”. Лідер — Володимир ГОРБУЛІН				
Демократична партія України Лідер — Ганна Антоньєва Програма прийнята 15.12.2000р.	❖ Утвердження України в світовому співтоваристві як суверенної, незалежної держави з стабільною економікою і мирною політикою. ❖ Інтеграція в європейський і світовий ринок товарів та послуг, зайняття гідного місця в міжнародному поділі праці. ❖ Інтеграція систем транспорту і зв'язку в європейську і світові мережі. ❖ Створення загальноєвропейської та міжнародної систем безпеки. ❖ Захист українського виробника та товарів. ❖ Захист прав українців, що проживають в інших державах. ❖ Використання в міждержавних угодах транзитних можливостей України. ❖ Проведення негайної демаркації кордону.	❖ Добросусідські рівноправні економічні і культурні відносини з сусідніми державами. ❖ Україна не має територіальних претензій до сусідів і не визнає таких до себе; не є ворожою до жодної держави світу. ❖ Україна прагне всі конфлікти вирішувати мирними засобами. ❖ Нерозповсюдження, обмеження, невикористання і знищення в майбутньому ядерної зброї в усьому світі. ❖ Позитивний баланс зовнішньої торгівлі. ❖ Без'ядерний статус України. ❖ Проти постійного перебування на території України військ інших держав. ❖ Вхідження України тільки в ті міждержавні структури, що не суперечать принципам державної незалежності.	❖ Проти постійного перебування на території України ЗС Росії на військовій базі в Севастополі. ❖ Економічне співробітництво з Азербайджаном, Туреччиною, Туркменістаном, країнами Близького Сходу по забезпеченню енергоносіями. ❖ Економічне співробітництво з країнами Західної Європи, США і Канадою. ❖ Налагодження економічної і культурної співпраці з країнами Балтійського регіону, Польщею, Словаччиною, Чехією, Австрією та державами колишньої Югославії. ❖ Зміцнення економічних і культурних відносин з Японією, Китаєм та іншими державами Східно-Тихоокеанського регіону.	❖ Вхідження України тільки в ті міждержавні структури, що не суперечать принципам державної незалежності. ❖ Посилення ролі ООН. ❖ Участь у Раді співробітництва при НАТО, у діяльності НБСЄ, у Раді Європи та Європарламенті. ❖ Розвиток ГУУАМ. ❖ Активна участь у миротворчій діяльності ООН та в програмах ЮНЕСКО. ❖ Приведення економічного законодавства України у відповідність до норм країн ЄС.

Партія “Демократичний Союз” Лідер — Володимир Горбулін Програма прийнята 23.05.1999р.	❖ Пріоритет співробітництву, яке дасть змогу Україні зайняти відповідне її інтересам місце у міжнародному поділі праці та на світовому ринку. ❖ Підтримання дружніх відносин з усіма країнами, які дотримуються норм і правил міжнародного співтовариства. ❖ Гідна участь України у міжнародних зусиллях з розв’язання локальних конфліктів, боротьби з міжнародним тероризмом та злочинністю. ❖ Захист прав українців за кордоном. ❖ Захист зовнішньоекономічних інтересів національного бізнесу.	❖ Багатовекторна зовнішня політика на засадах нейтралітету, позаблоковості, збереження національної незалежності і суверенітету, недоторканності державних кордонів України. ❖ Напрями і масштаби співробітництва з іншими країнами мають визначатися національними інтересами. ❖ Відносини з країнами за умови взаємної поваги і вигоди. ❖ Військова співпраця і військово-промислова кооперація припустима лише з країнами, які не висувають територіальних претензій Україні та іншим державам, поважають принцип суверенності держав і своєю політикою не становлять загрози міжнародній стабільності. ❖ Остаточне і вигідне для України розв’язання проблем, що залишилися після розпаду СРСР у відносинах з іншими країнами.	❖ Однаковий режим на всьому кордоні; послаблення імміграційного тиску на Україну, спричиненого “прозорістю” частини її східних кордонів. ❖ Лібералізація правил виїзду. ❖ Збереження дружніх відносин з сусідами у сферах, що становлять взаємний інтерес. ❖ Остаточне і вигідне для України розв’язання проблем, що залишилися після розпаду СРСР у відносинах з іншими країнами.	❖ Підготовка умов для інтеграції в європейські структури при збереженні дружніх відносин з сусідами у сферах, що становлять взаємний інтерес.
3. Виборчий блок “ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ!”. Лідер — Володимир ЛИТВИН				
Аграрна партія України Лідер — Михайло Гладій Програма прийнята 5.02.2000р.	❖ Пріоритетна інтеграція в європейське і світове співтовариство, міжнародні та регіональні організації. ❖ Україна має бути єднальною ланкою між Заходом і Сходом, а не буфером між військово-політичними блоками. ❖ Захист суверенних інтересів України та її громадян. ❖ Розвиток міжнародного співробітництва при вирішенні міжнародних екологічних проблем: подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зменшення забруднення Чорного та Азовського морів; екологічне оздоровлення басейнів Дунаю та Дніпра, відновлення лісових масивів у Карпатах.	❖ Зовнішня політика визначається національними інтересами. ❖ Активний багатовекторний характер зовнішньої політики. ❖ Збалансовані відносини як з країнами Заходу, так і з країнами СНД. ❖ Нейтральний, позаблоковий, без’ядерний статус. ❖ Розв’язання проблем на основі двосторонніх і багатосторонніх договорів та міждержавних угод. ❖ Відмова від вступу в політико-юридичні структури на зразок оновленого Союзу чи Союзу слов’янських народів; це не відповідає нинішньому стану історичного розвитку держави.	❖ Розширення економічного та політичного співробітництва з Росією і Білоруссю, країнами СНД, іншими сусідніми країнами як стратегічними партнерами України. ❖ Розвиток міжнародного співробітництва при вирішенні міжнародних екологічних проблем: подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зменшення забруднення Чорного та Азовського морів; екологічне оздоровлення басейнів Дунаю та Дніпра, відновлення лісових масивів у Карпатах.	❖ Відмова від вступу в політико-юридичні структури на зразок оновленого Союзу чи Союзу слов’янських народів; це не відповідає нинішньому стану історичного розвитку держави. ❖ Тісна співпраця з міжнародними та європейськими організаціями, участь у колективних заходах запобігання збройних конфліктів. ❖ Пріоритетна інтеграція в міжнародні та регіональні організації.
Народно-демократична партія Лідер — Валерій Пустовойтенко Програма (нова редакція) прийнята 22.04.2000р., доповнена 2-3.12.2000р.	❖ Повномасштабна інтеграція в європейське та світове співтовариство, міжнародні та регіональні організації, європейські та євро-атлантичні структури за умов гарантування суверенітету і територіальній цілісності. ❖ Одне з першочергових завдань — розвиток відносин з ЄС, формування умов вступу до цієї організації.	❖ Формування зовнішньої політики на основі власних національних інтересів. ❖ Постійний статус нейтральної держави вже не відповідає геополітичному положенню України між розширеним блоком НАТО та Росією. ❖ Плідна співпраця з усіма державами і міжнародними організаціями за умов рівності і взаємної вигоди.	❖ Розвиток культурних і наукових зв’язків, вільне спілкування громадян країн СНД, спрощений режим перетинання ними кордонів. ❖ Підтримання на необхідному рівні двосторонніх економічних зв’язків з країнами СНД і, насамперед, з Росією.	❖ Одне з першочергових завдань — розвиток відносин з ЄС, формування умов вступу до цієї організації. ❖ Орієнтація України на співробітництво з НАТО. ❖ Перетворення НАТО на систему загальноєвропейської колективної безпеки.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
	❖ Створення сприятливого зовнішнього середовища для економічного і політичного розвитку. ❖ Дієві гарантії з боку світового співтовариства, зокрема, ООН, ОБСЄ, ядерних держав щодо безпеки та збереження територіальної цілісності України. ❖ Забезпечення міжнародного авторитету, національної безпеки. ❖ Перетворення України в одну з провідних європейських держав. ❖ Зміцнення конкурентних позицій України у світовій економіці. ❖ Поглиблення географічної диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, у першу чергу, імпорту енергоносіїв. ❖ Перетворення України в один із центрів світової торгівлі та системи міжнародних комунікацій.	❖ Міжнародна безпека України пов'язана з її тісною співпрацею з міжнародними та європейськими організаціями, участю в колективних зусиллях світового співтовариства щодо запобігання збройних конфліктів. ❖ Україна має бути активною учасницею процесу колективної безпеки в Європі.	❖ Налагодження тісніших відносин з країнами, що розвиваються — ці країни є перспективними постачальниками енергоносіїв і сировини, ринком збуту українських товарів. ❖ Значна активізація господарських контактів з країнами Балтії.	❖ Використання механізму СНД як засобу узгодження інтересів, у першу чергу, на двосторонній основі. ❖ Економічне співробітництво в рамках СНД — умова збереження ринків збуту та розвитку економічного потенціалу України. ❖ Значна активізація господарських контактів з ЄС, ОЧЕС, CEFTA, ЦЄІ.
Партія промисловців і підприємців України Лідер — Анатолій Кінах Програма прийнята 9.02.2000р.	❖ Вироблення і втілення доктрини, яка б відповідала національним інтересам. ❖ Створення сприятливих умов інтегрування України в європейські та євро-атлантичні структури при одночасному інтенсивному розвитку взаємовигідних економічних та культурних зв'язків з сусідніми країнами, особливо з Росією. ❖ Гідне місце у міжнародному поділі праці та на світових ринках.	❖ Зовнішньополітична доктрина на засадах національних інтересів України. ❖ Політика на основі Концепції національної безпеки, в якій пріоритет віддається не стільки воєнним факторам, скільки засобам поступового перетворення системи національної безпеки України в дієву складову всезагальної безпеки, зусиль світової спільноти, спрямованих на збереження миру, демілітаризацію, демократизацію й гуманізацію міжнародних відносин. ❖ Участь у створенні системи європейської і всезагальної безпеки засобами проведення послідовної, миролюбної зовнішньої політики на принципах позаблоковості та багатовекторності. ❖ Розвиток дружніх відносин з усіма країнами, які дотримуються норм міжнародного права. ❖ Взаємовигідне співробітництво. ❖ Невтручання у внутрішні справи інших держав. ❖ Мирне співіснування, вихід з конфліктних ситуацій шляхом переговорів. ❖ Неприєднання до воєнних блоків.	❖ Інтенсивний розвиток зв'язків з сусідніми країнами, особливо з Росією. ❖ Розвиток дружніх відносин з усіма країнами, які дотримуються норм міжнародного права.	❖ Створення сприятливих умов інтегрування України в європейські та євро-атлантичні структури.

Партія регіонів Лідер — Володимир Семиноженко Програма прийнята 3.03.2001р.	❖ Повноцінне включення в систему глобальних зв'язків. ❖ Інтенсифікація процесів європейської інтеграції. ❖ Спільне з РФ входження до сучасного європейського економічного та культурного простору. ❖ Поглиблення інтеграції України до європейського співтовариства. ❖ Подальший розвиток і оптимізація співпраці України з НАТО задля повноцінного включення у систему європейської безпеки.	❖ Відкритість та передбачуваність позиції. ❖ Реалістичність, твердість та послідовність у відстоюванні національних інтересів. ❖ Активність та ініціативність у виробленні спільних міжнародних проектів. ❖ Дотримання норм міжнародного права. ❖ Процеси геостратегічної та військово-політичної ідентифікації України в сучасному світі з його стрімкою динамікою та появою нових військових, інформаційних, екологічних, економічних, культурно-ідентифікаційних глобальних загроз потребують урахування підвищених ризиків загальнонаціонального розвитку, вироблення адекватних відповідей і коректив державної політики.	❖ Україна — найближчий стратегічний партнер Росії на заході. ❖ Збалансовані і довірливі відносини стратегічного партнерства з провідним світовим лідером — США. ❖ Розвиток економічного співробітництва і науково-технологічної кооперації з країнами СНД.	❖ Підвищення ролі та рівня участі у Вишеградській “четвірці”, ГУУАМ, Балто-Чорноморській організації з економічної співпраці. ❖ Активна участь у роботі ООН, ЮНЕСКО, ПАРЄ, СНД. ❖ Подальший розвиток і оптимізація співпраці України з НАТО.
Партія “Трудова Україна” Лідер — Сергій Тігіпко Програма прийнята 19.05.2000р.	❖ Одне з першочергових завдань — розвиток стосунків з ЄС, формування умов для вступу в цю організацію. ❖ Активна участь у процесі колективної безпеки в Європі. ❖ Зовнішня політика на основі державних інтересів України, спрямованих на економічний і політичний розвиток, захист інтересів її громадян і товаровиробників, забезпечення її міжнародного авторитету і державної безпеки та сприяння її входженню у світове співтовариство. ❖ Повномасштабна інтеграція в європейське та світове співтовариство, міжнародні та регіональні організації. ❖ Захист інтересів своїх товаровиробників. ❖ Захист інтересів і прав громадян за кордоном.	❖ Зовнішня політика на основі державних інтересів України. ❖ Зовнішня політика на основі чітко означених пріоритетів, зумовлених економічними, геополітичними, історичними, культурними реаліями і традиціями. ❖ Співробітництво з усіма державами і міжнародними організаціями на умовах рівноправності і взаємної вигоди. ❖ Україна повинна бути активним учасником процесу колективної безпеки в Європі. ❖ Акт одностороннього ядерного роззброєння України — безпрецедентний. Тому вважаємо за можливе вимагати особливих гарантій безпеки від ООН, ОБСЄ і ядерних держав, збереження своєї державності та територіальної цілісності.	❖ Налагодження тісних стосунків зі слов'янськими державами, щодо яких ми повинні бути конкурентноспроможними, освоєння їх ринків.	❖ Повномасштабна інтеграція в міжнародні та регіональні організації. ❖ Спільна діяльність у сфері безпеки з європейськими і міжнародними організаціями. ❖ Використання і вдосконалення СНД для забезпечення інтересів країн-учасниць, передусім, на основі двосторонніх угод. ❖ Економічне співробітництво в рамках СНД, вільне переміщення і торгівля. ❖ Поступове приведення законодавства, технологічних і екологічних стандартів України у відповідність до критеріїв ЄС.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
4. Виборчий блок Юлії ТИМОШЕНКО. Лідер — Юлія ТИМОШЕНКО				
Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина” Лідер — Юлія Тимошенко Програма прийнята 27.04.2001р.	❖ Стати авторитетним геостратегічним центром, лідером консолідації країн Центрального і Східноєвропейського регіону, а не лише з'єднувальною ланкою між Сходом і Заходом. ❖ Європейська інтеграція України, підготовка і майбутній вступ до ЄС — найважливіше завдання на наступний десятирічний період. ❖ Ефективний захист зовнішніх інтересів, забезпечення умов для внутрішнього розвитку. ❖ Всебічний захист прав та інтересів громадян України в інших країнах світу. ❖ Економізація всієї зовнішньополітичної діяльності. ❖ Створення ефективної системи колективної безпеки в Європі. ❖ Зменшення зовнішньої залежності, підвищення міжнародної конкурентоспроможності.	❖ Активна сильна самостійна політика. ❖ Рівноправність, взаємовигідність, демократизація всіх зовнішньополітичних зв'язків. ❖ Розвиток взаємовигідного політичного і економічного співробітництва з усіма країнами. ❖ Проти штучного втягування до складу нових союзних держав, що неминуче веде до втрати суверенної державності. ❖ За повне ядерне роззброєння. ❖ Політика контролю процесів еміграції та імміграції з повним врахуванням інтересів національної безпеки України. ❖ Набуття гарантій безпеки від ядерних держав і міжнародних організацій. ❖ На етапі 2001-2005рр. збереження позаблокового статусу, позиція активного нейтралітету, ефективна міжнародна інтеграція. ❖ Готовність України до участі у формуванні міжнародних військових структур для проведення миротворчих операцій під егідою і з мандатом ООН.	❖ Широкомасштабне економічне співробітництво з країнами-сусідами, в першу чергу, з РФ, а також з такими провідними країнами світу, як США, ФРН, Велика Британія, Франція, Японія, Китай, Індія — важливий довгостроковий напрям. ❖ Розвиток рівноправного стратегічного партнерства з Росією, США та іншими великими країнами.	❖ Вступ до ЄС. ❖ Співробітництво з НАТО для забезпечення гарантій безпеки. ❖ Активізація діяльності ООН, участь у миротворчих військових структурах під егідою ООН. ❖ Посилення діяльності ОБСЄ, створення ефективної системи безпеки в Європі.
Українська народна партія “Собор” Лідер — Анатолій Матвієнко Програма прийнята 25.12.1999р., доповнена 18.02.2001р.	❖ Участь у побудові нової системи європейської і світової безпеки. ❖ Чітка орієнтація України на Європу. ❖ Перегляд позаблокового статусу України, повноцінне членство в ЄС та НАТО. ❖ Активне використання здобутків передового досвіду для потреб демократичної трансформації суспільства і економічного піднесення. ❖ Розвиток економічних відносин з іншими країнами. ❖ Розвиток взаємин з українською діаспорою як на Заході, так і на Сході.	❖ Проти появи на пострадянському просторі наддержавних утворень. ❖ Виведення іноземних військ та ліквідація їх військових баз. ❖ Дотримання усіх міжнародних конвенцій та угод, до яких приєдналася Україна, з питань екологічної безпеки; подальша активна участь у процесі “довкілля для Європи”. ❖ Українська діаспора — вагомий чинник зовнішньої політики України.	❖ Розвиток добросусідських стосунків з усіма сусідніми державами. ❖ Розвиток усебічного співробітництва зі стратегічним сусідом Польщею. ❖ Захист економічних і політичних інтересів у стосунках з Білоруссю, Молдовою, РФ, іншими країнами колишнього СРСР та тісна співпраця з цими країнами. ❖ Виведення іноземних військ та ліквідація їх військових баз.	❖ Вступ до ЄС і НАТО.
Українська республіканська партія Лідер — Левко Лук'яненко Програма прийнята 30.04.1990р. і виправлена 2.06.1991р., 1.05.1992р., 1.05.1993р., 10.09.1994р.	❖ Захист інтересів свого народу. ❖ Забезпечення гідного місця у світі. ❖ Захист інтересів діаспори. ❖ Включення України в систему загальної європейської безпеки. ❖ Створення Ліги партій країн Міжмор'я як важливий інструмент у розширенні співробітництва країн Балто-Чорноморського- Адріатичного регіону і як перший крок до інтеграції України з країнами Східної і Центральної Європи та країнами Європейської Співдружності.	❖ Впровадження зовнішньополітичної доктрини виключно на національних інтересах. ❖ Взаємовигідне співробітництво. ❖ Невтручання у внутрішні справи інших держав. ❖ Неприєднання до агресивних воєнних блоків. ❖ Вихід з конфліктних ситуацій шляхом переговорів.	—	❖ Приєднання України до програми НАТО “Партнерство заради миру” як перехідний етап до повноправного членства в цій організації.

Українська соціал-демократична партія Лідер — Василь Онопенко Програма прийнята 3.10.1998р., доповнена 4.03.2000р.	❖ Визначення курсу на євроінтеграцію як пріоритету державної зовнішньополітичної доктрини. ❖ Міжнародна і європейська інтеграція завдяки активній зовнішній політиці, спрямованій на тісну співпрацю в міжнародних організаціях, розвиток двосторонніх стосунків. ❖ Особлива увага — гарантіям миру і безпеки як України, так і всіх країн світу. ❖ Поширення інформації про процеси європейської інтеграції, сприяння співробітництву недержавних організацій. ❖ Підтримка зусиль міст, територій, громадських, політичних, культурних, інших об'єднань громадян України щодо встановлення контактів з міжнародними або аналогічними містами і територіями, організаціями в різних країнах. ❖ Посилення енергетичної безпеки держави шляхом диверсифікації джерел імпорту енергоносіїв. ❖ Інтеграція інформаційної системи України в європейські та світові інформаційні системи.	❖ Поглиблення взаємовигідного економічного, політичного та культурного співробітництва з країнами Європейського співтовариства. ❖ Сприяння залученню країн Східної Європи до процесів загальноєвропейської інтеграції. ❖ Скорочення озброєнь. ❖ Заборона ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї.	❖ Поглиблення взаємовигідного економічного, політичного та культурного співробітництва з країнами Європейського співтовариства.	❖ Прискорення інтеграції до європейських структур. ❖ Вступ до ЄС.
5. “ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ” всеукраїнське політичне об'єднання. Лідер — Валентина ДОВЖЕНКО				
“Жінки за майбутнє” всеукраїнське політичне об'єднання Лідер — Валентина Довженко Програма прийнята 4.03.2001р.	❖ Стратегічна мета України — повномасштабна інтеграція до європейських і євро-атлантичних структур і повноправна участь у системі загальноєвропейської безпеки. ❖ Стабільність на глобальному і регіональному рівнях. ❖ Поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера. ❖ Збереження своїх позицій, в першу чергу, на території колишнього СРСР. ❖ Активний розвиток політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших стосунків з прикордонними державами; західними державами-членами ЄС і НАТО; географічно близькими державами; державами Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки. ❖ Ліквідація штучних перешкод для виходу на ринки конкурентноспроможної української продукції. ❖ Диверсифікація джерел зовнішнього фінансування.	❖ Зовнішня політика — один із інструментів забезпечення економічного зростання і добробуту громадян. ❖ Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. ❖ Взаємовигідне військове співробітництво з іншими країнами. ❖ Відмова від розміщення і застосування Збройних Сил України поза її територією.	❖ Укладання широкомасштабних договорів про добросусідство і співробітництво з усіма прикордонними державами. ❖ Встановлення відносин політичного і військового партнерства, економічне співробітництво з західними державами-членами ЄС і НАТО. ❖ Розвиток дружніх відносин з географічно близькими державами. ❖ Підтримка відносин з тими азіатськими, африканськими, латиноамериканськими державами, а також країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які відіграють помітну роль у регіональній та світовій політиці. ❖ Встановлення контактів з країнами Близького і Середнього Сходу, зокрема, членами ОПЕК.	❖ Розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах. Пріоритетний напрям — діяльність в рамках НБСЄ. ❖ Стратегічна мета України — повномасштабна інтеграція до європейських і євро-атлантичних структур. ❖ Встановлення з державами-членами ЄС і НАТО відносин політичного та військового партнерства. ❖ Співробітництво в рамках СНД як міжнародного механізму багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнює процес формування нових двосторонніх відносин і має на меті сприяння вирішенню проблем, що виникли після розпаду СРСР.

Назва партії - лідер партії - дата прийняття програми	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
	❖ Захист прав та інтересів громадян та юридичних осіб за кордоном, підтримка контактів із зарубіжними українцями. ❖ Забезпечення повноправної участі України у вирішенні конфліктів, що зачіпають її інтереси.			
6. КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ. Лідер — Петро СИМОНЕНКО				
Комуністична партія України Лідер — Петро Симоненко Програма прийнята 12.03.1995р.	❖ Відродження на новій основі Союзу рівноправних братніх народів як добровільного об'єднання суверенних соціалістичних держав, входження до якого відповідає найвищим інтересам народу України. ❖ Створення нового Союзу — спільноти братніх народів, що вирішили об'єднати свої зусилля в галузі економіки, зовнішньої політики, оборони та інших сферах. ❖ Освоєння нових ринків у Європі та інших регіонах світу.	❖ Проти реалізації планів включення України до військових структур НАТО, перетворення її на буфер, санітарний кордон між західними країнами та Росією. ❖ Залучати зарубіжні інвестиції, але рішуче відхиляти спроби політичного диктату та підпорядкування іноземному капіталу вітчизняних підприємств.	❖ Усунення перешкод, що призвели до руйнування партнерських зв'язків та втрати традиційних ринків збуту української продукції в Росії й інших республіках. ❖ Освоєння нових ринків у Європі та інших регіонах світу.	❖ Активний вплив України на поглиблення інтеграційних процесів у СНД. ❖ Входження до системи колективної безпеки країн СНД. ❖ Проти реалізації планів включення України до військових структур НАТО, перетворення її на буфер, санітарний кордон між західними країнами та Росією.
7. ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ. Лідер — Віталій КОНОНОВ				
Партія Зелених України Лідер — Віталій Кононов Програма (нова редакція) прийнята 27.11.1999р.	❖ Стратегічне завдання — сприяння формуванню багатополосного світового устрою і розвиток регіонального співробітництва. ❖ Запровадження і підтримка постійного діалогу між країнами Сходу і Заходу з метою запобігання можливим глобальним конфліктам. ❖ Створення європейської системи колективної безпеки, базованої на несилових чинниках. ❖ Проголошення Чорноморського регіону зоною, вільною від ядерної зброї, поетапне перетворення регіону на демілітаризовану зону.	❖ Багаторівневе співробітництво з країнами різних континентів, збереження свободи політичного маневру, диверсифікованості господарських і політичних зв'язків. ❖ Пріоритетність розвитку двосторонніх відносин на паритетних засадах. ❖ Проти застосування сили в міжнародних взаєминах. ❖ Повна заборона усіх видів зброї масового знищення. ❖ Проти торгівлі зброєю. ❖ Збереження нейтрального статусу України, проти приєднання до будь-яких воєнних блоків. ❖ Неможливість постійного розміщення іноземних військ на території України. ❖ Багаторівневе співробітництво із країнами різних континентів, збереження свободи політичного маневру, диверсифікованості господарських і політичних зв'язків.	❖ Неможливість пролонгації терміну перебування Чорноморського флоту РФ в Україні. ❖ Пріоритетність розвитку двосторонніх відносин на паритетних засадах.	❖ Створення європейської системи колективної безпеки, базованої на несилових чинниках. ❖ Надання Україні місця постійного неядерного члена Ради Безпеки ООН.

8. СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об'єднана). Лідер — Віктор МЕДВЕДЧУК				
Соціал-демократична партія України (об'єднана) Лідер — Віктор Медведчук Програма прийнята 17.06.2000р.	- Визнання України як невід'ємної частки світового і, насамперед, Європейського співтовариства. - Стабільне і безпечне міжнародне оточення, зміцнення економічних і політичних позицій на міжнародній арені - Надійні гарантії забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави, запобігання зовнішній загрозі її національній безпеці. - Інтеграція в Європейське співтовариство, участь у створенні системи загальноєвропейської безпеки. - Зміцнення стратегічного партнерства з Росією і США. - Створення без'ядерної зони у Центральній і Східній Європі як перший крок на шляху перетворення Європи на без'ядерний континент. - Участь у миротворчих місіях під егідою ООН. - Політика протекціонізму щодо оборонних підприємств на зовнішньому ринку, створення сприятливих зовнішньополітичних умов для експорту продукції підприємств ВПК в інші країни. - Включення у світову систему господарства у якості промислово розвинутої країни, а не постачальника сировини і дешевої робочої сили. - Збереження статусу транзитної держави, територією якої транспортуються у країни Європи нафта, газ та інші товари з Росії. - Використання існуючих і пошук нових можливостей надання послуг на експорт (трубопроводи, залізничний і автомобільний транспорт, морський флот та інше).	- Миротлюбна зовнішня політика. - Конструктивна послідовна і зважена зовнішня політика, розвиток рівноправних, цивілізованих міжнародних стосунків, що засновані на взаємоповазі і довірі. - Збереження без'ядерного позаблокового статусу України. - Без'ядерний статус України не підлягає перегляду. - Пріоритет політико-дипломатичних та інших невоєнних методів забезпечення оборони і безпеки України. - Можливість рішучого застосування військової сили для захисту життєво важливих національних інтересів України у випадках, коли потенціал невоєнних засобів уже вичерпано.	- Зміцнення стратегічного партнерства з Росією, яка є важливою складовою системи європейської безпеки і стабільності. - Стратегічне партнерство зі США. - Розширення співробітництва з країнами СНД, східноєвропейськими країнами — Польщею, Угорщиною, Чехією, Словаччиною, державами Чорноморського басейну, балканськими і прибалтійськими державами. - Відновлення взаємовигідних кооперативних зв'язків українських оборонних заводів з їх колишніми партнерами в країнах СНД. - Розвиток міжнародної кооперації підприємств ВПК з оборонними і військово-промисловими структурами зарубіжних країн, насамперед, з європейськими країнами. - Встановлення паритетних зовнішньоекономічних відносин з тими країнами, у торгівлі з якими імпорт перевищує експорт. - Держави ЄС і Центральної Європи — головні економічні партнери України. - Вагома складова стратегії економічного зростання — поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків з Росією. - Розширення нових і відновлення старих, традиційних для української економіки ринків збуту продукції в країнах СНД і Балтії, розвиток з ними вільної торгівлі на основі укладання двосторонніх угод.	- Розширення співробітництва з країнами СНД. - Співробітництво з ООН, ОБСЄ. - Співпраця з НАТО як поважного організацією безпеки і оборони на європейському континенті. - Створення необхідних умов для вступу України до СОТ. - Співпраця з Європейським співтовариством, міжнародними фінансовими інститутами для здійснення необхідних економічних і соціальних перетворень.
9. СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ. Лідер — Олександр МОРОЗ				
Соціалістична партія України Лідер — Олександр Мороз Програма (нова редакція) прийнята 20.05.2001р.	- Пріоритетні братерські відносини з Росією, Білоруссю та іншими сусідами, консолідація і захист слов'янства. - Взаємовигідне широкомасштабне співробітництво України з усіма країнами. - Збереження позаблокового статусу України.	- Зовнішня політика на засадах солідарності з усіма демократичними силами, які поділяють принципи справедливості, демократії, гуманізму і зацікавлені у конструктивному вирішенні глобальних проблем. - Позаблоковий статус України. - Розширення НАТО на схід є помилковим.	Пріоритетні братерські відносини з Росією, Білоруссю та іншими сусідами.	- Розширення НАТО на схід є помилковим, необхідно провести нараду держав з питань безпеки і співробітництва в Європі. - Участь України у створенні багатосторонніх сил миру під патронатом ООН і ОБСЄ. - Підтримка ідеї підвищення статусу загальноєвропейських структур.

(КУН, НРУ) системах безпеки. Приєднання України до системи колективної безпеки СНД підтримує лише КПУ;

- ❖ отримання дієвих гарантій безпеки України з боку світового співтовариства (Батьківщина, НДП, ТУ);

- ❖ участь України у колективних заходах запобігання збройним і глобальним конфліктам, вирішенні локальних конфліктів, або конфліктів, що торкаються її інтересів, участь у боротьбі з міжнародним тероризмом і миротворчих місіях під егідою ООН та/або ОБСЄ (АПУ, Батьківщина, ДС, ЖЗМ, НДП, ПЗУ, СДПУ(о), СПУ);

- ❖ участь України у вирішенні міжнародних екологічних проблем (АПУ, ЛПУ, НРУ, ПЗУ, Собор, УНР, ХНС);

- ❖ контроль над процесами еміграції та імміграції (Батьківщина, ДС, ПРП);

- ❖ вироблення адекватних відповідей на нові загрози та відповідних корективів державної політики (ПР).

Забезпечення інтересів України у сфері міжнародних економічних відносин. Головними загальними завданнями зовнішньої політики України у цій сфері практично всі партії вважають: (1) інтеграцію української економіки до європейського та світового економічного простору; (2) мінімізацію зовнішньої економічної залежності України. Серед конкретних завдань на цьому напрямі партії відзначають наступне:

- ❖ зміцнення конкурентних позицій України, зростання експорту, диверсифікація ринків збуту, захист інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках (Батьківщина, ДемПУ, ДС, ЖЗМ, КПУ, НДП, СДПУ(о), ТУ, УНР, ХНС);

- ❖ збереження та посилення ролі України як транзитної держави (ДемПУ, НДП, НРУ, РХП, СДПУ(о), УНР);

- ❖ диверсифікація джерел постачання енергоносіїв³ (ДемПУ, НДП, НРУ, РХП, УСДП, УНР, ХНС);

- ❖ приведення законодавства у відповідність до норм і стандартів Європейського Союзу (ДемПУ, ТУ); дотримання міжнародних норм захисту прав інтелектуальної власності (НРУ, УНР);

- ❖ вступ України до СОТ (КУН, НРУ, СДПУ(о), УНР).

Якщо врахувати наміри значимої кількості партій щодо розробки зовнішньополітичної доктрини України та пропозиції відповідей на нові виклики, що з'явилися після прийняття "Основних напрямів зовнішньої політики України" (1993р.), то цілком імовірно видається ініціювання новим Парламентом перегляду згаданих "Основ...", або прийняття нового документа, що визначатиме засади зовнішньої політики України з урахуванням нових реалій.

Основні засади та принципи зовнішньої політики

Серед основних засад зовнішньої політики всі партії, незалежно від політичної орієнтації, у тій чи іншій формі декларують: мирне співіснування;

недоторканність кордонів; відсутність (неприпустимість) територіальних претензій; дотримання норм міжнародного права; невтручання у внутрішні справи; взаємовигідне співробітництво; запобігання конфліктним ситуаціям і вирішення конфліктів без застосування сили.

Головним принципом формування та здійснення зовнішньої політики партії вважають пріоритет національних інтересів України. Втім, майже одностайні апеляції до національних інтересів жодним чином не означають так само одностайного (однозначного) їх бачення. Фактично, кожна з партій має власне розуміння національних інтересів, яке помітною мірою залежить від її політичної орієнтації. Тому скласти комплексне уявлення про національні інтереси України у зовнішньополітичній сфері на основі партійних програм досить важко.

До основних принципів зовнішньої політики можуть бути віднесені також задекларовані у програмах партій принципи багатовекторності (чи визначення пріоритетів) та позаблоковості (чи участі України в воєнно-політичних блоках). Стосовно цих принципів партії мають досить відмінні позиції.

- ❖ **Багатовекторність зовнішньополітичних відносин.** Термін "багатовекторність" не має чіткого визначення; як правило, ним користуються для позначення рівнозначимості міжнародних відносин України в координатах Схід (Росія, СНД) — Захід (Європа, США). Певною мірою багатовекторність протиставляється чіткому визначенню пріоритетного (ключового) напрямку міжнародного співробітництва України.

Окремі (винятково центристські) партії у своїх програмах чітко декларують багатовекторність як один з основних принципів зовнішньої політики України (АПУ, ДС, МПУ, ПППУ). Інші центристські партії, як правило, демонструють багатовекторність *де-факто*, вносячи до числа пріоритетних як східний, так і західний напрями зовнішньої політики. Натомість, партії правоцентристського та лівоцентристського спектру досить чітко визначають певний напрям відносин як пріоритетний: правоцентристи — західний (європейський) напрям, ліві та лівоцентристи — східний (російський) напрям.

- ❖ **Позаблоковість/участь у воєнно-політичних блоках.** Лише незначна частина партій (п'ять із 26)⁴ чітко не визначають своє ставлення до участі України у воєнно-політичних блоках. Переважна ж більшість — підтримують або позаблоковий статус, або негайне чи поступове входження України до існуючих воєнно-політичних об'єднань.

Простежується певна залежність позиції партії з цього питання від її політичної орієнтації. Так, підтримка позаблокового статусу України притаманна переважно партіям центристського спрямування (АПУ, ДС, ПЗУ, ПППУ, СДПУ(о)), тоді як серед партій право(центристського) чи ліво(центристського) секторів переважають протилежні позиції⁵. При цьому праві (правоцентристські) партії підтримують орієнтацію України на НАТО

³ Вирішення цього завдання розглядається партіями не лише в суто економічній площині, але й як запорука дійсної політичної незалежності України.

⁴ ЛПУ, МПУ, Солідарність, ТУ, УСДП.

⁵ Серед правоцентристських партій позаблоковий статус України підтримує лише ВУ; серед лівоцентристських — СПУ.

(Батьківщина⁶, КУН, НРУ, ПРП, РХП, Собор, УНР, УРП, ХНС), ліві (КПУ) — на систему колективної безпеки СНД (Ташкентський Договір). Центристські партії, у програмах яких відсутні чіткі формулювання щодо збереження Україною позаблокового статусу, тяжіють до поглиблення відносин України з НАТО (ДемПУ, ЖЗМ, НДП, ПР); жодна з них не заявила наміру сприяти приєднанню України до Ташкентського Договору.

Загалом, збереження Україною позаблокового статусу підтримують лише сім із 26 партій. Переважна більшість партій поділяють протилежну позицію. Враховуючи, що ці партії мають реальні шанси пройти до Верховної Ради, є підстави очікувати, що новим Парламентом буде порушене питання перегляду позаблокового статусу України та її приєднання у майбутньому до воєнно-політичного блоку, скоріше за все — до НАТО.

Двосторонні відносини

Положення стосовно розвитку двосторонніх відносин містять практично всі програми партій. Окремі партії визначають і певні пріоритетні напрями в налагодженні Україною цієї форми міжнародного співробітництва. Їх узагальнення дозволяє виокремити наступні основні, з позицій партій, напрями розвитку двосторонніх відносин України:

❖ **відносини з сусідніми країнами** (АПУ, Батьківщина, ВУ, ЖЗМ, ПРП, ПППУ, Собор, Солідарність, УНР);

❖ **відносини з Росією**. Серед партій немає жодної, яка б виступала проти встановлення взаємовигідних, прагматичних відносин з РФ. Відмінності позицій спостерігаються в частині рівня та механізмів співпраці. Ряд партій визначають відносини з Росією як пріоритетні. Перш за все, це стосується лівих і лівоцентристських партій (КПУ — “партнерські відносини”; СПУ — “братерські відносини”); майже всіх членів Блоку “За Єдину Україну!” (“стратегічне партнерство” (АПУ, ПР); акцент на розвитку відносин (НДП, ПППУ); “налагодження тісних стосунків зі слов’янськими державами” (ТУ)); окремих партій політичного центру (СДПУ(о) — “стратегічне партнерство”). Серед партій право(центристського) спрямування лише Батьківщина задекларувала підтримку високого рівня відносин з Росією — “стратегічне партнерство”. Інші партії цього сектору обмежують відносини з РФ дещо нижчими рівнями та в ряді випадків висувають особливі вимоги до Росії⁷;

❖ **відносини зі США**. Окремі партії наголошують на пріоритетності стосунків з цією впливовою країною, хоча і з різними акцентами щодо рівня цих відносин: від “США — головний стратегічний союзник” (УНР), “стратегічний партнер” (Батьківщина, СДПУ(о), ПР) до “співробітництва з питань економіки і безпеки” (КУН) та “економічного співробітництва” (ДемПУ);

❖ **відносини з країнами певних регіонів світу**. Помітною є увага частини партій до розвитку взаємовигідних стосунків з країнами Східної Азії

(КУН, УНР, ДемПУ, ЖЗМ, ВУ, Батьківщина); Близького Сходу (КУН, УНР, ДемПУ, ЖЗМ); Латинської Америки (КУН, УНР); Африки (ЖЗМ);

Відносини з міжнародними організаціями

Розвиток співпраці України з міжнародними організаціями відзначається в більшості програм. Серед цих організацій названі структури як універсального, так і регіонального характеру.

Універсальні міжнародні організації. Серед них найбільш часто згадуються ООН (Батьківщина, ЖЗМ, ПЗУ, ПР, ПРП, РХП, СПУ, УНР) та ЮНЕСКО (ЖЗМ, ПР, УНР). Співпраця з цими організаціями підтримується партіями різного політичного спрямування й не викликає особливих заперечень з боку партій, що зорієнтовані переважно на східний напрям зовнішньополітичної активності України. Дещо іншою є ситуація з фінансово-економічними організаціями: на подальший співпраці України з МВФ та Світовим банком виразно наголосив лише УНР.

Регіональні міжнародні організації. Найбільш часто згадуваними в партійних програмах є ЄС та СНД — і саме з приводу цих організацій є найбільш відмінними позиції партій, що належать до різних секторів політичного спектру.

❖ **Європейський Союз**. Вступ України до ЄС у найкоротші терміни декларують переважно партії право(центристського) спрямування: Батьківщина, РХП, Собор, УНР; ПРП (асоційоване членство). Програми партій політичного центру містять більш обтічні формулювання, що зводяться до “формування умов для інтеграції в ЄС” (ДемПУ, ДС, НДП, ПППУ, ТУ) або “встановлення відносин політичного партнерства” (ЖЗМ);

❖ **Співдружність Незалежних Держав**. Ставлення до участі України в СНД залежить від політичної орієнтації партії. Окремі партії право(центристського) спрямування виступають за негайний вихід України з СНД (КУН, НРУ, УНР, ХНС); натомість, ліві (КПУ) — за поглиблення відносин аж до приєднання України до Ташкентського Договору та відродження Союзу “на новій основі”. Партії центру демонструють більш помірковані позиції, наголошуючи на необхідності розширення співробітництва (НДП, ПР, СДПУ(о)), розвитку та оптимізації відносин (ЖЗМ, ТУ). Серед інших організацій, участь у яких відзначається як бажана для України, більшість належать до європейських регіональних структур. Загалом співробітництво з ними підтримують переважна більшість партій⁸. В числі інших регіональних структур відзначаються: ГУУАМ (НРУ, УНР, ПР); ОЧЕС (ПР, НДП).

Загалом, виходячи з аналізу програмних положень партій, очікувати якихось радикальних змін у зовнішній політиці України після обрання нового Парламенту немає підстав. Водночас, можна прогнозувати посилення європейського вектору зовнішньої політики, а також активізацію зусиль України у зміцненні безпеки на континенті. ■

⁶ Програма “Батьківщина” обмежує збереження Україною позаблокового статусу лише періодом 2001-2005рр., водночас декларується “співробітництво з НАТО для забезпечення гарантій безпеки” (див. таблицю).

⁷ Наприклад, денонсації угод про Чорноморський флот та військові бази в Севастополі (КУН, НРУ).

⁸ Йдеться про співробітництво з ОБСЄ (КУН, НРУ, ВУ, УНР, НДП, ЖЗМ, Батьківщина, СДПУ(о), СПУ); Радою Європи (КУН, ПРП, УНР, ПР); ЗЄС (НРУ, УНР); ЄБРР (УНР); СЕГТА (УНР, НДП); організаціями країн Центральної та Східної Європи, зокрема, ЦЄІ (ПРП, УНР, НДП); країнами “Вишеградської четвірки” (ПР).

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СФЕРА В ПЕРЕДВИБОРНИХ ПРОГРАМАХ ПАРТІЙ І БЛОКІВ

Валерій ЧАЛИЙ,
директор міжнародних програм
Центру Разумкова

Питанням зовнішньої політики у передвиборних програмах партій приділяється, як правило, менше уваги, ніж соціально-економічним проблемам. Такий розподіл пріоритетів загалом відбиває першочергові інтереси та прагнення виборців. Програми українських партій і блоків не є у цьому сенсі винятком — у них також переважають соціальні та економічні аспекти¹.

Водночас, зовнішньополітична проблематика становить певний інтерес для українських виборців — про це свідчать результати загальнонаціонального соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова в період розгортання передвиборної боротьби². В ході опитування виявилось, що зовнішньополітичні позиції партій і блоків матимуть певне значення для більшості (65,7%) громадян при голосуванні на парламентських виборах, у т.ч. для 19,4% — визначальне значення. Зацікавленість питаннями зовнішньої політики зумовлюється як перехідним станом країни, недавнім набуттям нею незалежності, так і значними регіональними відмінностями геополітичних і геокультурних орієнтацій населення.

Для того, щоб з'ясувати спільні позиції та розбіжності партій і блоків щодо основних засад, завдань і напрямів зовнішньої політики України, в статті аналізуються їх зовнішньополітичні орієнтири, викладені в передвиборних програмах партій і блоків. Аналіз узагальнених у таблиці *“Зовнішньополітичні аспекти передвиборних програм окремих партій і блоків”*³ програмних положень дає підстави до наступних спостережень і висновків.

Перше. Практично всі партії і блоки в тій чи іншій формі декларують миролюбний характер зовнішньої політики держави на основі норм міжнародного права та підпорядкування зовнішньої політики національним інтересам України.

Друге. У передвиборних програмах знайшли відображення найбільш гострі міжнародні проблеми сучасності: нейтралізація негативних наслідків глобальних процесів; боротьба з міжнародним тероризмом та екстремізмом; створення (зміцнення) колективних

систем безпеки; запобігання міжетнічним конфліктам та їх вирішення; протидія розповсюдженню зброї масового знищення; екологічні проблеми та ін. Це свідчить про налаштованість партій і блоків (а отже — їх фракцій у новообраному Парламенті) на утвердження України в світі як активного учасника світових процесів і міжнародних відносин. Примітними у цьому сенсі є, наприклад, наміри Блоку “За Єдину Україну!” підтримувати участь України в міжнародній коаліції боротьби з тероризмом,

¹ Див.: *Вибори-2002: економічні платформи політичних партій і блоків* — Центр Разумкова, Київ, лютий 2002, 37с.

² В період з 30 січня по 6 лютого 2002р. соціологічною службою Центру Разумкова було опитано 2012 громадян віком від 18 років у всіх 27 регіонах України.

³ Аналізуються тексти передвиборних програм політичних партій і блоків, розміщені на web-сайті Центральної виборчої комісії. Див.: <http://www.cvk.ukrpack.net>.

ПЗУ — сприяти підвищенню ролі України як посередника у вирішенні міжетнічних конфліктів, СДПУ(о) — підтримувати створення системи загальноєвропейської колективної безпеки.

Третє. Передвиборні програми партій і блоків загалом дають чітке уявлення про “точки підвищеної уваги” в зовнішній політиці та міжнародних відносинах України. До них можна віднести наступні:

- ❖ **визначення пріоритетного напрямку співробітництва в координатах Схід-Захід.** Привертає увагу позиціювання стосовно: “європейського вектору” загалом та ЄС зокрема (Блок “За Єдину Україну!”, ПЗУ, СДПУ(о)); Росії та СНД загалом (Блок “За Єдину Україну!”, КПУ, СДПУ(о)); США (згадуються лише в одній з аналізованих програм — програмі КПУ, й до того ж — у негативному плані, хоча ця країна, як найбільш впливова у світі, має критичний вплив на рішення щодо входження України до “світових міжнародних організацій”, “формування міжнародної системи захисту демократичних цінностей” та ін.);

- ❖ **входження України до світових і європейських міжнародних структур** — Блок “Наша Україна” (СОТ); Блок “За Єдину Україну!” (міжнародна коаліція боротьби з тероризмом); ПЗУ (СОТ, ЄС)⁴; СДПУ(о) — загальне положення та пропозиція створення загальноєвропейської колективної системи безпеки;

- ❖ **розвиток регіонального співробітництва** — Блок “Наша Україна”, Блок “За Єдину Україну!”, ПЗУ, СДПУ(о);

- ❖ **розвиток двосторонніх відносин** — Блок “Наша Україна”, Блок “За Єдину Україну!”, КПУ, ПЗУ, СДПУ(о);

- ❖ **розвиток відносин із сусідніми країнами** — Блок “Наша Україна”, КПУ;

- ❖ **створення нового міждержавного союзу України, Росії та Білорусі** (з аналізованих програм ця позиція міститься лише в програмі КПУ, але, по-перше, відомо, що її поділяють і деякі інші ліві політичні структури, по-друге, КПУ має вагомий шанс провести до Парламенту досить помітне число прихильників, тому зазначену позицію не слід відкидати як малозначиму, інша справа — її реалістичність);

- ❖ **участь України у міжнародному поділі праці** — Блок “Наша Україна”, ПЗУ, СДПУ(о);

- ❖ **нарощування гуманітарної присутності України в Європі та світі** — Блок “За Єдину Україну!”, ПЗУ.

Четверте. Окремі партії і блоки висувують також певні *особливі пропозиції*, що, можливо, стануть предметом обговорення майбутнім складом Парламенту. Приміром, Блок “Наша Україна” задекларував “формування у світі єдиної і впливової української спільноти”. До особливих пропозицій можна віднести і положення, що міститься у програмі ПЗУ, — про надання Україні місця постійного неядерного члена Ради Безпеки ООН (школа лише,

що здійснення цього амбітного положення від України та її Парламенту практично не залежить). Привертає увагу пропозиція Блоку Демократична партія України - партія “Демократичний союз” про “створення доктрини зовнішньої політики”. Перераховані вище наміри політичних партій стосовно зміцнення різних форм міжнародного співробітництва України свідчать про досить реальну можливість перегляду наступним складом Парламенту “Основних напрямів зовнішньої політики України”, оскільки цей документ не повною мірою відповідає зазначеним намірам.

П’яте. Декларуючи певні цілі зовнішньополітичної діяльності, жодна з передвиборних програм не містить термінів їх досягнення. За двома виключеннями, в програмах партій і блоків не знайти й механізмів здійснення зовнішньої політики. Лише у програмі Блоку Юлії Тимошенко є посилання на активізацію інтелектуальних та інформаційних ресурсів нації як “досконалу зброю України в конкуренції за гідне місце в світі” та транзитні системи України, що можуть бути головним фактором посилення її позицій за умови збереження їх у державній власності. Також програма Блоку “Наша Україна”, декларуючи мету легалізації трудової міграції, передбачає укладання міжурядових угод з країнами, в яких працюють українські громадяни.

Шосте. Переважна більшість партій і блоків (за винятком КПУ та ПЗУ) не внесли до своїх *передвиборних* програм ті положення своїх *довгострокових* програм, у яких чітко й однозначно формулюються їх позиції стосовно пріоритетів зовнішньополітичної діяльності в координатах Схід-Захід, ставлення та наміри стосовно конкретних держав і міжнародних організацій. Зрозуміло, що вилучення диктувалися, перш за все, стислим обсягом передвиборних програм⁵ та орієнтацією на першочергові інтереси виборців. Але водночас можна припустити, що це були не єдині причини зазначених вилучень.

⁴ Із застереженнями (див. таблицю).

⁵ Згідно із Законом України “Про вибори народних депутатів України”, обсяг передвиборної програми політичної партії (блоку) не може перевищувати 7800 друкованих знаків.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕДВИБОРНИХ ПРОГРАМ ОКРЕМИХ ПАРТІЙ І БЛОКІВ

№ п/п	Назва партії (блоку)	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
1	Виборчий блок “Блок Віктора ЮЩЕНКА “НАША УКРАЇНА” Лідер — Віктор ЮЩЕНКО	❖ Сприяння формуванню нових регіональних структур для розвитку співпраці з сусідніми державами. ❖ Активізація процесу набуття Україною членства у СОТ. ❖ Забезпечення тіснішої співпраці з українською діаспорою та формування у світі єдиної і впливової української спільноти.	—	❖ Розвиток співпраці з сусідніми державами. ❖ Укладання міжурядових угод з країнами, в яких працюють українські громадяни, з метою легалізації трудової міграції.	❖ Вступ до СОТ. ❖ Сприяння формуванню нових регіональних структур.
2	Виборчий блок ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — ПАРТІЯ “ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ” Лідер — Володимир ГОРБУЛІН	—	❖ Створення доктрини національної безпеки і доктрини зовнішньої політики, в основу яких будуть покладені інтереси громадян і народу України в сучасному геополітичному просторі.	—	—
3	Виборчий блок “ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ” Лідер — Володимир ЛИТВИН	❖ Нарощування української зовнішньополітичної, економічної та гуманітарної присутності в Європі і світі. ❖ Сприяння комплексній євроінтеграції України. ❖ Сприяння зміцненню зв'язків з країнами СНД. ❖ Участь України в міжнародній коаліції боротьби з тероризмом.	❖ Україна — європейська країна за геополітичним розташуванням і культурними традиціями; її майбутнє нерозривно пов'язане з Європою. ❖ Україна — надійний міжнародний партнер. ❖ Україна — центр регіональної економічної інтеграції. ❖ Гармонізація зовнішньої політики України. ❖ Формування міжнародної системи захисту демократичних цінностей, активне протистояння екстремізму та нетерпимості.	❖ Наповнення новим змістом стосунків з Росією та країнами СНД.	❖ Сприяння комплексній євроінтеграції України.
4	Виборчий блок ЮЛІЇ ТИМОШЕНКО Лідер — Юлія ТИМОШЕНКО	❖ Визначення чітких національних пріоритетів України, зняття принизливого питання: з ким ми? ❖ Максимальне використання транзитних можливостей України.	❖ Головний конфлікт: між потужними потенційними можливостями України та її низьким статусом на міжнародній арені. ❖ Зовнішня політика буде здійснюватися в ім'я своєї нації, на основі мирних рівноправних стосунків з усіма державами, з якими Україна має спільні інтереси. ❖ Інтелект нації та інформаційні ресурси повинні бути досконалою зброєю України в конкуренції за гідне місце в світі. ❖ Транзитні системи залишити в державній власності як головний фактор посилення позицій України у світі.	❖ Мирні, рівноправні стосунки з усіма державами, з якими Україна має спільні інтереси.	—
5	“ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ” всеукраїнське політичне об'єднання Лідер — Валентина ДОВЖЕНКО	—	—	—	—

№ п/п	Назва партії (блоку)	Основні завдання та напрями зовнішньої політики	Основні засади та принципи зовнішньої політики	Двосторонні відносини	Відносини з міжнародними організаціями
6	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ Лідер — Петро СИМОНЕНКО	❖ Союз з Росією та Білорусією. ❖ Позбавлення диктату і “послуг” американської адміністрації, МВФ, інших фінансово-політичних спрутів.	❖ Підпорядкування зовнішньої політики національним інтересам України. ❖ Проти нав’язаного Заходом політичного курсу. ❖ Процвітання України в рівноправному союзі братерських народів суверенних держав. ❖ Встановлення державної монополії на зовнішню торгівлю, експлуатацію енергетичних мереж, рейкового, трубопровідного, морського й авіаційного транспорту.	❖ Розширення співробітництва з країнами СНД, найближчими сусідами, іншими державами світу. ❖ Росія і Білорусія — економічні партнери, політичні союзники та історичні побратими України. ❖ Позбавлення диктату і “послуг” американської адміністрації.	❖ Відмова від співробітництва з МВФ. ❖ Розширення співробітництва з країнами СНД.
7	ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ Лідер — Віталій КОНОНОВ	❖ Поетапне перетворення Чорноморського регіону на демілітаризовану зону. ❖ Підвищення ролі України як посередника у розв’язанні міжетнічних конфліктів.	❖ Проти порушень усталених норм міжнародного права. ❖ Проти силових методів розв’язання регіональних конфліктів. ❖ За діалог між народами, що належать до різних культурно-історичних традицій. ❖ Проти проявів тероризму та екстремізму у будь-яких формах. ❖ Проти негативних тенденцій глобалізації економіки і культури. ❖ Повна заборона усіх видів зброї масового знищення. ❖ Проти торгівлі зброєю. ❖ Проти приєднання до воєнних блоків. ❖ Проти постійного розміщення іноземних військ на території України. ❖ Проти міжнародної торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. ❖ Проти експансії екологічно небезпечних технологій і виробництв.	❖ Пріоритетність розвитку двосторонніх відносин на паритетних засадах.	❖ Приєднання до ЄС за умов економічної доцільності. ❖ Вступ до СОТ у разі її реформування. ❖ Надання Україні місця постійного неядерного члена Ради Безпеки ООН.
8	СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об’єднана) Лідер — Віктор МЕДВЕДЧУК	❖ Зміцнення суверенітету України. ❖ Активна участь у міжнародному поділі праці. ❖ Вхідження України у світові та європейські міжнародні організації. ❖ Створення системи загальноєвропейської колективної безпеки за участю країн Західної, Центральної, Східної Європи та Росії.	❖ Рівноправне співробітництво з іншими країнами.	❖ Розвиток зв’язків з Росією на умовах партнерства, рівноправності і взаємної вигоди.	❖ Вхідження України у світові та європейські міжнародні організації.
9	СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ Лідер — Олександр МОРОЗ	—	—	—	—

Перш за все, співвіднесення довгострокових програм партій, що ввійшли до виборчих блоків, свідчить, що в ряді випадків їх програмні позиції узгоджуються не повною мірою⁶. Тому зовнішньополітичні установки, задекларовані в передвиборній програмі блоку є результатом певного компромісу, внаслідок чого вони або втрачають визначеність, або взагалі вилучаються. Так, Демократична партія України виразно зорієнтована на західний напрям співробітництва, натомість партія “Демократичний союз” декларує прихильність до багатовекторної політики України. В результаті, передвиборна програма Блоку Демократична партія України - партія “Демократичний союз” у частині зовнішньополітичних установок обмежується незаперечною, але досить загальною декларацією про підпорядкування зовнішньої політики держави інтересам громадян і народу України.

Схожа ситуація у Блоці “За Єдину Україну!”, де з п’яти партій-учасниць одна — виразно декларує прихильність до багатовекторності, інша — чітко не визначає свою позицію у координатах Схід-Захід, решта три — зорієнтовані переважно на європейський напрям зовнішньої політики; крім того, одна з партій Блоку підтримує позаблоковий статус України, тоді як дві інші — налаштовані на поглиблення співпраці з НАТО. В результаті, передвиборна програма Блоку “За Єдину Україну!” є виразно консенсусною (врівноваженою): вона містить положення як про європейську інтеграцію України, так і про зміцнення зв’язків з країнами СНД та, зокрема, з Росією.

Досягнення компромісу в зовнішньополітичних установках може означати крок до об’єднання партій

та/або створення більш потужної фракції у новому Парламенті. Але водночас, воно свідчить про те, що питання зовнішньої політики, пріоритетних напрямів міжнародних відносин України не є принциповими для політичних партій при їх блокуванні у межах суміжних секторів політичного спектру.

Іншою причиною вилучень “політично чутливих” положень є прагнення партій і блоків уникати заяв, що є проблемними, з огляду на регіональні відмінності геополітичних орієнтацій населення⁷. Так, до передвиборної програми Блоку “Наша Україна” не потрапили: вимоги виходу України з СНД, що містяться в програмах чотирьох з 10-ти партій-учасниць Блоку; зміцнення співробітництва (або вступу) України до НАТО — такі положення присутні в програмах шести партій з 10-ти (при тому, що одна з партій декларує у своїй програмі підтримку позаблокового статусу України).

В результаті, партії і блоки, яких можна віднести до правих і правоцентристських (Блок “Наша Україна”, Блок Юлії Тимошенко) та лівих і лівоцентристських (КПУ, СПУ) уникають у передвиборних програмах чіткого позиціонування в координатах Схід-Захід. Виняток становить КПУ, яка задекларувала не лише пріоритет співробітництва України з Росією і Білоруссю, але й створення з цими країнами нового міждержавного союзу.

Центристські партії і блоки або врівноважують східний і західний напрями зовнішньої політики (Блок “За Єдину Україну!”, СДПУ(о)), або обмежуються декларацією основних засад і принципів зовнішньої політики (Блок Демократична партія України - партія “Демократичний союз”), чи зовсім вилучають з передвиборних програм зовнішньополітичну проблематику (“Жінки за майбутнє”).

Водночас, переважна більшість партій і блоків (з урахуванням положень довгострокових партійних програм) не ставлять під сумнів пріоритетність європейського вектору зовнішньої політики України та, як правило, не протиставляють його зміцненню співробітництва з Росією та іншими країнами СНД.

Загалом, якщо виходити із задекларованих у передвиборних програмах положень, то можна прогнозувати, що майбутній Парламент ініціюватиме перегляд діючих “Основних напрямів зовнішньої політики України” та ухвалення нового документа. Є підстави вважати, що в цьому документі напрям європейської інтеграції України буде чітко закріплений як пріоритетний. Хоча певне протистояння між “прозахідними” правими та “проросійськими” лівими в Парламенті збережеться, радикальні пропозиції (на зразок виходу України з СНД чи, навпаки, приєднання до Союзу Росії і Білорусі) навряд чи матимуть підтримку. Зусилля Парламенту будуть спрямовані переважно на розширення участі України в міжнародних організаціях, розвиток двосторонніх і регіональних зв’язків, зокрема, із сусідніми державами. ■

⁶ Детально про це див. статтю В.Чалого “Питання зовнішньої політики в програмах політичних партій”, розміщену в цьому журналі.

⁷ Детально про це див. статтю М.Пашкова “Зовнішня політика України: позиції та оцінки громадян”, розміщену в цьому журналі.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРІВ ПАРТІЙ І БЛОКІВ

Михайло ПАШКОВ,
провідний експерт Центру Разумкова

Для більш повного висвітлення зовнішньополітичних платформ суб'єктів виборчої кампанії-2002 Центр Разумкова звернувся до лідерів партій і блоків з проханням викласти їх позиції з окремих питань поточного стану та перспектив зовнішньої політики України.

Результати опитування приведені в таблиці "Зовнішня політика України: питання і відповіді". Вони засвідчили, що учасники виборчої кампанії загалом реально оцінюють нинішній стан зовнішньої політики України та мають певне бачення пріоритетних напрямів її розвитку.

Нижче наводяться узагальнені результати опитування, що дозволяють з'ясувати позиції партій і блоків стосовно основних засад та принципів зовнішньої політики, її основних завдань та напрямів, пріоритетів двостороннього та багатостороннього співробітництва.

Засади та принципи зовнішньої політики

Майже всі партії і блоки поділяють ту позицію, що зовнішньополітична проблематика у їх виборчій кампанії та наступній парламентській діяльності має **важливе значення**. Водночас, більшість із них (за винятком Блоку "За Єдину Україну!") досить критично оцінюють нинішній рівень впливу Верховної Ради на формування й реалізацію зовнішньої політики — або як "середній" (Блок Віктора Ющенка "Наша Україна" (далі — Блок "Наша Україна"), Блок Демократична партія України — партія "Демократичний Союз", Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє" (далі — "Жінки за майбутнє"), або як "низький" (Виборчий блок Юлії Тимошенко (далі — Блок Юлії Тимошенко), КПУ, ПЗУ, СПУ).

Лідери партій і блоків однакові в думці про те, що **рівень впливу нової Верховної Ради на формування та реалізацію зовнішньої політики має бути високим**. З цієї проблеми позиції загалом визначені чітко: (а) вплив на здійснення зовнішньої політики держави має бути високим з боку Президента, Парламенту та Кабінету Міністрів; (б) вплив інститутів громадянського суспільства, зокрема, партій і громадських об'єднань однозначно оцінюється як низький і, з позиції всіх без винятку партій і блоків, має підвищитися принаймні до середнього (ПЗУ наголошує на високому рівні).

Пріоритетною складовою зовнішньої політики України більшість партій і блоків визнають економічну складову. Зокрема, таку позицію поділяють Блок "Наша Україна", Блок Демократична партія України - партія "Демократичний Союз", Блок "За Єдину Україну!", СПУ, КПУ, Блок Юлії Тимошенко. Водночас, ПЗУ віддає перевагу політичній складовій, а "Жінки за майбутнє" відстоюють комплексність пріоритетів зовнішньої політики.

Що стосується важливих принципів зовнішньої політики — її відповідності національним інтересам, а також самостійності — то оцінки їх практичної реалізації мають загалом критичний характер і різко розмежовують партії і блоки.

Більшість партій і блоків (попри ідеологічні відмінності в інтерпретації національних інтересів) досить критичні в оцінках, відзначаючи, що нинішня зовнішня політика України або лише частково відповідає її національним інтересам (Блок "Наша Україна", "Жінки за майбутнє", ПЗУ), або зовсім не відповідає (Блок Юлії Тимошенко, КПУ, СПУ). Переконані у відповідності зовнішньої політики України її національним інтересам — блоки Демократична партія України - партія "Демократичний Союз" та "За Єдину Україну!".

З огляду на вищенаведені оцінки, не є дивним, що лідери партій і блоків критично оцінюють міжнародний імідж України — як "скоріше негативний"

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ

	Вибірчий блок "Блок Віктора Ющенка "НАША УКРАЇНА"	Вибірчий блок ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — ПАРТІЯ "ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ"	Вибірчий блок "ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ"	Вибірчий блок Юлії ТИМОШЕНКО	"ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ" аєукраїнське політичне об'єднання	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об'єднана)	СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	
1. Який напрям зовнішньої політичної діяльності України є пріоритетним? (Дайте лише одну відповідь)										
Відносини з країнами ЄС	•	Одну відповідь давати невірно.	Відносини з країнами ЄС та Росією "За Єдину Україну" — в єдиній Європі, що включає й Росію.	•			•	—	•	
Відносини зі США	•									•
Відносини з Росією	•					•				
Відносини з країнами СНД							•			
Відносини з іншими країнами (з якими саме)					примітка 1					
Важко відповісти										
2. Яке значення матиме зовнішньополітична проблематика у виборчій кампанії та наступній парламентській діяльності Вашої партії (блоку)?										
Визначальне значення								—		
Важливе значення	•	•	•	•	•	•	•			
Певне значення										
Жодного значення. Увага буде зосереджена на внутрішніх проблемах										
Важко відповісти										
3. Чи потрібно Україні вступити до ЄС?										
Так	•	•	•	•	•	•	•	—	•	
Ні										
Важко відповісти										
4. Якщо потрібно, то коли це питання постане в практичній площині?										
В найближчі 5 років	•							—		
В найближчі 10 років		•	•							
В найближчі 20 років				•		•	•			
Важко відповісти					•					
5. Якою має бути позиція України стосовно участі в СНД?										
Грати більш активну роль у СНД	•	•			•	•	•	—	•	
Зберегти нинішній рівень участі в СНД			•	•						
Необхідно вийти зі складу СНД										
Важко відповісти										
6. Якою має бути позиція України стосовно інтеграційних процесів в рамках СНД?										
Україна має приєднатися до Ташкентського Договору про колективну безпеку країн СНД										
Так						•		—		
Ні	•	•	•	•			•			
Важко відповісти					•					
Необхідно активізувати співробітництво в рамках ГУУАМ										
Так	•	•	•	•	•		•	—	•	
Ні										
Важко відповісти						•				
Україна має приєднатися до Союзу Росії і Білорусі										
Так						•		—		
Ні	•	•	•	•	•		•			
Важко відповісти										
Україні необхідно увійти до складу Євразійського економічного співтовариства										
Так				•	•	•		—		
Ні	•	•	•				•			
Важко відповісти										
7. Чи має Україна приєднатися до НАТО?										
Україна повинна увійти до НАТО	•							—		
Україна не повинна входити до НАТО за жодних умов						•	•			
Не можна виключати входження України до НАТО, але це питання віддаленого майбутнього		примітка 2	•	•	•					
Важко відповісти										
8. Якою має бути політика України стосовно Росії?										
Поглиблення співробітництва	•	•	•	•	•	•	•	—	•	
Підтримання нинішнього рівня відносин							•			
Зменшення співробітництва та впливу РФ на Україну										
Важко відповісти										
9. Якою має бути політика України стосовно США?										
Поглиблення співробітництва	•	•	•	•	•			—	•	
Підтримання нинішнього рівня відносин						•	•			
Зменшення співробітництва та впливу США на Україну										
Важко відповісти										

	Вибірчий блок "Батько Віктора Ющенка" "НАША УКРАЇНА"	Вибірчий блок ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — ПАРТІЯ "ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ"	Вибірчий блок "ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ"	Вибірчий блок Юлії ТИМОШЕНКО	"ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ" асоціація українських політичних об'єднань	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об'єднана)	СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
10. У якому напрямі слід діяти Україні стосовно ГУУАМ?									
Поглиблювати контакти в рамках ГУУАМ	•	•	•	•	•		•		•
Залишити участь у цьому об'єднанні на нинішньому рівні						•		—	
Вийти зі складу ГУУАМ									
Важко відповісти									
11. Вкажіть держави, співпраця з якими сьогодні вийшла для України на рівень "стратегічного партнерства".									
	Польща				примітка 4				
З жодною з держав цього рівня відносин ще не досягнуто	Росія	•	•	•			•	—	•
Важко відповісти	Німеччина					•			
12. Як Ви оцінюєте нинішній міжнародний імідж України?									
Позитивний									
Скоріше позитивний		•			•				
Скоріше негативний			•	•		•		—	
Негативний	•						•		•
Важко відповісти									
13. Які фактори найбільш негативно впливають на міжнародний імідж України? (Відзначте не більше трьох відповідей)									
Низький рівень економічного розвитку країни і недостатні темпи економічних реформ	•		•	•	•				
Низький життєвий рівень значної частини населення		•	•		•	•			
Корумпованість влади	•	•		•		•	•		•
Високий рівень злочинності									
Обмеження незалежності ЗМІ									•
Непослідовність в реалізації зовнішньополітичного курсу держави									
Низька результативність дій державних та громадських інститутів на міжнародній арені з формування позитивного іміджу країни		•	•		•		•	—	
Порушення прав людини	•			•		•	•		•
Поведінка українських громадян за кордоном									
Незадовільний рівень сервісного обслуговування іноземців									
Інше (що саме)									
Важко відповісти									
14. Яких заходів необхідно вжити в першу чергу для покращання міжнародного іміджу України? (Відзначте не більше трьох відповідей)									
Посилення боротьби з корупцією та злочинністю	•		•	•	•	•	•		•
Активізація економічних реформ	•	•	•	•	•				•
Забезпечення неухильного захисту прав і свобод людини	•	•	•	•	•	•	•		•
Посилення ефективності зовнішньополітичної діяльності структур влади		•					•		
Забезпечення неухильного виконання міжнародних зобов'язань України									
Створення за допомогою влади спеціальних організацій, які б займалися проблемами міжнародного іміджу України								—	
Розробка спеціальної державної програми з формування позитивного іміджу України									
Підвищення професійного рівня органів державної влади									
Інше (що саме)						примітка 5			примітка 6
Важко відповісти									
15. Яким є рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України наступних державних і громадських органів (інститутів)?									
Президент України									
Високий	•	•	•			•	•		•
Середній					•			—	
Низький				•					
Важко відповісти									
Верховна Рада									
Високий			•						
Середній	•	•			•			—	
Низький				•		•	•		•
Важко відповісти									
Кабінет Міністрів									
Високий		•	•				•		
Середній	•				•			—	
Низький				•		•			•
Важко відповісти									
Політичні партії									
Високий		•							
Середній								—	
Низький	•		•	•	•	•	•		•
Важко відповісти									

	Вибірчий блок "Батьківщина" "НАША УКРАЇНА"	Вибірчий блок ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — ПАРТІЯ "ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ"	Вибірчий блок "ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ"	Вибірчий блок Юлії ТИМОШЕНКО	"ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ" всесуспільне політичне об'єднання	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об'єднана)	СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
Громадські організації									
Високий									
Середній									
Низький	•	•	•	•	•	•	•	—	•
Важко відповісти									
Бізнесові кола									
Високий									
Середній	•				•		•		
Низький		•	•	•		•		—	•
Важко відповісти									
ЗМІ					•				
Високий									
Середній		•					•		
Низький	•		•	•		•		—	•
Важко відповісти									
Обласні державні адміністрації					•				
Високий									
Середній									
Низький	•	•	•	•		•	•	—	•
Важко відповісти									
16. Яким має бути рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України наступних державних і громадських органів (інститутів)?									
Президент України									
Високий	•	•	•	•	•	•	•		•
Середній								—	
Низький									
Важко відповісти									
Верховна Рада									
Високий	•	•	•	•	•	•	•		•
Середній								—	
Низький									
Важко відповісти									
Кабінет Міністрів									
Високий	•	•	•	•	•		•		•
Середній						•		—	
Низький									
Важко відповісти									
Політичні партії							•		
Високий									
Середній	•	•	•	•	•	•		—	•
Низький									
Важко відповісти									
Громадські організації							•		
Високий									
Середній	•	•	•	•	•	•		—	•
Низький									
Важко відповісти									
Бізнесові кола									
Високий	•				•				
Середній			•	•			•	—	•
Низький		•				•			
Важко відповісти									
ЗМІ									
Високий					•				
Середній	•	•	•	•		•	•	—	•
Низький									
Важко відповісти									
Обласні державні адміністрації					•				
Високий									
Середній			•					—	
Низький	•	•		•		•	•		•
Важко відповісти									

	Вибірчий блок "Батьківщина" "НАША УКРАЇНА"	Вибірчий блок ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — ПАРТІЯ "ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ"	Вибірчий блок "ЗА ЄДИНУ УКРАЇНУ"	Вибірчий блок Юлії ТИМОШЕНКО	"ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ" асоціація українських політичних жінок	КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ (об'єднана)	СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
17. Чи є Україна самостійною у формуванні своєї зовнішньої політики?									
Так, є повністю самостійною		•	•						
Є не цілком самостійною	•				•		•		
Ні, не є самостійною				•		•		—	•
Важко відповісти									
18. Вплив яких держав на зовнішню політику України є найбільшим? (Дайте лише одну відповідь)									
Країн ЄС									
Росії	•	•							•
США		•		•		•	•	—	•
Інших держав (яких саме)									
Важко відповісти			•		•				
19. Чи відповідає нинішня зовнішня політика України її національним інтересам?									
Так, повною мірою		•	•						
Відповідає, але частково	•				•		•	—	
Ні, не відповідає				•		•			•
Важко відповісти									
20. Яка складова зовнішньої політики України має бути пріоритетною? (Дайте лише одну відповідь)									
Економічна	•	•	•	•		•			•
Політична							•		
Воєнна								—	
Гуманітарна									
Інша (яка саме)					примітка 7				
Важко відповісти									
21. Чи необхідно ухвалити нові "Основні напрями зовнішньої політики України"?									
Так, необхідно		•				•			
Так, необхідно. Ми підготували (підготуємо) власний законопроект	•		•	•				—	• примітка 8
Ні, доцільно внести окремі зміни до діючого документа					•		•		
Ні, діючий документ повністю відповідає сучасним реаліям									
Важко відповісти									
22. Зовнішньополітичні пріоритети яких партій (блоків), що беруть участь у нинішній виборчій кампанії:									
а) близькі до позицій Вашої партії (блоку)?	—	СДПУ(о) "За Єдину Україну!" ЖЗМ "Наша Україна"	—	—	—	СДПУ(о)		—	СДПУ примітка 9
б) принципово відрізняються від Ваших позицій?	—	КПУ СПУ	КПУ СПУ	—	примітка 10	примітка 11	КПУ		"За Єдину Україну!" "Наша Україна"
23. Чи підтримуєте Ви ідею створення у Верховній Раді Комітету з питань європейської інтеграції?									
Так	•	•	•	•	•		•		
Ні						•		—	
Важко відповісти									•
24. Чи має Ваша партія (блок) кандидата на посаду голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах?									
Так	•	•	•	•	•	•	•	—	•
Ні									

Примітки:

- 1 — Формування багатовекторної зовнішньої політики, спрямованої на налагодження взаємовигідного співробітництва з країнами Європи, а також країнами-сусідами, в першу чергу, з Росією.
 - 2 — Не можна виключати входження України до НАТО, але це питання майбутнього.
 - 3 — Коли і НАТО буде елементом нової системи безпеки.
 - 4 — Прикордонні держави, географічно близькі держави, перш за все, Росія.
 - 5 — Зміна Президента.
 - 6 — Посилення боротьби з корупцією та злочинністю, яка можлива при зміні системи влади, недопущенні кримінальної диктатури.
 - 7 — Зовнішня політика повинна містити комплекс пріоритетів, що зумовлюються національними інтересами України та її прагненням сприяти підтриманню регіонального і загального миру, забезпеченню міжнародної безпеки, вирішенню глобальних проблем людства.
 - 8 — Але і "...внутрішньої", як передбачено Конституцією.
 - 9 — Соціал-демократична партія України (лідер — Юрій Бутусов).
 - 10 — Покаже дослідження Центру Разумкова.
 - 11 — Абсолютної більшості партій (блоків).
- "—" Відповіді не отримано.

та “негативний” (протилежної думки дотримуються Блок Демократична партія України - партія “Демократичний Союз” та “Жінки за майбутнє”). Серед негативних факторів впливу партії і блоки відзначають, насамперед, наступні: “низький рівень економічного розвитку країни і недостатні темпи економічних реформ”; “низький життєвий рівень значної частини населення”; “корумпованість влади”; “порушення прав людини”. Партії і блоки майже однотайні у визначенні першочергових заходів покращання міжнародного іміджу України — необхідно посилити боротьбу з корупцією та злочинністю, активізувати економічні реформи, забезпечити неухильний захист прав і свобод людини.

Критичні оцінки переважають і в питанні про рівень самостійності України у формуванні зовнішньої політики. На тому, що Україна є не цілком самостійною, наголошують Блок “Наша Україна”, “Жінки за майбутнє”, ПЗУ; не самостійна — Блок Юлії Тимошенко, КПУ, СПУ. Протилежні позиції відстоюють блоки Демократична партія України - партія “Демократичний Союз” та “За Єдину Україну!”.

Більшість партій і блоків вважають найбільшим вплив на Україну з боку світового лідера — США. Таку позицію поділяють Блок Юлії Тимошенко, КПУ, ПЗУ, Блок Демократична партія України - партія “Демократичний Союз”, СПУ. Причому, дві останні політичні структури визначають однаково великим вплив як США, так і Росії. Блок “Наша Україна” відзначає як найбільший вплив Росії. Блок “За Єдину Україну” та “Жінки за майбутнє” утрималися від відповіді. Такий розподіл позицій не є несподіваним. Але привертає увагу та обставина, що жодна (!) з політичних структур не відзначає як найбільший вплив з боку країн ЄС. Отже, майже всі партії і блоки дотримуються тієї позиції, що Україна, як і раніше, перебуває під переважним впливом двох полюсів — США та Росії.

Нинішній рівень стратегічного партнерства України з іншими державами викликає у більшості партій і блоків помітний скепсис. Блоки Демократична партія України - партія “Демократичний Союз”, “За Єдину Україну!”, Блок Юлії Тимошенко, ПЗУ та СПУ впевнені, що такого рівня партнерства Україна не досягла з жодною з держав. Водночас, Блок “Наша Україна” наголошує на тому, що Україна вийшла на рівень стратегічного партнерства з Польщею, Росією, Німеччиною і США. “Жінки за майбутнє” ще більш оптимістичні, відзначаючи “прикордонні держави, географічно близькі держави, перш за все, Росію”. КПУ не визначила позиції з цього питання.

Отже, за умови подолання 4% бар’єру партіями і блоками, позиції яких наведені вище, можна припустити, що новообраний Парламент буде намагатися збалансувати вплив на формування і реалізацію зовнішньої політики в трикутнику “Президент — Верховна Рада — Кабінет Міністрів”. Це видається

можливим лише за умови створення стійкої більшості з чітко визначеними позиціями, що сприятиме підвищенню ефективності зовнішньої політики, зокрема, її подальшої економізації, на чому наголошують всі партії і блоки.

Основні завдання та напрями зовнішньої політики

Свідомо конкретизоване в анкеті питання стосовно **пріоритетів зовнішньої політичної діяльності України**, як і очікувалося, спричинило досить цікаву заочну дискусію лідерів партій і блоків. Йдеться як про трактування змісту цього терміну, так і про кількісні рамки вибору. Чітко визначили пріоритетними відносини з країнами ЄС Блок Юлії Тимошенко та ПЗУ; КПУ — відносини з РФ. Блок “Наша Україна” підтримує офіційно визначену тріаду основних зовнішніх напрямів ЄС — Росія — США. “Жінки за майбутнє” дотримуються принципу багатовекторності, однак, у першу чергу відзначають країни Європи та сусідні країни, насамперед, Росію. Привертає увагу те, що політичні опоненти — Блок “За Єдину Україну!” та СПУ — вважають однаково пріоритетними відносини і з країнами ЄС, і з Росією¹. Очевидно, що ці політичні структури вкладають у поняття пріоритетності різний зміст, оскільки, як видно з таблиці, вони наголошують, що їх зовнішньополітичні пріоритети принципово відрізняються.

Узагальнюючи позиції партій і блоків, можна зробити висновок, що **визначення пріоритетів відбувається переважно в координатах “країни ЄС — Росія”**. При цьому, ряд політичних структур наголошують на однаковій важливості співробітництва з ЄС та РФ. Проте, це не дає підстав стверджувати, що співробітництво зі США та країнами СНД є другорядним або незначущим для учасників парламентських виборів — як побачимо далі, більшість партій і блоків виступають за поглиблення контактів на цих напрямках.

Надзвичайно важливим фактом є те, що всі політичні сили від лівих до правоцентристів, попри відмінності в оцінках зовнішньополітичних пріоритетів, підтримують вступ України до ЄС. Водночас, їх позиції стосовно того, коли це питання постане в практичній площині, істотною мірою відрізняються. Так, “Жінки за майбутнє” утримуються від визначення часових меж вступу України до ЄС. Блок “За Єдину Україну!”, Блок Демократична партія України - партія “Демократичний Союз” та СПУ вважають, що це відбудеться протягом 10 років; Блок Юлії Тимошенко, ПЗУ і КПУ — 20 років. Мінімальний термін визначає Блок “Наша Україна” — п’ять років.

У цьому плані виглядає логічним те, що більшість політичних структур підтримують ідею створення в новообраній Верховній Раді Комітету з питань європейської інтеграції (КПУ — “проти”; СПУ — не визначилася).

1 Зокрема, як видно з таблиці, Блок “За Єдину Україну!” цю позицію доповнює гаслом: “За єдину Україну - в єдиній Європі, що включає й Росію”, СПУ вважає, що відносини з країнами ЄС і з Росією “є пріоритетними в однаковій мірі”.

Примітно, що майже всі партії і блоки налаштовані на ухвалення нового документа, який би визначив основні напрями зовнішньої політики України. Учасниками виборчого процесу вже підготовлені (або готуються) відповідні законопроекти. Лише “Жінки за майбутнє” та ПЗУ пропонують обмежитися внесенням змін до чинних “Основних напрямів зовнішньої політики України”.

Підсумовуючи викладені позиції, можна припустити, що в діяльності нового Парламенту законодавче забезпечення процесу європейської інтеграції дістане вагому підтримку (в т.ч. буде створений відповідний профільний комітет). Це принципово важливий момент, оскільки депутатському корпусу доведеться протягом наступних чотирьох років вирішувати важливі завдання поетапного наближення України до вступу до ЄС. Крім того, можна зі значною мірою вірогідності прогнозувати, що новий Парламент перегляне застарілі “Основні напрями зовнішньої політики України” і в новому документі курс на вступ до ЄС визначить головним напрямом зовнішньої політики держави.

Двостороннє та багатостороннє співробітництво

Майже всі політичні сили наголошують на необхідності поглиблення відносин з Російською Федерацією. Лише ПЗУ демонструє більш стриману позицію, вважаючи за необхідне підтримання нинішнього рівня відносин з Росією.

Також більшість партій і блоків підтримують поглиблення співробітництва зі США. Виняток становлять КПУ та ПЗУ, яких влаштовує нинішній рівень відносин України зі Сполученими Штатами.

Що стосується багатостороннього співробітництва в рамках міжнародних структур, то, як видно з вищеведених результатів, усі партії і блоки одностайно підтримують інтеграцію України до ЄС. Водночас інший напрям — СНД, також користується підтримкою партій і блоків. Майже всі вони поділяють ту позицію, що Україна повинна відігравати більш активну роль у Співдружності; Блок “За Єдину Україну!” та Блок Юлії Тимошенко відстоюють достатність нинішнього рівня участі в цьому об’єднанні.

Позиції партій і блоків стосовно регіональних утворень на теренах СНД розподілилися наступним чином:

- ✦ майже всі політичні структури виступають проти приєднання України до Союзу Росії і Білорусі;

виняток становлять КПУ (підтримує приєднання) та СПУ (утрималася від відповіді);

- ✦ практично всі партії і блоки підтримують поглиблення контактів у рамках ГУУАМ (виняток становить КПУ);

- ✦ стосовно входження України до Євразійського економічного співтовариства позиції партій і блоків є відмінними: блоки “Наша Україна”, Демократична партія України - партія “Демократичний Союз”, “За Єдину Україну!” та ПЗУ виступають проти участі України в цій організації; Блок Юлії Тимошенко, об’єднання “Жінки за майбутнє” та КПУ — підтримують її вступ до Євразійського економічного співтовариства;

- ✦ більшість партій і блоків не підтримують приєднання України до системи колективної безпеки СНД — Ташкентського Договору (КПУ — за приєднання; СПУ, “Жінки за майбутнє” — утрималися від відповіді).

Більшість партій і блоків загалом позитивно ставляться до розвитку та поглиблення контактів з НАТО, а в перспективі — вступу України до Альянсу. Так, Блок “Наша Україна” підтримує вступ України до НАТО; не виключають таку можливість, хоч і у віддаленому майбутньому, Блок “За Єдину Україну!”, Блок Юлії Тимошенко, “Жінки за майбутнє”, СПУ (остання — уточнюючи “коли і НАТО буде елементом нової системи безпеки”). Блок Демократична партія України - партія “Демократичний Союз” також не виключає вступу до НАТО, підкреслюючи, що це “питання майбутнього”. Проти вступу до Альянсу — КПУ та ПЗУ.

Загалом, ознайомлення з позиціями лідерів провідних партій і блоків дозволяє зробити ряд прогнозних оцінок. По-перше, новообраний Парламент, очевидно, буде намагатися підвищити свій вплив на формування та реалізацію зовнішньої політики України. По-друге, він навряд чи внесе суттєві корективи в систему нинішніх зовнішньополітичних пріоритетів — ЄС, РФ, США. По-третє, досить прагматичною і стриманою буде позиція Верховної Ради стосовно регіональних утворень на теренах СНД. По-четверте, законодавче забезпечення процесу європейської інтеграції дістане більш вагому підтримку з боку парламентаріїв (зокрема, буде створено відповідний профільний комітет). По-п’яте, зі значною долею вірогідності можна прогнозувати, що Парламент перегляне “Основні напрями зовнішньої політики України”, і в новому документі курс на вступ до ЄС буде визначено головним напрямом зовнішньої політики держави. ■

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ТА ОЦІНКИ ГРОМАДЯН

Михайло ПАШКОВ,
провідний експерт Центру Разумкова

Для оцінки ставлення населення України до зовнішньополітичних проблем напередодні парламентських виборів, з 30 січня по 6 лютого 2002р. соціологічна служба Центру Разумкова провела загальнонаціональне опитування¹. У статті наведені результати цього опитування та їх стислий аналіз.

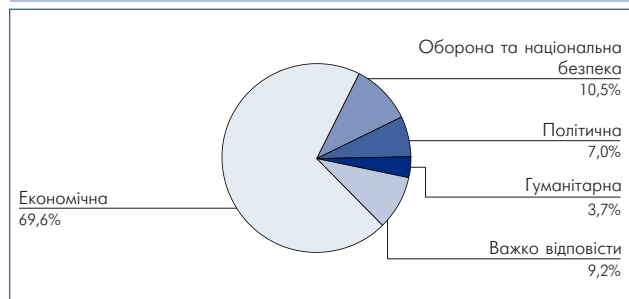
Пріоритетні сфери зовнішньої політики

Як видно з діаграми “Яка складова зовнішньої політики України має бути пріоритетною?”, абсолютна більшість (69,6%) громадян вважають економічну складову пріоритетною у зовнішній політиці України. Лише кожен десятий (10,5%) з числа опитаних вважає пріоритетною зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на зміцнення оборони і національної безпеки країни. Ще меншою є частка тих, хто відзначає пріоритетність політичної (7%) та гуманітарної (3,7%) складових².

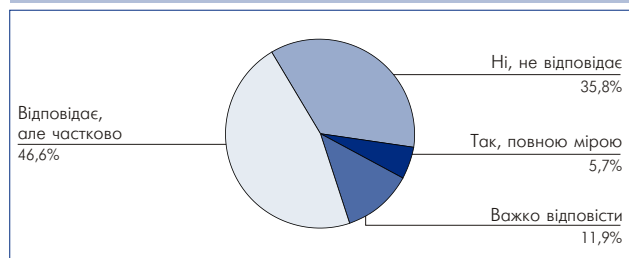
Під кутом саме таких пріоритетів, привертають увагу досить критичні оцінки населенням нинішньої зовнішньої політики України (діаграма “Чи відповідає нинішня зовнішня політика України її національним інтересам?”). Лише 5,7% респондентів обрали відповідь: “Так, повною мірою”. Водночас, 35,8% опитаних переконані, що нинішня зовнішня політика України не відповідає її національним інтересам; ще близько половини респондентів (46,6%) вважають, що вона “відповідає, але частково” національним інтересам України.

Результати опитувань з досить складних питань, до яких належить і зовнішньополітична діяльність, треба аналізувати досить обережно. Зрозуміло, що громадяни вкладають різний зміст у поняття “національні інтереси”, по-різному оцінюють пріоритети зовнішньої політики і не мають достатньої підготовки та/або інформації, щоб визначитися стосовно того, які сфери зовнішньополітичної діяльності є пріоритетними для України. Водночас,

**Яка складова зовнішньої політики України
має бути пріоритетною?**
% опитаних

**Чи відповідає нинішня зовнішня політика
України її національним інтересам?**
% опитаних

у ході опитування громадяни дають свої оцінки, які безумовно є важливим елементом зворотного зв'язку для державних органів.

¹ Було опитано 1212 респондентів віком від 18 років у всіх 27 регіонах України.

² Такі позиції населення мають досить стабільний характер. За результатами соціологічного дослідження Центру Разумкова, проведеного в жовтні 2000р., тоді також населення віддавало явну перевагу економічній сфері зовнішньополітичної діяльності. Див.: Центр Разумкова 2000. — Київ, Заповіт, 2001, с.20.

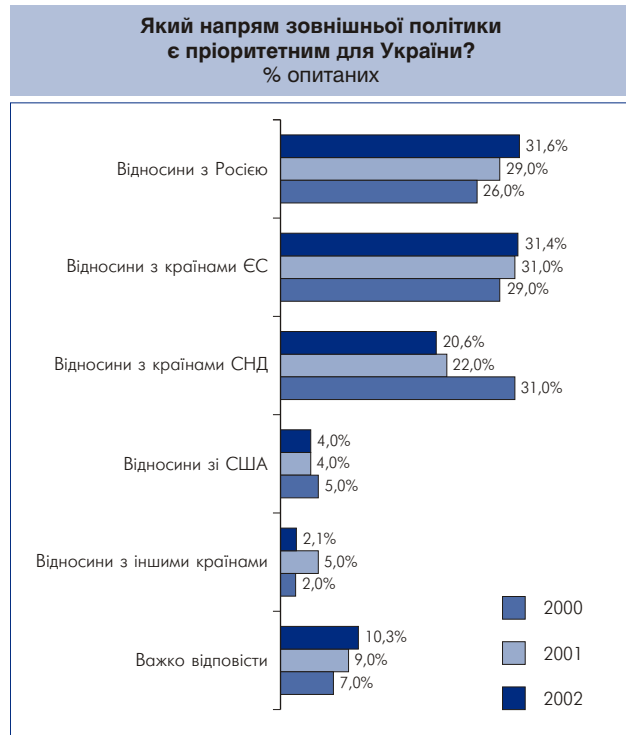
Серед головних національних інтересів — розбудова в Україні громадянського суспільства, піднесення національної економіки, забезпечення гідного рівня добробуту населення. Щодо останнього, то, незважаючи на позитивні зміни в економіці протягом 2000-2001рр., Україна ще далеко відстає від загальноєвропейських стандартів життя. Очевидно тому, на думку значної частини населення, нинішня зовнішня політика держави не повною мірою забезпечує реалізацію цих інтересів.

Отже, більшість громадян переконані, що зовнішня політика, в першу чергу, має відстоювати економічні інтереси України. Така позиція населення знаходить підтримку з боку глави держави та керівництва зовнішньополітичного відомства України³.

Пріоритетні напрями зовнішньої політики

Співставлення результатів згаданого опитування з результатами попередніх досліджень Центру Разумкова (червень 2000р., жовтень 2001р.) свідчить про певну усталеність зовнішньополітичних орієнтацій населення (діаграма “Який напрям зовнішньої політики є пріоритетним для України?”).

Як видно з діаграми, частки прихильників європейського вибору України (29%—31%—31,4%) і тих, хто віддає перевагу відносинам з Росією (26%—29%—31,6%), протягом півтора року дещо зросли і

³ 26 липня 2001р., у виступі на розширеній Колегії Міністерства закордонних справ (МЗС) та Міністерства економіки України міністр закордонних справ А.Зленко заявив: “Переконаний, що настав час поставити зовнішні зносини на солідну, реалістичну основу, пов’язати їх з нагальними потребами національної економіки... Іншими словами, потрібна реальна економізація зовнішніх зносин”. Див.: веб-сайт МЗС України, <http://www.mfa.gov.ua/information>.

зрівнялися — на позначці близько третини опитаних. Отже, в суспільстві зберігається паритет симпатій за європейським і російським напрямками зовнішньої політики.

Водночас, за півтора роки досить різко (31%—22%—20,6%) зменшилася частка громадян, які вважають пріоритетною співпрацю з країнами СНД.

Незначною і практично незмінною (5%—4%—4%) залишається частка голосів, відданих на користь пріоритетних взаємин України зі США.

Картина зовнішньополітичних пріоритетів населення має помітну регіональну специфіку. Як видно з наведених на карті показників, позиції жителів Західного та Східного регіонів країни відрізняються принципово⁴. На Заході домінують проєвропейські симпатії: співпраці з країнами ЄС тут віддають перевагу 56% опитаних; з країнами СНД — лише 13,1%; відноsinам зі США та РФ — ще менше (по 9,4%). На Сході ж, навпаки, значно більшою є частка проросійськи налаштованих громадян: відноsinи з Росією пріоритетними тут вважають 45,1% опитаних, з країнами ЄС — вдвічі менше (21,9%), з країнами СНД — 21,7%, зі США — лише 1,5%. Примітно, що останній показник на Сході є найнижчим по країні.

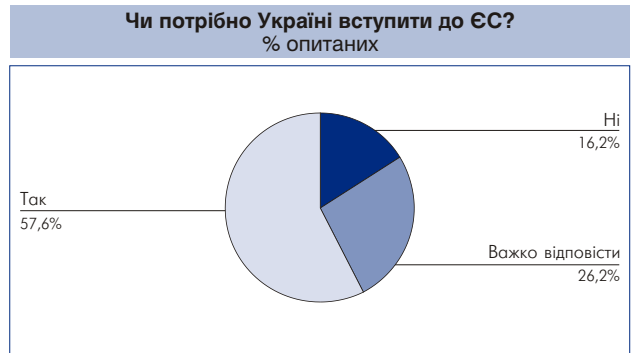
У Південному та Центральному регіонах зовнішньополітичні симпатії населення також різняться, однак менш виразно. Співпрацю з країнами ЄС на Півдні пріоритетною вважають 24% респондентів, у Центрі — 31,3%; відноsinи з Росією — 34,3% і 27,8%, відповідно; з країнами СНД — 25,7% і 21,4%; зі США — по 3,7% опитаних. Як видно, на Півдні більшою є частка прихильників відноsin з РФ, а в Центрі — з країнами ЄС.

Нижче аналізуються оцінки населенням поточного стану та перспектив зовнішньополітичної діяльності України окремо за кожним із вказаних напрямів.

Відноsinи з ЄС

Більшість населення до процесу європейської інтеграції України ставиться позитивно: 57,6% респондентів переконані, що Україні потрібно вступити до ЄС; проти вступу — 16,2% (діаграма “Чи потрібно Україні вступити до ЄС?”).

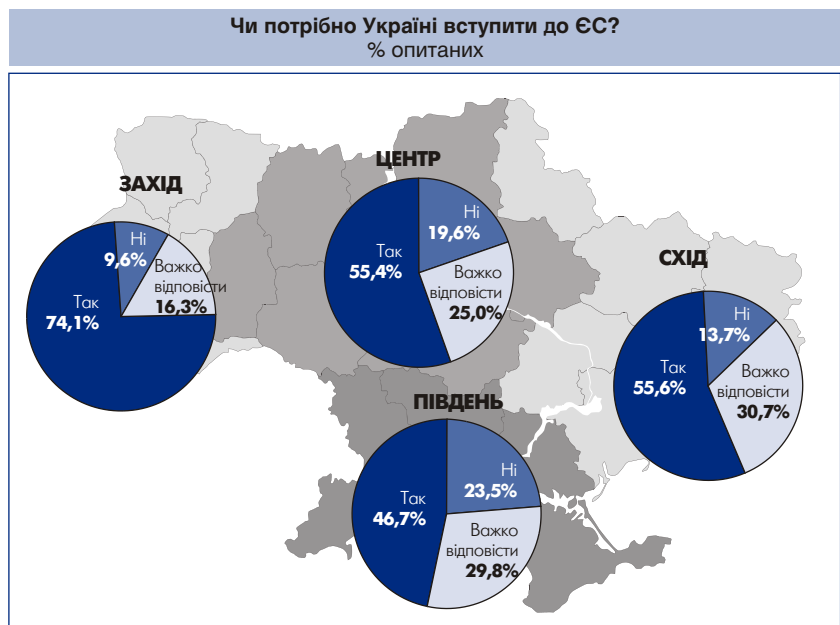
Як видно з карти, лінія поділу в позиціях населення щодо вступу України до ЄС пролягає між Заходом і Півднем країни. З огляду на наведені вище дані, не дивно, що абсолютна більшість (74,1%) жителів Західного регіону підтримують вступ до ЄС; проти — лише кожен

десятий (9,6%), а 16,3% — утрималися від відповіді. На Півдні ж вступ України до ЄС підтримують менше половини (46,7%) опитаних; майже чверть (23,5%) — проти, і близько третини (29,8%) громадян ще не визначили свою позицію.

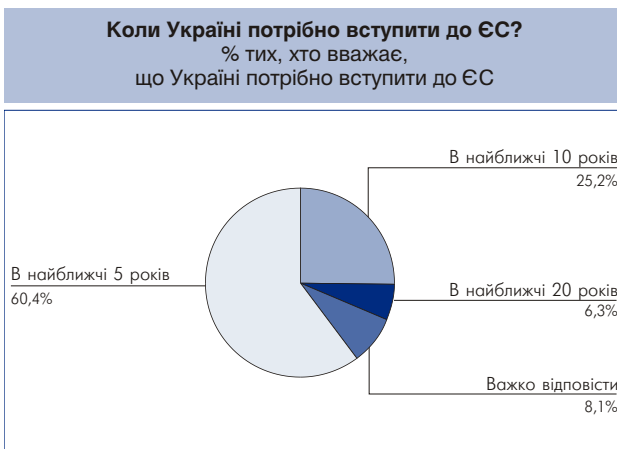
Позиції жителів Центрального та Східного регіонів мало відрізняються від результатів опитування по країні загалом: у Центрі вступ до ЄС підтримують 55,4% опитаних, на Сході — 55,6%; проти — 19,6% і 13,7%, відповідно; не визначилися — 25% і 30,7%. Примітно, що в Східному регіоні, де переважають проросійські симпатії, частка противників вступу України до ЄС є незначною. Очевидно, співпраця України з ЄС не сприймається громадянами як така, що супроводжується загостренням відноsin з Росією.

Серед тих, хто підтримує вступ України до ЄС, переважна більшість (60,4%) бажають, щоб це сталося протягом найближчих п'яти років; чверть

⁴ Тут і далі за текстом поділ території України за регіонами здійснюється наступним чином: **Південь** — Автономна Республіка Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська області; **Центр** — м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Захід** — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Схід** — Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Сумська, Харківська області.

(25,2%) — протягом 10 років, і лише 6,3% — дотримуються думки, що термін підготовки до вступу може становити 20 років (діаграма “Коли Україні потрібно вступити до ЄС?”).

Як свідчать результати серії досліджень, проведених Центром Разумкова протягом 2000-2001рр.⁵, крім виразного бажання інтегруватися до ЄС протягом найближчих п'яти років, у суспільстві існує розуміння масштабності цього стратегічного завдання, зокрема, тривалості підготовчого періоду, необхідного для наближення України до норм і стандартів життя країн-членів ЄС. Найбільша частина респондентів вважають, що для цього Україні знадобиться близько 20 років.

Президент Л.Кучма поставив завдання “за десять років наблизитися до всіх стандартів вступу” до Європейського Союзу⁶. Але вирішення цього завдання до 2012р., з огляду на нинішні темпи наближення до вступу до ЄС, виглядає проблематичним. Наприклад, відповідно до Програми інтеграції до ЄС, серед іншого, Україні до 2007р. необхідно розробити та прийняти понад 8000 гармонізованих стандартів ISO, IEC, європейських EN. Відповідні заходи мають фінансуватися з державного бюджету на рівні 12,5 млн. грн. щорічно. Проте, в бюджеті-2001 на ці цілі було передбачено лише 8,5 млн. грн., у бюджеті-2002 — ще менше (4,5 млн. грн.). У результаті, лише з цієї причини гармонізація стандартів розтягується на 10-15 років⁷. І це — далеко не найскладніша проблема на шляху інтеграції до ЄС.

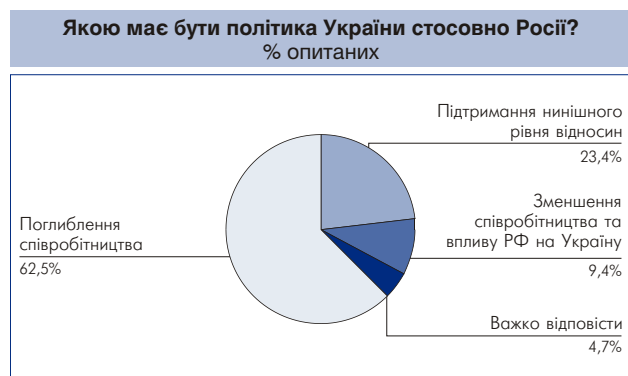
Загалом, у суспільстві існує значний потенціал підтримки європейського вектору зовнішньої політики України. Позитивне ставлення громадян до цього процесу буде зміцнюватися мірою нарощування конкретних здобутків від співпраці з ЄС.

Відносини з Росією

Протягом 2001р. тривала активізація двостороннього діалогу між Україною і РФ. Відбулася низка

результативних зустрічей на вищому рівні, з керівниками регіонів, підписано ряд угод у газовій, електроенергетичній, аерокосмічній і військово-технічній сферах. Змінився характер відносин по лінії Росія-США, Росія-НАТО, Росія-ЄС; відповідно, менш упереджено тепер сприймаються у Москві контакти України зі США, НАТО і ЄС. Поглиблюється співпраця на рівні керівників Рад безпеки, правоохоронних органів, прикордонних служб України і РФ. Відновлена паралельна робота енергосистем двох країн, підписана угода про забезпечення транзиту російського газу, прийнято рішення щодо будівництва енергоблоків Хмельницької та Рівненської АЕС. Відповідно до заяв президентів двох держав, 2002-й рік має стати “роком України в Росії”, а 2003-й — “роком Росії в Україні”. Загалом, попри наявність багатьох невирішених проблем двосторонніх відносин, очевидним є намагання урядів двох держав активізувати співпрацю на всіх важливих напрямках.

Це відбилося і на настроях громадян. Як видно з діаграми “Якою має бути політика України стосовно Росії?”, переважна більшість (62,5%) опитаних переконані, що Україні необхідно поглиблювати співробітництво з Росією⁸.

На загальному фоні явно оптимістичних оцінок варто звернути увагу й на такі показники. **По-перше**, майже чверть (23,4%) громадян вважають нинішній рівень відносин з РФ оптимальним і пропонують підтримувати його й надалі. На нашу думку, тут проглядається досить обережний підхід значної частини респондентів до подальшого українсько-російського зближення та водночас — усвідомлення необхідності зміцнення західного (ЄС, США) напрямку зовнішньої політики України, здобутки на якому останнім часом менш помітні.

По-друге, кожен десятий (9,4%) з числа опитаних, очевидно, переконаний, що у відносинах з Росією Україна зайшла надто далеко, оскільки наполягає на “зменшенні співробітництва та впливу РФ на Україну”.

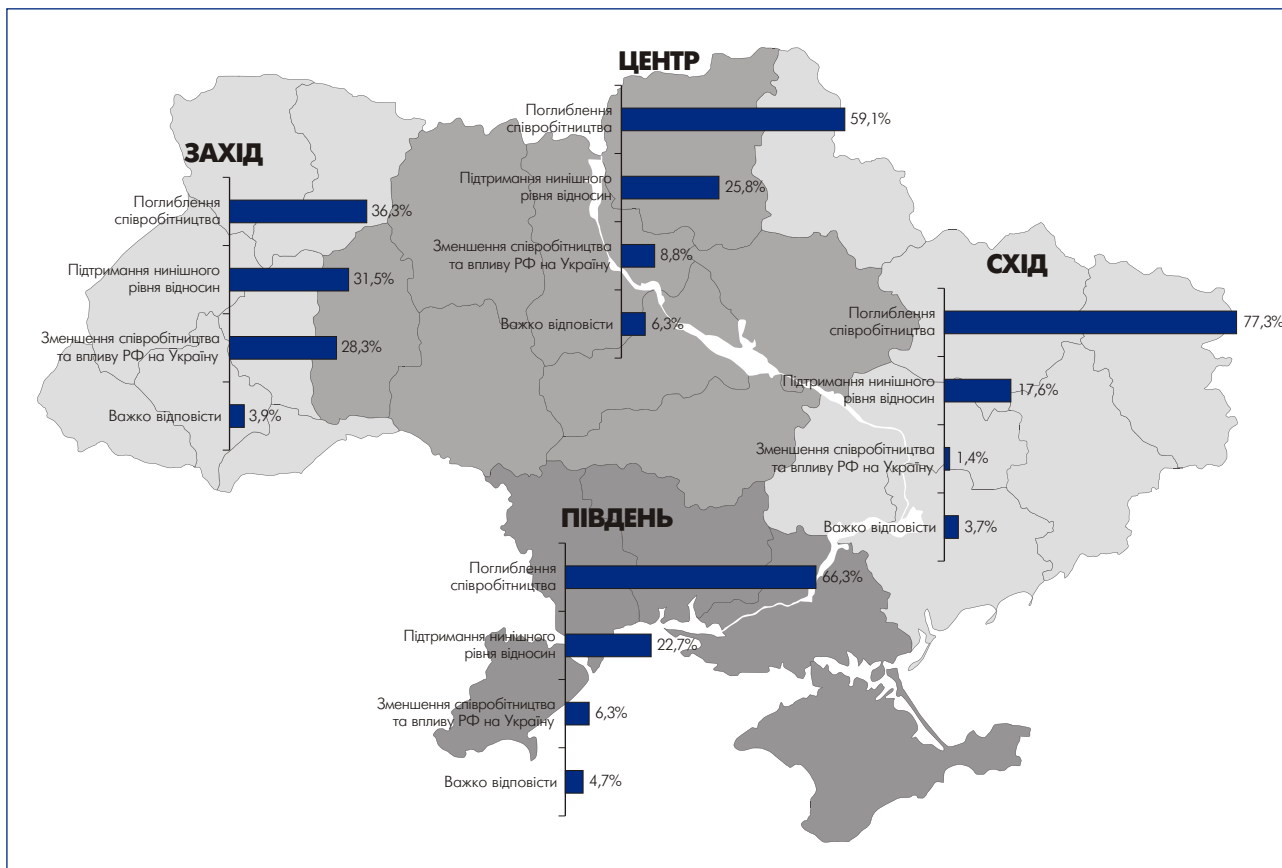
⁵ Див.: Національна безпека і оборона, 2000, №9; 2001, №11; Центр Разумкова 2000. — Київ, Заповіт, 2001; Центр Разумкова 2001. — Київ, Заповіт, 2002; <http://www.uceps.com.ua>.

⁶ Інтерфакс-Україна, 12 лютого 2002г.

⁷ Виступ Секретаря Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України Є.Марчука 8 лютого 2002р. на нараді з питань європейської інтеграції під головуванням Президента України. Див.: веб-сайт РНБО України, <http://www.rainbow.gov.ua>.

⁸ Ставлення населення до співпраці з РФ значною мірою зумовлюється спільним історичним минулим, близькістю культур і родинними зв'язками. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова, проведеного в лютому 2001р., половина (49,6%) громадян України мають родичів у Росії. Див.: Пашков М., Чалый В. Украинско-российские отношения: взгляд из Украины. — Политика, 2001, с.23, <http://www.uceps.com.ua>.

Якою має бути політика України стосовно Росії? % опитаних

По-третє, на російському напрямі позиції населення визначені найбільш чітко: від відповіді утрималася мінімальна частка респондентів — лише 4,7%. Отже, резерв посилення тієї чи іншої позиції практично вичерпаний.

Позиції населення стосовно співпраці з РФ помітно відрізняються у різних регіонах; особливо це помітно по лінії Схід-Захід. У Східному регіоні абсолютна більшість (77,3%) респондентів переконані в необхідності поглиблення співробітництва з Росією, кожен шостий (17,6%) — вважає за доцільне підтримувати нинішній рівень відносин, і лише 1,4% — наполягають на зменшенні співробітництва та впливу РФ на Україну. Такий розподіл оцінок є цілком зрозумілим, з огляду на те, що саме в Східному регіоні проживає значна частка російськомовного населення України; тут також високий рівень прикордонного співробітництва з РФ.

У Західному регіоні розподіл позицій виглядає наступним чином: 36,3% опитаних виступають за поглиблення співробітництва з РФ; 31,5% — за підтримання нинішнього рівня відносин; 28,3% — за зменшення співробітництва та впливу РФ на Україну. Різниця в позиціях на Сході і Заході — очевидна, однак немає підстав стверджувати, що в західних областях України переважає негативне ставлення до співпраці з Росією — прихильників поглиблення контактів з РФ більше (на 8%), ніж противників.

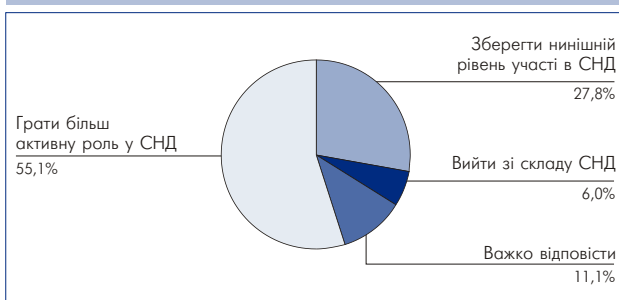
Як видно з карти, позиції жителів Півдня і Центру загалом співпадають із середніми показниками по Україні, тобто в цих регіонах помітно переважають прихильники поглиблення взаємин з Росією.

Співпраця з країнами СНД

Результати опитування засвідчили, що кожен п'ятий респондент (20,6%) відзначає пріоритетність співпраці з країнами СНД (див. діаграму "Який напрям зовнішньої політики є пріоритетним для України?"). Результати співробітництва в рамках Співдружності не є особливо значимими (помітними) для громадян, а відтак — співпраця з країнами СНД переважною більшістю населення не визнається як пріоритетна.

Водночас, як видно з діаграми "Якою має бути участь України в СНД?", більшість українських громадян ще вірять у можливість задіяти позитивний потенціал співпраці у рамках Співдружності — 55,1% опитаних переконані, що Україні слід грати більш активну роль у СНД.

Якою має бути участь України в СНД? % опитаних

Проте, значна частина населення (27,8%) не вважають за доцільне активізацію діяльності України в Співдружності. На їх думку, необхідно зберегти нинішній рівень участі в цьому об'єднанні. Нарешті, лише 6% опитаних поділяють думку, що Україні необхідно вийти зі складу СНД. Отже, співвідношення противників участі України в СНД і прихильників поглиблення контактів з цією організацією складає приблизно 1:9.

Розподіл оцінок за регіонами не є несподіваним. На Сході та Півдні переважає число прихильників більш активної ролі України в СНД — відповідно, 66,8% і 53,7% опитаних. Однак, на Півдні помітно більше тих, хто вважають за необхідне зберегти нинішній рівень участі в СНД — третина опитаних (34,3%), на Сході — кожен п'ятий (21,6%). **У цих двох регіонах мінімальною є частка противників участі України в СНД:** на Сході — лише 2,3%, на Півдні — 5%. Респонденти Західного регіону більш скептично налаштовані щодо співробітництва з СНД, але загалом вважати їх позицію принципово іншою не можна: 43% опитаних підтримують більш активну роль України в СНД; 28,1% — вважають, що необхідно зберегти нинішній рівень участі; 12,3% — переконані, що Україні слід вийти зі складу СНД. На Заході вп'ятеро більшою є частка противників участі України в СНД, ніж на Сході, але все ж таки значно більше опитаних у західних областях ставляться до участі України в Співдружності загалом позитивно.

Ставлення до регіональних утворень на просторі СНД

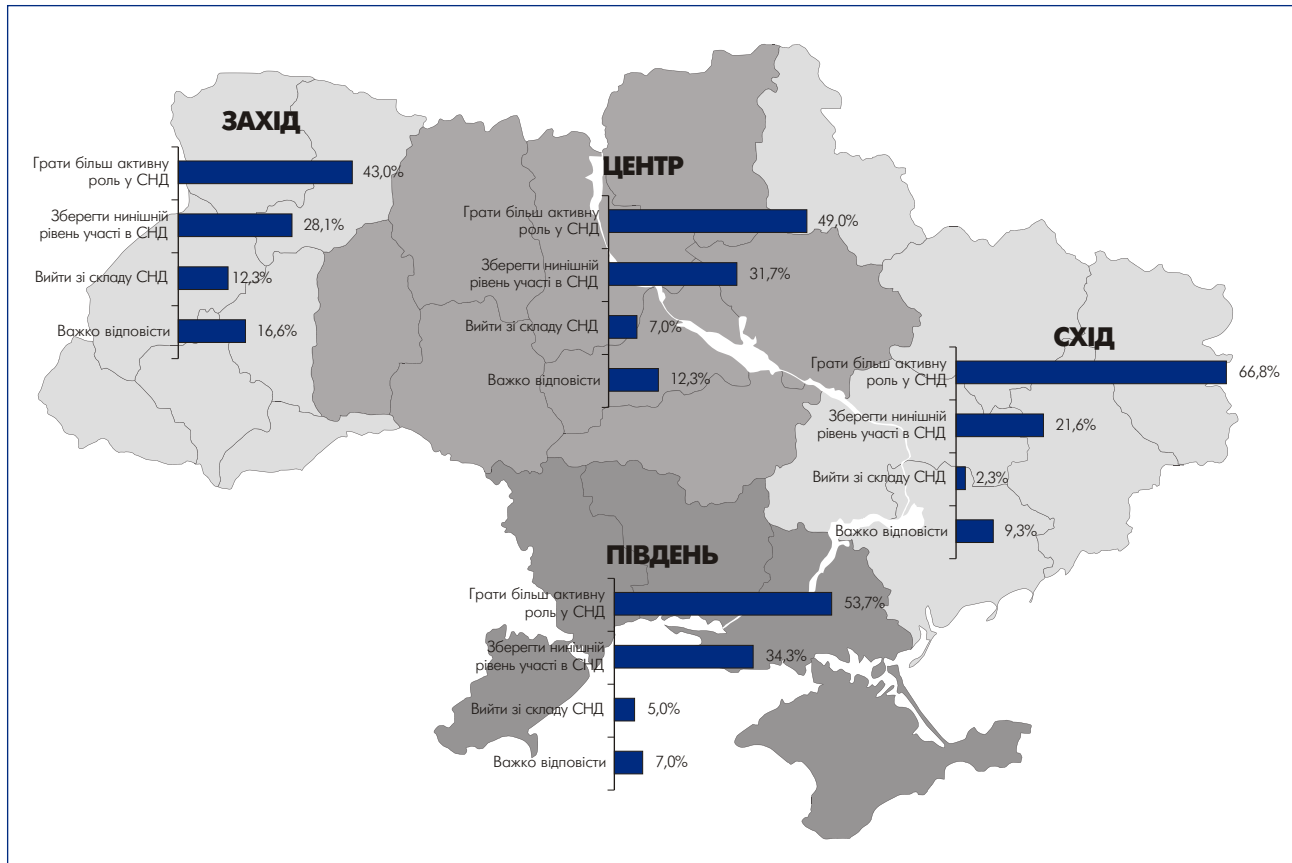
Ставлення українців до інтеграційних процесів за участю країн-членів СНД на рівні регіональних утворень (Ташкентський Договір, Союз Росії і Білорусі, Євразійське економічне співтовариство, ГУУАМ) не є остаточно сформованим і помітно змінюється з часом.

Попередні дослідження Центру Разумкова (гравень 2001р.)⁹ показали, що значна частина населення ще не визначилася з позицією, а ті, хто визначилися, оцінюють міжнародний авторитет та економічний потенціал регіональних об'єднань у межах СНД (за винятком Союзу Росії і Білорусі) досить скептично.

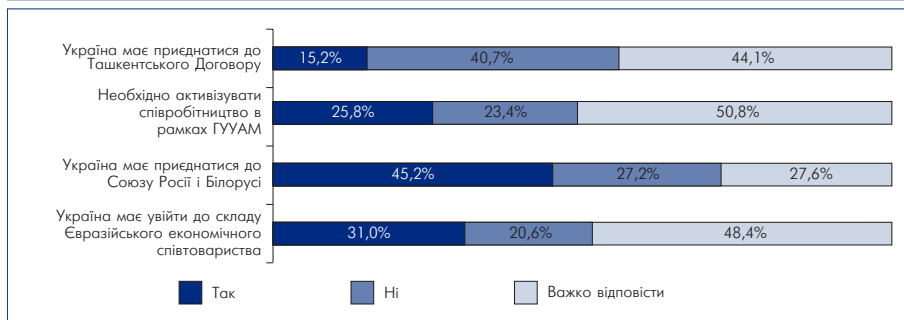
Нинішнє дослідження підтвердило недостатню поінформованість населення України про процеси регіоналізації в СНД і загалом низький рівень інтересу громадян до цієї проблематики. Як видно з діаграми *“Якою має бути позиція України стосовно інтеграційних процесів на просторі СНД?”*, частка тих, хто утрималися від відповіді, коливається в межах від чверті (27,6% — щодо Союзу Росії і Білорусі) до половини (50,8% — стосовно ГУУАМ) опитаних.

Аналіз позицій населення щодо регіональних утворень на просторі СНД дає підстави для наступних висновків. **По-перше**, громадяни України не підтримують вступ до Ташкентського Договору (“за” — 15,2%, “проти” — 40,7% опитаних).

Якою має бути участь України в СНД?
% опитаних

⁹ Див.: Національна безпека і оборона, 2001, №7, с.40-41, <http://www.uceps.com.ua>.

Якою має бути позиція України стосовно інтеграційних процесів на просторі СНД?
 % опитаних

По-друге, суперечливим і переважно невизначеним є ставлення населення до ГУУАМ. Майже однакові частки опитаних виступають “за” і “проти” активізації співробітництва України в рамках цього об’єднання (відповідно, 25,8% і 23,4%), а рекордне число респондентів (50,8%) утрималися від відповіді. Варто згадати, що в травні 2001р. на аналогічне питання не знайшли відповіді 46% громадян¹⁰, отже поінформованість населення України про ГУУАМ, як і інтерес до цієї структури, мають певну негативну динаміку.

По-третє, суперечлива картина оцінок склалася й стосовно входження України до складу Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС): “за” — 31%, “проти” — 20,6%, утрималися від відповіді — 48,4% опитаних.

По-четверте, серед інших регіональних утворень найбільш більш чітко визначеним і загалом позитивним можна вважати ставлення населення до Союзу Росії і Білорусі: 45,2% — за приєднання України до цього Союзу; 27,2% — проти такого кроку. Очевидно, для багатьох українців це міждержавне об’єднання асоціюється з можливістю налагодження більш стійкого й вигідного для України співробітництва з Росією (за це виступають 62,5% респондентів, див. вище).

Регіональна специфіка оцінок (див. карти на наступній сторінці) найбільш помітно виявляється у ставленні українців до Союзу Росії і Білорусі. На Сході та Півдні країни більшості респондентів (відповідно, 62,2% і 54,3%) підтримують приєднання до Союзу Росії і Білорусі; проти — лише 16% і 12,7%, відповідно; значна частка населення цих двох регіонів утрималися від відповіді — 21,8% і 33%. Жителі Західного регіону відстоюють протилежну позицію: половина (50,3%) — проти приєднання до Союзу Росії і Білорусі; за приєднання — лише 18,4%, утрималися від відповіді — 31,3% опитаних. Позиції громадян Центрального регіону є суперечливими: трохи більше третини (36,8%) підтримують приєднання України до цього Союзу, третина (33,8%) — проти; майже третина (29,4%) респондентів не визначилися.

Стосовно Ташкентського Договору і ГУУАМ позиції регіонів помітно не відрізняються. Частка прихильників приєднання до Ташкентського Договору коливається в межах від 11,7% на Заході — до 19,3% у Центрі; частка противників перевищує третину населення всіх регіонів — від 34% (Південь) до 46,9% (Захід). Примітно, що в Східному регіоні, де

поглиблення контактів з Росією і активізацію співпраці з країнами СНД підтримує найбільша по країні частка населення, тим не менше перспектива вступу України до воєнно-політичного блоку під егідою Росії також не знаходить підтримки. Однак, найбільше респондентів ще не мають чіткої позиції щодо Ташкентського Договору: від 41,4% на Заході — до 53% на Півдні.

Така ж невизначеність позицій громадян спостерігається й стосовно участі України в ГУУАМ. Частки прихильників і противників активізації співпраці в рамках цього об’єднання приблизно однакові і коливаються в різних регіонах України в межах 20-30%. Цікаво, що найбільша перевага прихильників ГУУАМ (“за” — 29,9%, “проти” — 20,3%) спостерігається саме в Східному регіоні.

Загалом, населення підтримує більш активну роль України в Співдружності. Вагома частина опитаних виступає за входження України до Союзу Росії і Білорусі. Співпраця з іншими регіональними структурами на просторі СНД не має певної підтримки респондентів.

Відносини зі США

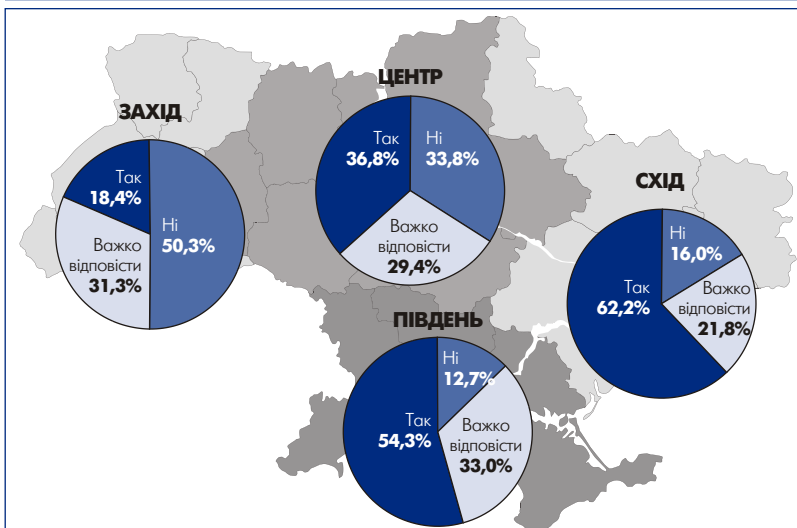
В офіційних заявах українського керівництва постійно робиться наголос на тріаді зовнішньополітичних пріоритетів України — це співпраця з ЄС, Росією і США. Неважко помітити (див. діаграму “Який напрям зовнішньої політики є пріоритетним для України?”), що американський напрям, на відміну від європейського або російського, користується значно меншою підтримкою населення — лише 4% українців вважають відносини зі Сполученими Штатами пріоритетними. Така позиція громадян, як видно з діаграми, є досить сталою і має під собою певне підґрунтя.

Після здобуття Україною незалежності США надали їй дуже важливу на той час політичну й дипломатичну підтримку, залучили Україну до процесів роззброєння, плідного співробітництва у війсьній сфері (як на двосторонній основі, так і в рамках НАТО). Однак, темпи нарощування економічної складової двосторонніх відносин не відповідають ні очікуванням українців, ні наявному потенціалу економічної співпраці двох держав. Попри суттєві, якщо порівнювати з іншими державами-партнерами, обсяги американських інвестицій в Україну, їх вплив на економічний розвиток держави є малопомітним. У ряді випадків під тиском з боку США Україна втрачала вигідні експортні контракти або була змушена згорнути виробництво без адекватної компенсації. Водночас, на фоні невизначеності економічної співпраці по лінії Україна-США помітним для населення є поступове нарощування російської присутності у важливих галузях економіки України, а також збереження критичної залежності країни від російських енергоносіїв. Важливим чинником, що визначає ставлення українців до співпраці зі США,

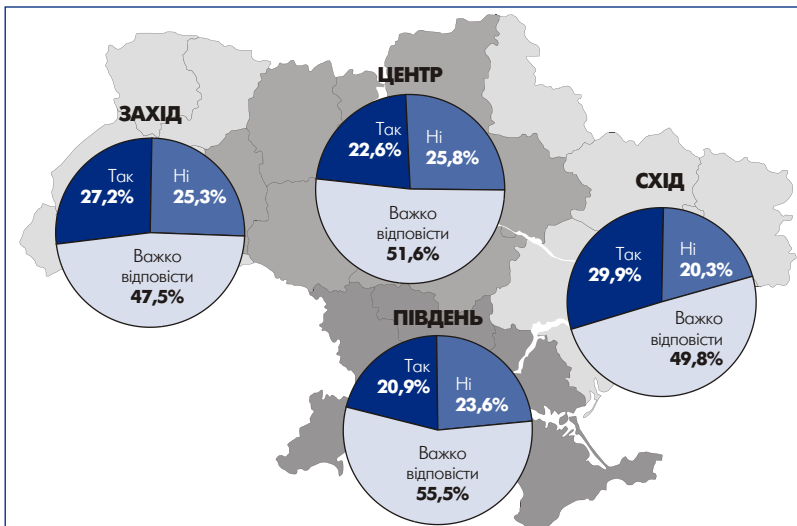
¹⁰ Див.: там само, с.9, <http://www.uceps.com.ua>.

Якою має бути позиція України стосовно інтеграційних процесів на просторі СНД?
% опитаних

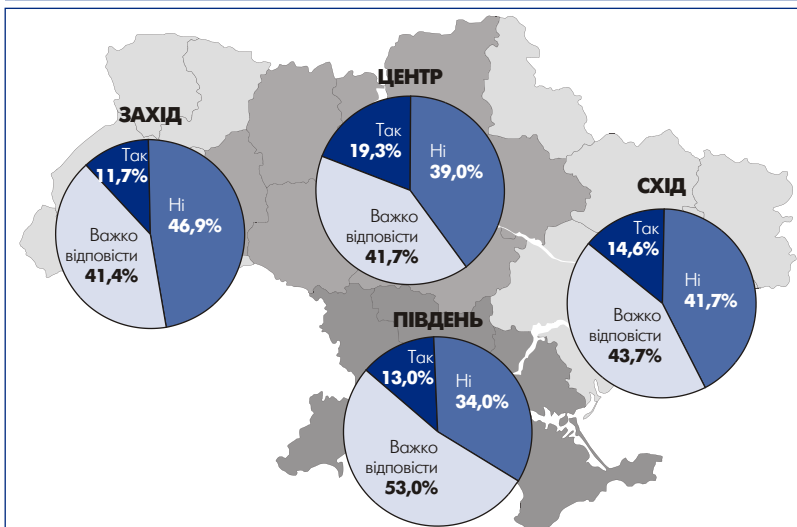
Україна має приєднатися до Союзу Росії і Білорусі

Необхідно активізувати співробітництво в рамках ГУУАМ

Україна має приєднатися до Ташкентського Договору

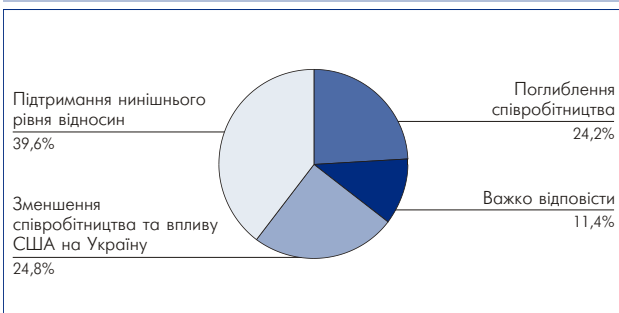
є інформаційна політика країни, а також інформаційний вплив з боку російських ЗМІ. Події 11 вересня 2001р. і подальша співпраця України (і Росії) зі США в рамках антитерористичної коаліції сприяли відновленню позитивного балансу у висвітленні україно-американських стосунків у ЗМІ, який було порушено в період “касетного скандалу”. Однак, наприкінці 2001р. у двосторонніх відносинах Україна-США виникли проблеми, які знайшли активне висвітлення в українських мас-медіа.

На цьому фоні, важко прогнозувати помітне підвищення частки респондентів, які виступають за пріоритетний характер відносин зі США. Як видно з діаграми “Якою має бути політика України стосовно США?”, певний скепсис населення виявляється і в оцінках подальших перспектив співпраці зі Сполученими Штатами.

Чверть (24,8%) населення вважає, що необхідно зменшувати співробітництво та вплив США на Україну, водночас така сама частка опитаних (24,2%) переконані, що співпрацю слід поглиблювати. Однак, найбільше респондентів (39,6%) наголошують на необхідності підтримувати нинішній рівень відносин між Україною і США. На нашу думку, переважна схильність українців до консервації досягнутого рівня контактів не означає, що країнам вдалося досягти оптимальних взаємовідносин. Скоріше, це є свідченням загалом обережного ставлення опитаних до подальшого розвитку контактів з впливовим партнером.

У регіональному вимірі (див. карти на наступній сторінці) позиції населення щодо україно-американського співробітництва, як і слід було очікувати, мають помітні відмінності: між Південним і Східним регіонами, з одного боку, та Західним регіоном — з іншого. На Півдні та Сході співвідношення між прихильниками поглиблення співробітництва зі США і тими, хто виступає за його зменшення, складається на користь останніх: на Півдні — 22,1% і 31,1%; на Сході — 20,1% і 26,1%, відповідно. Водночас, у цих двох регіонах значними (відповідно, 37,1% і 41,5%) є частки респондентів, які пропонують підтримувати нинішній рівень двосторонніх відносин.

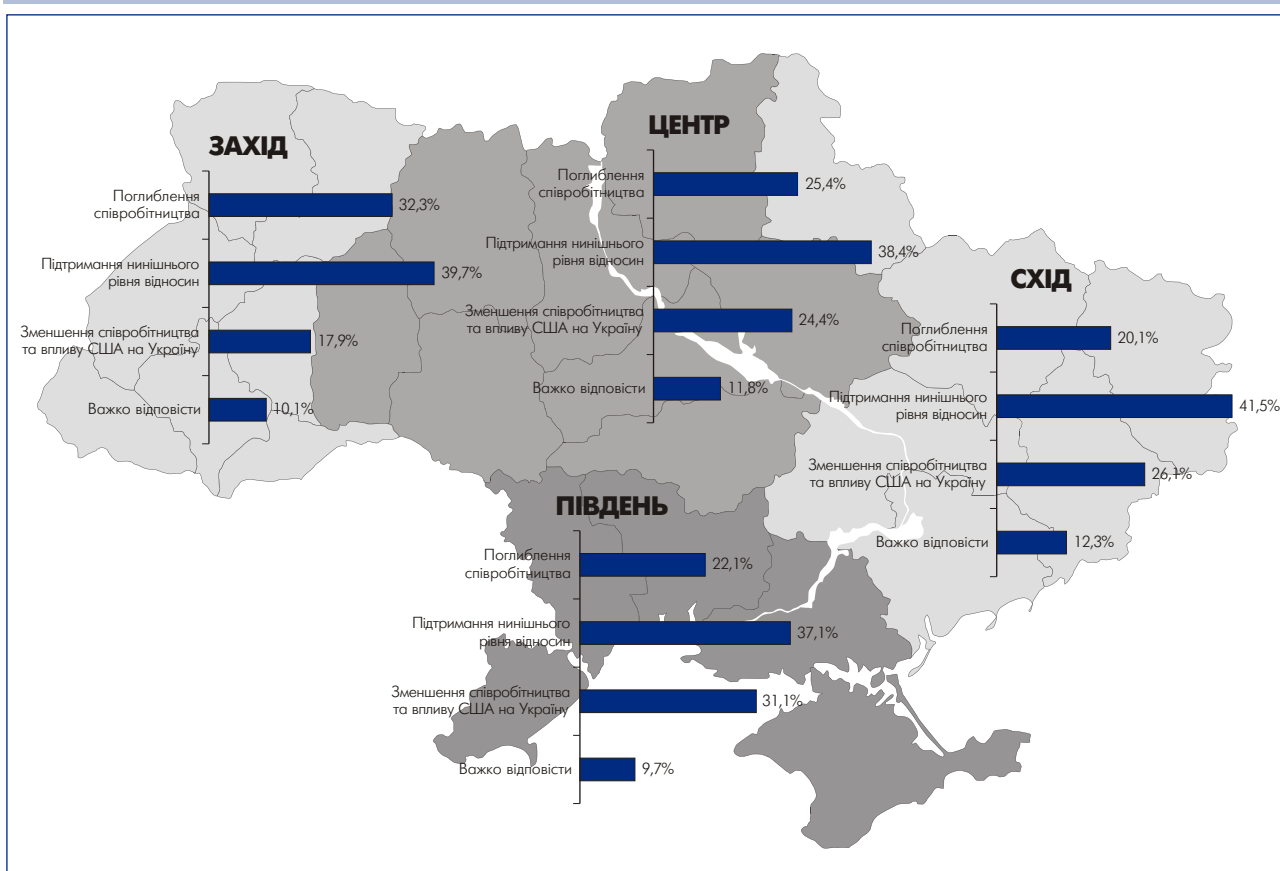
У Західному регіоні картина зовсім інша — тут майже вдвічі переважають прихильники поглиблення контактів зі США: 32,3% проти 17,9% тих, хто виступає за зменшення співробітництва та впливу

Якою має бути політика України стосовно США?
% опитаних

США, на найближче майбутнє відіграватиме провідну роль у зміцненні регіональної безпеки у Європі.

Проте, соціологічні дослідження Центру Разумкова протягом тривалого часу (червень 2000р., серпень 2001р.) фіксували негативне ставлення значної частини населення України до НАТО. Майже половина опитаних у ході згаданих досліджень (відповідно, 46,2% і 48,1%) вважали НАТО агресивним воєнним блоком; приблизно такий же відсоток громадян виступали проти розширення Альянсу на схід¹¹.

Результати нинішнього опитування дають підстави говорити про те, що ставлення українців до НАТО протягом останніх місяців демонструє

Якою має бути політика України стосовно США?
% опитаних

США на Україну. Водночас, 39,7% мешканців західних областей вважають доцільним підтримувати нинішній рівень співробітництва зі Сполученими Штатами. Розподіл голосів у Центральному регіоні майже точно співпадає із загальнонаціональними показниками.

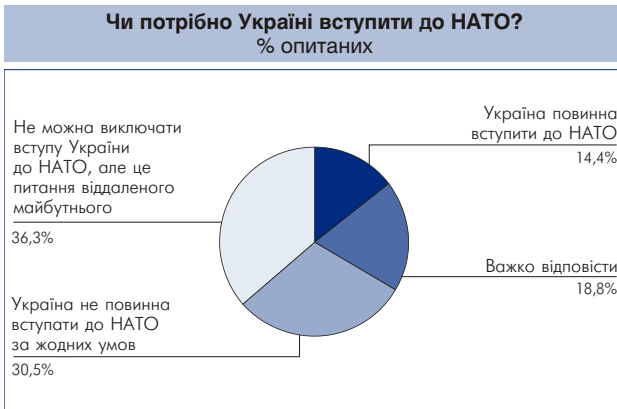
Співробітництво з НАТО

З Північноатлантичним альянсом Україна встановила високий рівень співробітництва, вигідного як з політичної, військової, так і з економічної точок зору. Лише у 2001р. з НАТО проведено близько 600 спільних заходів (з Росією — 52). Очевидним є те, що Альянс, який значною мірою спирається на потенціал

певні зрушення у напрямі позитивних оцінок. Опосередкованим підтвердженням такого висновку, на нашу думку, можуть слугувати відповіді респондентів, представлені на діаграмі *“Чи потрібно Україні вступити до НАТО?”*.

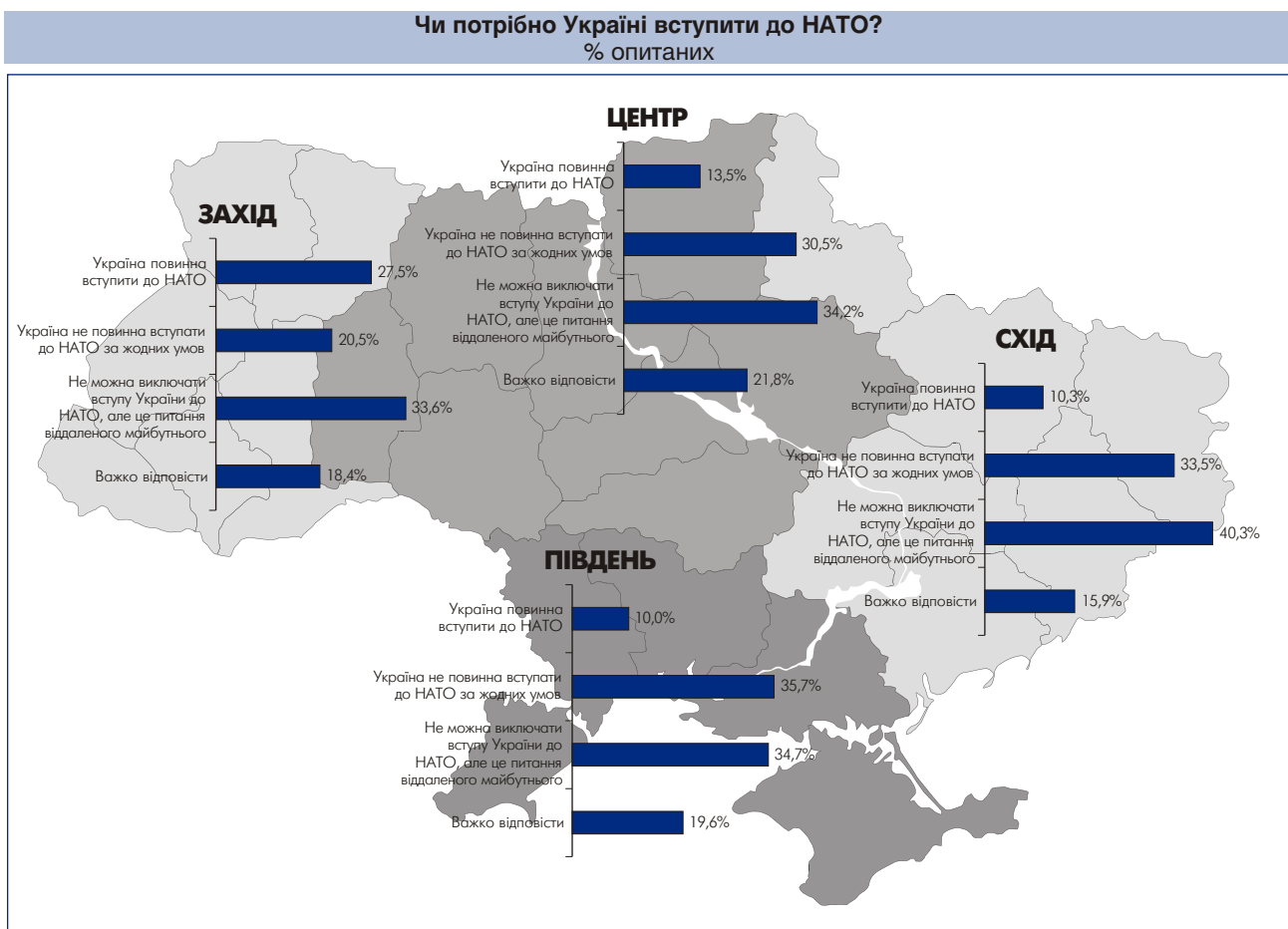
Як видно з діаграми, ставлення половини (50,7%) населення до Альянсу можна вважати загалом позитивним: 14,4% респондентів підтримують вступ України до НАТО; ще 36,3% — не виключають такої можливості у віддаленому майбутньому. Противники вступу України до НАТО складають близько третини (30,5%) населення; водночас, значна частка респондентів (18,8%) не визначили свою позицію з цього питання.

¹¹ Результати цих досліджень, а також причини такої позиції респондентів наведені в роботі експерта Центру Разумкова: Пашков М. Проблеми європейської безпеки: позиції населення України. — Національна безпека і оборона, 2001, №9, с. 27-28, <http://www.uceps.com.ua>.

У регіональному аспекті помітно вирізняється позиція респондентів Західного регіону: частка переконаних у необхідності вступу України до НАТО (27,5%) тут більш ніж удвічі перевищує показник інших регіонів (на Сході та Півдні таку позицію підтримують у середньому 10% опитаних, у Центрі — 13,5%). Водночас, у Західному регіоні найменшою є частка тих, хто вважають, що Україна не повинна вступати до НАТО за жодних умов — 20,5%. В інших регіонах частка противників вступу до Альянсу сягає третини опитаних (Центр — 30,5%, Схід — 33,5%, Південь — 35,7%).

Регіональні розбіжності є помітними, однак говорити про діаметрально протилежні позиції мешкан-

Очевидно, зміни в ставленні українців до Альянсу сталися під впливом наступних факторів: проведення ефективної антитерористичної операції в Афганістані під егідою лідера НАТО — США; рішуча готовність протидіяти міжнародному тероризму, продемонстрована Альянсом у цілому; присутність Росії у складі антитерористичної коаліції, відновлення (після війни на Балканах) і покращання відносин РФ з НАТО; активні зусилля самої України, спільно з країнами НАТО та Росією, у протидії тероризму та ін.

ців різних регіонів було б некоректним. Розбіжності певною мірою нівелюються тим, що значна частина респондентів у всіх регіонах не виключають вступу України до НАТО у віддаленому майбутньому (причому, в Східному регіоні таку відповідь дали несподівано чимало — 40,3% опитаних).

Загалом, для більшості населення приєднання України до НАТО не є питанням сьогодення. Бажання країни вступити до Альянсу, навіть якщо воно підтверджене більшістю її громадян, має поєднуватися з відповідністю країни критеріям вступу до НАТО, а також бажанням Альянсу прийняти країну до свого складу¹².

¹² Більш детально про це див. статтю експерта Центру Разумкова: Поляков Л. Зовнішні аспекти воєнної політики. — Національна безпека і оборона, 2002, №1, с.47-50, <http://www.uceps.com.ua>.

Чинники впливу на зовнішню політику України

Заслужують на увагу оцінки населенням рівня самостійності України у формуванні власної зовнішньої політики, представлені на діаграмі “Чи є Україна самостійною у формуванні власної зовнішньої політики?”. Як видно, лише 7,8% опитаних вважають, що держава є повністю самостійною у формуванні власної зовнішньої політики; натомість, абсолютна більшість громадян схильються до думки, що Україна у формуванні власної зовнішньої політики або є не цілком самостійною (40,6%), або не є самостійною взагалі (43,4%).

Оцінки громадян, попри їх умовність і певну емоційність, не можна вважати безпідставними. Результати попередніх досліджень Центру Разумкова¹³ свідчать про те, що за багатьма показниками Україна дійсно втратила й продовжує втрачати свої позиції на міжнародній арені; нерідко вона виступає не суб'єктом, а скоріше об'єктом міжнародної політики, підпадаючи під значний вплив з боку інших держав і міжнародних організацій.

У цьому плані становлять інтерес відповіді респондентів стосовно того, які держави світу найбільше впливають на Україну (діаграма “Вплив яких країн на зовнішню політику України є найбільшим?”).

Не є дивним, що у визначеному, за підсумками опитування громадян, переліку перше місце (36,1% опитаних) посіли США — світовий лідер, країна з найпотужнішою економікою і армією, яка до того ж займає провідні позиції у впливових міжнародних організаціях. Другу позицію (23,7%) зайняла Росія — основний торговельно-економічний партнер і критично важливий постачальник енергоносіїв для України. Нарешті, 14,2% респондентів відзначили як найбільший вплив на зовнішню політику України з боку країн ЄС. Примітно, що співпрацю саме з цими трьома “чинниками найбільшого впливу” проголошено пріоритетами зовнішньої політики України, хоча з дещо іншою питомою вагою зовнішньополітичних зусиль.

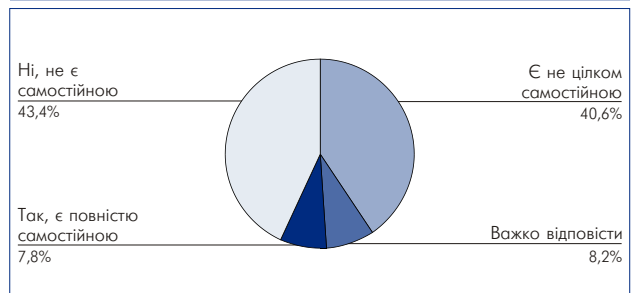
Важливо, щоб співпрацю на пріоритетних для України напрямках її громадяни не сприймали одноканальною, з переважним впливом на політику України, а бачили поступове зміцнення засад взаємовигідності, рівноправності в стосунках з партнерами.

Наступна діаграма (“Яким є рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України?”) дає уявлення про внутрішні фактори впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України, як це розуміють пересічні громадяни.

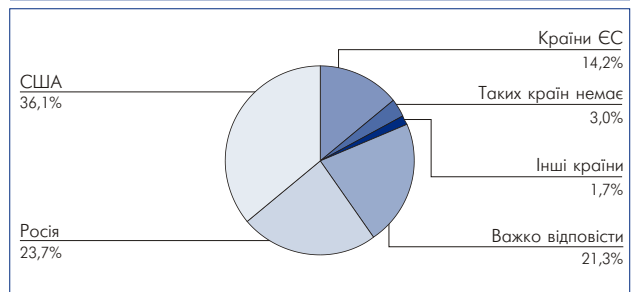
На думку громадян, зовнішня політика формується головним чином у чотирикутнику “Президент — бізнесові кола — Уряд — Парламент”, що загалом відповідає дійсності. Серед

основних суб'єктів впливу перше місце респонденти відвели главі держави (високий рівень його впливу відзначили 33,2% опитаних, середній — 34%); далі йдуть бізнесові кола (відповідно, 27,5% і 32%), Кабінет Міністрів (18,9% і 41%), Верховна Рада (18,1% і 37,1%). Засоби масової інформації (14,1% і 37%) посіли п'яте місце в рейтингу впливу; водночас, інші інститути громадського суспільства (політичні партії, громадські організації), на думку населення, знаходяться поза процесом активного формування та здійснення зовнішньої політики держави. Найбільша частка опитаних (відповідно, 41,6% і 48,3%) оцінюють рівень впливу цих інститутів суспільства як низький. Такі оцінки не є дивними, — з огляду на те, що громадянське суспільство в Україні знаходиться на етапі становлення¹⁴.

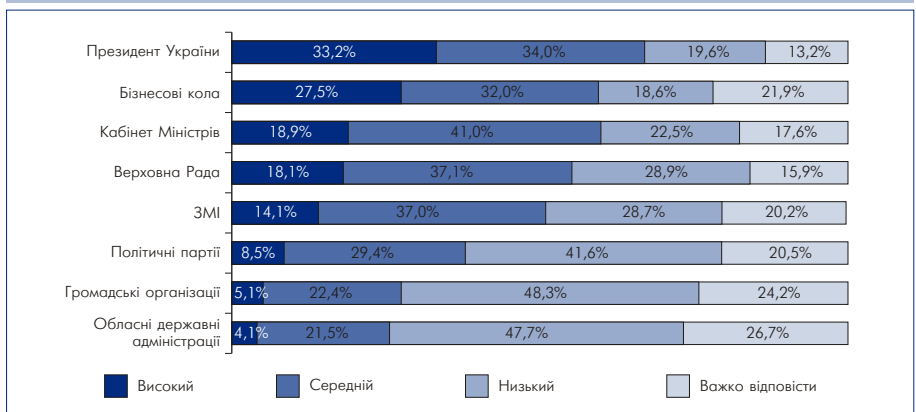
Чи є Україна самостійною у формуванні власної зовнішньої політики?
% опитаних

Вплив яких країн на зовнішню політику України є найбільшим?
% опитаних

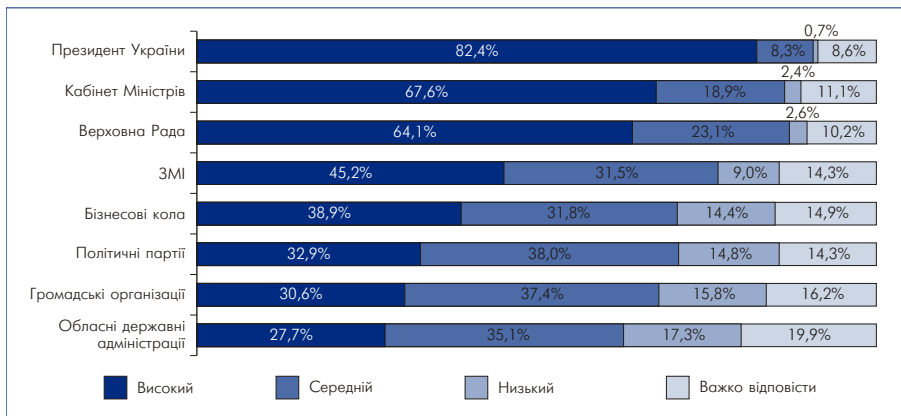

Яким є рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України?
% опитаних

¹³ Див. аналітичні доповіді експертів Центру Разумкова: Стратегічні партнери України: декларації і реалії; Міжнародний імідж України: міфи і реалії; Україна на міжнародних ринках: проблеми та перспективи. — Центр Разумкова 2000, с.16-72, 78-117, 402-437.

¹⁴ Ця проблематика розглянута в іншому дослідженні Центру Разумкова. Див.: Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції. — Національна безпека і оборона, 2001, №12, с.15-61, <http://www.uceps.com.ua>.

Яким має бути рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України?
 % опитаних

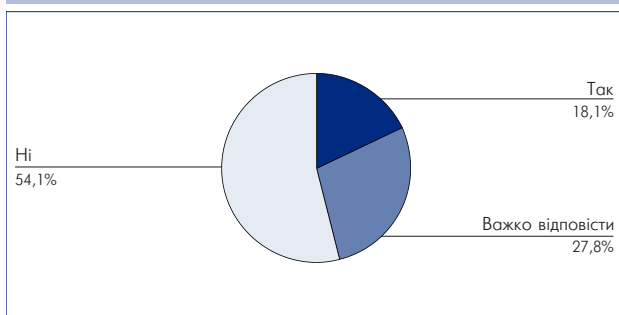
Визначаючи бажаний рівень впливу різних суб'єктів на формування та реалізацію зовнішньої політики України, респонденти в ході опитування склали дещо інший перелік (діаграма *“Яким має бути рівень впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики України?”*).

Як видно з діаграми, безумовний пріоритет у формуванні та реалізації зовнішньої політики віддається державним інститутам — Президентові України (82,4% опитаних переконані, що його вплив має бути високим); далі йдуть Кабінет Міністрів (67,6%) і Верховна Рада (64,1%) — з показниками бажаного впливу, що в кілька разів перевищують нинішні показники (див. попередню діаграму). Серед недержавних чинників впливу громадяни України хотіли б бачити більшим вплив на зовнішньополітичні процеси з боку ЗМІ (45,2%).

Бюджетні видатки на зовнішньополітичну діяльність

Даючи досить критичні оцінки результатів зовнішньополітичної діяльності й наголошуючи на необхідності захисту та просування національних інтересів України на міжнародній арені, громадяни не виявляють бажання підтримувати збільшення бюджетних видатків на ці цілі (діаграма *“Чи потрібно збільшувати бюджетні видатки на зовнішньополітичну діяльність?”*).

Як видно з діаграми, більшість (54,1%) респондентів не вважають за необхідне збільшити обсяги бюджетного фінансування зовнішньополітичної діяльності. Лише 18,1% опитаних підтримують збільшення відповідних видатків.

Чи потрібно збільшити бюджетні видатки на зовнішньополітичну діяльність?
 % опитаних

Очевидно, що на фоні невирішених соціально-економічних проблем будь-які пропозиції щодо збільшення видатків на не зовсім зрозумілі для населення цілі не матимуть підтримки з боку пересічних громадян. На жаль, ці пропозиції не завжди знаходили підтримку і з боку більш обізнаних людей — парламентаріїв, представників фінансових структур Уряду. Очевидно, більшого розуміння потребує та обставина, що ефективність зовнішньої політики не в останню чергу залежить від своєчасної сплати Україною членських внесків у міжнародних організаціях, фінансування участі України в міжнародних заходах, формування високо-професійного дипломатичного корпусу з належним рівнем оплати праці, створення адекватних завданням матеріально-технічних і фінансових умов діяльності дипломатичних представництв та ін.

Висновки

В суспільстві зберігається паритет симпатій між європейським і російським напрямками зовнішньої політики України — пріоритетними їх вважають приблизно по третині опитаних. За півтора роки зменшилася частка прихильників співпраці з країнами СНД. Пріоритетному розвитку американського напрямку зовнішньої політики віддає перевагу незначний відсоток респондентів.

У суспільстві існує значний потенціал підтримки європейського вектору зовнішньої політики України — більшість респондентів підтримують вступ України до Європейського Союзу. Позитивне ставлення громадян до цього процесу буде зміцнюватися мірою нарощування конкретних здобутків від співпраці з ЄС.

Попри зменшення числа прихильників пріоритетності контактів з СНД, населення загалом підтримує більш активну роль України в Співдружності. Вагома частка опитаних виступає за входження України до Союзу Росії і Білорусі; водночас, громадяни не підтримують вступу України до Організації колективної безпеки СНД — Ташкентського Договору. Співпраця з Євразійським економічним співтовариством і в рамках ГУУАМ не викликає в українців помітного ентузіазму.

Неоднозначним залишається ставлення українців до НАТО, хоча помітними є певні зрушення — половина опитаних налаштовані до Альянсу загалом позитивно.

Зберігаються значні відмінності в зовнішньополітичних орієнтирах населення різних регіонів України. Жителі західних областей більше зорієнтовані на контакти з країнами ЄС, НАТО і США. На Сході і Півдні помітна перевага віддається контактам з Росією і країнами СНД. Близькими до середніх по Україні є позиції жителів Центрального регіону. Очевидно, регіональна специфіка певною мірою позначиться на результатах парламентських виборів 31 березня 2002р.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ-2002 І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Олександр ДЕРГАЧОВ,
провідний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень Національної Академії наук України

Очікування змін, пов'язані з виборами до Верховної Ради, на зовнішню політику практично не поширюються. Значною мірою це зумовлене відповідністю невиразного курсу, що його здійснює на міжнародній арені офіційний Київ, невиразності громадської думки. Маневрування між стратегічними партнерами якщо й не задовольняє прихильників європейського вибору та тих, хто орієнтується на переважний розвиток співпраці на пострадянському просторі, то, принаймні, не дуже дратує їх — оскільки і тим, і іншим залишає надію на майбутнє. Дається взнаки й низький рівень довіри до Верховної Ради, розуміння обмеженості її впливу на реальну політику. Фактично, ситуація полягає у відкладенні остаточного вибору на потім, скажімо, на час президентських виборів.

Спостерігається загальне зниження уваги до зовнішньої політики. Владна верхівка вичерпала можливості поєднання національних та власних інтересів і виразно гальмує процес “входження України до європейського та світового простору”, всіяко сепарує та обмежує зовнішні впливи і не налаштована привертати до цих обставин суспільну увагу.

Водночас, суспільство очевидно зникає до того, що зовнішня політика є прерогативою вузького кола чиновників у президентській адміністрації та Уряді. Так само очевидно, що і Росія, і Захід не виправдовують сподівань їх українських симпатиків, демонструючи цілковитий прагматизм і дедалі більшу ефективність використання наших слабкостей. Внутрішні процеси досі мало сприяли викоріненню патерналістського та утриманського ставлення до міжнародних партнерів. Відповіддю на недостатню увагу до сподівань масштабної допомоги стало звернення до ідеї опори на власні сили.

Зростання ізоляціоністських настроїв разом з істотним зниженням інтересу виборців до зовнішньої політики як такої визначили й другорядне значення зовнішньополітичних проблем у передвиборних програмах, агітаційних матеріалах і дискусіях. Проте, перегрупування політичної еліти, уточнення стратегії та оновлення тактики її окремих груп здатні внести помітні корективи у державну зовнішньополітичну практику. Крім того, сама виборча кампанія, що розпочинає процес передачі влади в Україні, не могла не стати значущим елементом складних геополітичних процесів.

Параметри гіпотетичних змін

Особливість сучасної України полягає у тому, що її зовнішня політика не має ґрунтовної опори в суспільстві, а відтак не може бути надійно усунутою. Перехідна країна не може не мати своєрідної перехідної, лише поверхово визначеної політики. За таких умов, очікування змін є нормою, а їх можлива амплітуда залишається досить широкою. На одинадцятому році незалежності, попри заяви офіційної пропаганди, триває боротьба навколо системи цінностей і моделі розвитку. Так само

не є завершеним пошук можливостей і шляхів поєднання завдань національного поступу і прискореного входження у світову спільноту, пристосування до процесів глобалізації та інтеграції. Особливо гостро стоїть питання про політичні реформи. Саме вони стають головним критерієм виміру партнерського потенціалу держави та об'єктом уваги зовнішніх партнерів.

Відмінністю теперішніх парламентських виборів є те, що загроза лівого реваншу вже абсолютно не-реальна. Геополітичні уявлення лівих не презентують

і вже ніколи не презентуватимуть здійсненої альтернативи. Остаточо втративши шанси на зовнішню підтримку, вони фактично змушені відмовитися від планів реінтеграції пострадянського простору і перейти на державницькі патріотичні позиції, давно й міцно окуповані іншими. Проте, ліві продовжують утримувати під своїм переважним контролем потенціал досить масового антизахідництва, що визначає їх вагому роль у боротьбі двох реальних політичних течій та двох моделей української зовнішньої політики. Йдеться про реалізацію або європейської моделі суспільного розвитку, або про остаточне утвердження в країні на історично значущий період особливого посткомуністичного типу суспільства та держави.

Обидві моделі сьогодні не є внутрішньо самодостатніми й не можуть бути реалізовані без масштабного залучення зовнішніх чинників. Однак, у кожній моделі йдеться про різні зовнішні чинники. Окрему специфічну проблему становить і чітке розрізнення цих двох моделей, якому заважають значні збіги програмних документів, подібність декларацій і, ще більшою мірою — неможливість порівняння практичних дій. **Влада, що утвердилася в Україні протягом останніх років, здійснює саме модель особливого розвитку, але при цьому робить наполегливі спроби мімікрії під європейську модель.**

Дві моделі донедавна не завжди чітко розрізнялися й міжнародним співтовариством. Багатьом на Заході, за браком кращої альтернативи, було простіше вважати, що українська влада — перспективний партнер, який, нехай із запізненням, але реалізує декларовані демократичні перетворення. Так само все ще зберігаються ілюзії щодо напрямів еволюції українського владного істеблішменту, неясність пропорцій та фактичної ваги об'єктивних і суб'єктивних причин гальмування реформ.

Дійсна європейська модель розвитку в Україні достатньою мірою не визріла, а сили, що обстоюють її широко і послідовно, не спираються на активну масову підтримку населення й досі не мали реальних шансів у боротьбі за владу. Лише протягом останнього року з'явилася тенденція до активізації і часткової консолідації правої демократичної опозиції. Наступні вибори будуть першою реальною пробою сил, але водночас — ще не обіцяють реального змагання. Дійсні прихильники європейського шляху сповідають різну тактику практичних дій, значна їх частина діє, оглядаючись на владу, воліє не підкреслювати принципові відмінності офіційного курсу та власної позиції і не загострювати ситуацію. Гасло дійсного європейського вибору як альтернативного декларованому, але не підкріпленому практичними діями, неширокому курсу влади ще не об'єднало його прихильників.

Чинником конкретних змін у зовнішній політиці можуть стати лише значні якісні зрушення у суспільно-політичній сфері. Вибори до Верховної Ради хоча й відіграють роль каталізатора таких зрушень, однак самі по собі їх не визначають. Нове співвідношення політичних сил, зафіксоване в день голосування, зможе спричинити хіба-що косметичну корекцію курсу. Вона буде ґрунтуватися на частковій еволюції політичного режиму, а не на його зміні.

Партії і зовнішня політика

В усталеній демократії вплив парламентських виборів на зовнішню політику міг би бути визначений на основі аналізу програм партій і блоків переможців. У сьогоднішній Україні такий аналіз також має певний сенс. Але його результати доводиться істотно коригувати та доповнювати.

Партійні програми містять широкий спектр уявлень про зовнішньополітичні пріоритети держави. У них загалом відбивається двовекторність уподобань громадян, а в багатьох випадках — і вкорінене в масовій свідомості неадекватне розуміння реалій міжнародних відносин. Це є результатом відстороненості партій від реальної влади, розуміння (або підсвідомого відчуття авторами програм) того факту, що їх програмні тези не доведеться здійснювати на практиці.

Програми партій більшою мірою зорієнтовані на боротьбу за виборця. Особливо це характерно для передвиборних програм. Партії і блоки свідомо уникають визначеності, надто ж — однозначності, в розділах, присвячених зовнішньополітичним проблемам. Окремі політичні структури взагалі вирішили не витрачати на ці проблеми жорстко лімітований обсяг документу (згідно із законом, 7800 знаків — ред.). Разом з тим, треба мати на увазі, що значна частина передвиборних програм і з інших об'єктивних причин напевно не можуть претендувати на ґрунтовну змістовність і статус авторитетного джерела інформації про позицію відповідних політичних сил з актуальних міжнародних проблем.

Серед таких причин відзначимо дві. Поміж реальних претендентів на подолання 4% бар'єру маємо значну частку нових гравців, про усталеність позицій яких говорити важко. Це стосується партії "Яблуко", Всеукраїнського політичного об'єднання "Жінки за майбутнє". Ще складніше з оцінкою програм блоків, які мали б узгоджувати позиції досить відмінних політичних сил, що їх утворили. Крім того, вже анонсовані об'єднавчі наміри нівелюватимуть програмні напрацювання окремих усталених політичних гравців. Очевидно, що Блок Віктора Ющенка "Наша Україна", якщо й скористається теоретичною спадщиною Рухів та ПРП, то, скоріше за все, буде заново формулювати своє розуміння національних інтересів України та шляхів їх забезпечення. Це стосується й долі нещодавно і на високому професійному рівні відпрацьованих

текстів, що слугують партійними програмами сил, які склали Блок “За Єдину Україну!”. Внаслідок блокування втратили свою оригінальність програмні установки партії “Батьківщина” та ПСПУ. Парадоксально, але лише після виборів матимемо можливість дізнатися про дійсні наміри абсолютної більшості переможців.

Інша причина видається ще більш вагомою. Вона стосується органічних особливостей українських партій. Нагадаємо, що Президент Л.Кучма у своєму Посланні до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році” зазначив наступне: “Переважна більшість партій є самодостатніми, незалежними від суспільства інституціями, все призначення яких полягає у забезпеченні доступу до влади їхніх лідерів”. До цієї слушної оцінки додамо лише, що виняток у своєму скептичному ставленні до партій, який Президент зробив нещодавно для Блоку “За Єдину Україну!”, не має переконливого обґрунтування.

Українські партії дедалі більше не стільки репрезентують окремі суспільні прошарки, скільки слугують формою організації публічного функціонування та легітимації окремих груп державної, політичної і бізнесової еліти. Нові партії у своїй більшості будувалися згори, а процес вибору ними ідеології мав суто штучний характер. Не партії артикують суспільні інтереси і визначають політичний розвиток, формують владу, а сама влада, недемократична за походженням і принципами дії, визначає правила виникнення, діяльності та навіть коефіцієнт політичної успішності партій. Саме такі партії демонструють найбільшу дієздатність і домінують у політичному процесі, у Верховній Раді, на виборах. Відбувається внутрішня еволюція багатьох партій, спостерігається девальвація ідеологічних цінностей, і на перший план висуваються фінансові, інформаційні ресурси і, в якості головного, — адміністративний ресурс.

Останнім часом швидко посилюється невідповідність між ресурсами, акумульованими окремими партіями, та рейтингом їх популярності. Ці ресурси, в т.ч. фінансові й інформаційні, широко застосовуються у практичній політиці. Таким чином, доводиться говорити про паралельне існування публічного й тіньового потенціалу партій і про тенденцію посилення ролі останнього.

Реальний вплив партій в Україні визначається не стільки електоральною підтримкою, скільки неофіційною наближеністю до влади, конкретно — до Президента. Це змушує, якщо ми прагнемо прогнозувати зміни в реальній політиці, надавати більшій ваги не програмам і публічним акціям партій, а аналізу тієї особливої ролі, що надається партіям реальними, інакше організованими, політичними силами та власне залаштуковим діям цих сил.

Нарешті, слід мати на увазі, що Верховна Рада не є і не буде суцільно партійною. Це стосується не лише складу переможців виборів у одномандатних округах, а, частково, й партійних списків. Нормативне забезпечення більшої стабільності фракцій не здатне якісно змінити відносини в ланцюзі: виборці — партія — фракція — владні структури. *Де-факто* партії досі користувалися недосконалістю окремих положень Конституції, браком механізмів політичної відповідальності так само охоче, як і органи влади. Все зазначене створює для переможців парламентських виборів широкі можливості не надто суворо дотримуватися своїх передвиборних обіцянок.

Параметри реальних змін

Констатуємо: вибори спричинять помітні зміни в українській зовнішній політиці, але — не внаслідок здійснення оригінальних програмних положень підтриманих виборцями політичних сил. Чинниками таких змін стануть перегрупування й нова тимчасова стратегія владної верхівки та реакція основних міжнародних партнерів на якість і результати виборчого процесу. Важливо мати на увазі, що внаслідок ряду причин наші вибори перетворилися на предмет міжнародної уваги. Зміни в Україні після 31 березня 2002р. як суб'єкта міжнародних відносин навряд чи матимуть більше значення, ніж корекція її характеристик як об'єкта зовнішніх впливів.

Вже в 2001р. радикально зросла підпорядкованість зовнішньої політики завданням стабілізації владного істеблішменту. Вибори до Верховної Ради спричинять ще більшу корекцію ставлення офіційного Києва до основних міжнародних партнерів з урахуванням їх стабілізуючої або дестабілізуючої ролі. З огляду на це, закономірно збільшується увага до генетично близької Москви, ускладнюються стосунки з надто прискіпливим Заходом. Партія влади дедалі більш настійливо та системно використовує патріотичні мотиви в реакції на нагадування про зобов'язання, що їх взяла Україна перед міжнародною спільнотою у сфері демократизації та, зокрема, проведення прозорих цивілізованих виборів.

На відміну від програм, практичні кроки учасників виборів є більш відвертими та навіть демонстративними. Перебіг виборчої кампанії виявив показову новачку: демонстрацію блоками та партіями своїх зовнішньополітичних пріоритетів не виборцю, а ключовим зарубіжним партнерам. Найбільш яскравим і водночас — значущим, прикладом є міжнародна активність двох основних претендентів на самостійну роль у новому Парламенті — блоків “За Єдину Україну!” та “Наша Україна”.

Увага влади та перших претендентів на неї до зовнішніх чинників змушує констатувати: політична

верхівка суверенної держави досі не набула реальної незалежності, самодостатності й шукає сприяння поза національним ґрунтом. Головним чином це виявляється у корпоративній взаємодії київської та московської правлячих верхівок. Чинна українська влада свідомо спирається на Кремль у внутрішніх політичних питаннях, чим остаточно перетворила російську економічну та інформаційну присутність на “російський чинник” в українській зовнішній політиці. За Президента Л.Кучми Україна відмовилася від спроб трансформування відносин у СНД і, зокрема, стосунків з Росією, надання їм ознак цілком офіційних, підпорядкованих правовим нормам, достатньо прозорих для громадського та, зокрема, парламентського контролю. При цьому була встановлена фактична монополія на прихильність Москви, навіть на діалог з російськими політичними гравцями.

Сьогодні бачимо дії влади, спрямовані на дискредитацію будь-яких претендентів на налагодження паралельних стосунків з іноземними партнерами як на Сході, так і на Заході. Як наслідок — вкрай ускладнилися міжнародні контакти не лише лівої (що об’єктивно зумовлено), але й правої демократичної опозиції. Остання змушена докладати особливих зусиль для того, щоб хоч частково нівелювати перевагу влади та її ставлеників на виборах у використанні зовнішніх чинників у внутрішній політичній боротьбі. Головні зусилля партії влади закономірно спрямовані на міжнародну ізоляцію В.Ющенка, зниження рівня уваги до нього на Заході та створення йому іміджу політика, успіхи якого є абсолютною неприйнятими для Росії. Подібні дії стали нормою у ставленні до політичних конкурентів і, зокрема, окреслюють ставлення до плюралізму та прав опонентів, які мали б бути не лише формально представлені в Парламенті, а й брати повноправну участь у виробленні рішень.

Формальним обмежувачем впливу виборів на зовнішню політику виступають конституційні повноваження Верховної Ради. Йдеться не лише про її обмежену роль у формуванні Уряду та контролі за його діяльністю. Більш суттєвим є питання про засоби та фактичні можливості правового й політичного впливу Парламенту на Президента.

Теперішні вибори вперше позначають перспективу змін у механізмах ухвалення та реалізації державних рішень, у т.ч. у сфері зовнішньої політики. Формально це можна пов’язувати з досить високою готовністю більшості з вірогідних переможців законодавчо відкоригувати баланс повноважень і характер взаємин у трикутнику “Верховна Рада — Уряд — Президент” на користь Парламенту.

Більш суттєвим є очевидний намір оточення Президента частково реорганізувати систему управління. За умови досягнення бажаних результатів на виборах, Президент, вірогідно, відмовиться від подальшого послаблення політичного потенціалу Парламенту, сам ініціюватиме створення спільної відповідальності парламентської більшості та Кабінету Міністрів за стан справ у державі. Разом із наміром особисто очолити партію, що має бути утворена на основі Блоку “За Єдину Україну!”, це здатне зняти суперечності між Президентом та Верховною Радою і вперше зробити її провідником президентської зовнішньої політики. Така ситуація може вирішальним чином вплинути на зміст нового

варіанту “Основних напрямів зовнішньої політики України”, розробка якого вже розпочалася. Україна, принаймні на період до нових президентських виборів, може отримати базовий документ, що зафіксує сучасні геополітичні пріоритети правлячої еліти.

Цілком очевидно, що вибори не стільки безпосередньо вплинуть на зовнішню політику держави, скільки формалізують можливості та подальші наміри найбільш потужних фінансово-економічних і політичних угруповань. Загалом, зовнішня політика підпорядковуватиметься загальній логіці та конкретним сценаріям боротьби за президентське крісло. Це ж саме буде суттєво коригувати політику основних партнерів щодо України. Вибори збігаються з певним якісним рубежем у політичному розвитку країни та еволюції її ролі в міжнародних справах і, частково, визначають спрямованість цих процесів.

Відразу після виборів розпочнеться реальне позиціонування щодо актуальних для України міжнародних проблем тих політичних угруповань, що виникли нещодавно та становлення яких ще продовжуватиметься. Головним чином це стосується блоків “Наша Україна” та “За Єдину Україну!”. При цьому значення матимуть не лише гіпотетично великі розміри та вплив відповідних фракцій, а й нова для національного політичного ландшафту якість і суспільно-політична роль цих об’єднань. *По-перше*, ми вперше спостерігаємо за діями майже справжньої партії влади, яка фактично домоглася права представляти, а частково — і формувати “курс Президента”. *По-друге*, в особі “Нашої України” вперше з’явився достатньо дієздатний альтернативний актор. Навіть без заяви В.Ющенка про те, що очолюваний ним блок не буде взаємодіяти з Блоком “За Єдину Україну!” у Верховній Раді, зрозуміло, що він матиме власну стратегію, власне бачення зовнішньополітичних пріоритетів та відмінну конфігурацію зовнішніх зв’язків.

Рівень демократичності виборів може спричинити більш глибокий вплив на міжнародне становище України, ніж їх формальний політичний результат. Оцінка цього виборчого процесу на Заході вплине на подальше ставлення до київської влади. Влада вже не може сподіватися на залучення зовнішньої підтримки та навіть на елементарну поблажливість до авторитарного стилю владарювання під виглядом протистояння лівій та реінтеграційній загрозі.

Двовекторна риторика зберігатиметься, проте відбудуться остаточне розведення в часі та ієрархізація цілей у розвитку співпраці з Росією та Заходом. Росія — зараз, Європа — пізніше, за певних умов і до того ж, разом із Росією. Фактично, Президент Л.Кучма вже відмовився від конкретних зобов’язань зближення з ЄС на період своїх повноважень. Офіційна стратегія концентруватиметься на пріоритетності “на даному етапі” співпраці в межах СНД та взаємодії з державами Центральної і Східної Європи з метою уникнення негативних наслідків розширення ЄС. Колективний пострадянський ізоляціонізм, підкреслювання регіональних і національних особливостей, необхідності не поспішати й краще підготуватися до зближення з Європою — ось парадигма української зовнішньої політики на етапі від парламентських (2002р.) до президентських (2004р.) виборів. ■

РОССИЙСКИЙ ФАКТОР В УКРАИНСКИХ ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРАХ 2002г.*

Аркадий МОШЕС,
заведующий сектором
Института Европы
Российской Академии наук

Упрощенное, хотя в общем правильное, представление о современном внутривнутриполитическом строении Украины сводится к следующему. В стране по-прежнему глубоко региональные различия, при этом Западная Украина является основным носителем национальной идеи, но Президента государства выбирает все-таки Восток — гораздо более многочисленный и способный, в отличие от дотационной Галичины, служить экономической опорой претензий на власть в общеукраинском масштабе. Соответственно, любой политик, всерьез начинающий поход за властью, должен бороться за симпатии русскоязычных Востока и Юга, а это, в свою очередь, помимо собственно организационной работы, означает необходимость учитывать огромный пласт российско-украинских гуманитарных и культурных связей и находить общий язык с Москвой в экономике и политике.

На первый взгляд, данная логика применима и к нынешним парламентским выборам, которые во многом являются прелюдией к президентским выборам 2004г. Без учета этой перспективы трудно было бы объяснить, зачем безоговорочный лидер Западной Украины В.Ющенко прилагает столько усилий для того, чтобы обеспечить присутствие в своем блоке партии “Солидарность”, чьей политической родиной является Донбасс, или тех же либералов ныне сумского, а в прошлом — донецкого губернатора В.Щербаня. Трудно было бы понять, почему объединенные социал-демократы с их финансовыми и медийными ресурсами не только наняли известных московских политтехнологов из Фонда эффективной политики, но и в целом попытались создать себе имидж наиболее беспроblemных партнеров для России в будущем.

И все же, при более глубоком анализе представляется, что собственно в избирательной кампании 2002г. российский фактор во всех его проявлениях играет подчиненную роль, хотя и сейчас, и на перспективу, его влияние в абсолютных величинах остается заметным.

* Друкується мовою оригіналу.

Особенности кампании

Прежде всего, этот вывод связан с особенностями нынешних выборов. **Во-первых**, кампания 2002г. является первыми выборами второго десятилетия украинской независимости. Как политически независимое государство, Украина состоялась. Опыт посткоммунистического развития стран Центральной и Восточной Европы показывает, что по мере становления национальной государственности, если этот процесс не осложнен войнами, вопросы самоопределения и внешней политики в предвыборном контексте постепенно отходят на второй план. Аналогичным образом, например, проходили выборы в российскую Думу в 1999г., когда основная борьба развернулась между центристскими объединениями с весьма сходными внешнеполитическими ориентирами, в то время, как узнаваемые националисты выступили гораздо слабее, чем в первой половине десятилетия. В украинском контексте также важно помнить то обстоятельство, что, в отличие от 1994г., в настоящий момент ресурсная база основных потенциальных соискателей президентского кресла формируется внутри Украины.

Во-вторых, при всей глубине межрегиональных различий процесс эрозии стены между Западом и Востоком на политическом уровне идет довольно заметно. Если, как уже упоминалось, В.Ющенко попытался прорваться на Восток, то Ю.Тимошенко — политик восточно-украинского происхождения — наоборот, блокируется с видными деятелями национального движения и активно работает в западных регионах. Показателен в этом отношении состав коалиции “За Единую Украину!”, объединившей донецкую Партию регионов и популярную исключительно на львовщине Аграрную партию. Весьма вероятно, что уровень поддержки всех этих блоков на Западе и Востоке будет сильно различаться, и изменить традицию пока не удастся, но тем не менее — сам факт появления действительно общенациональных списков среди неидеологических партий следует отметить.

В-третьих, украинская политика сильно персонафицирована. Нынешняя кампания во многом рассчитана на “голосование узнавания” (recognition vote). Согласно социологическим опросам последнего полугодия, рейтинг поддержки лидеров основных политических партий и блоков — за знаковым исключением коммунистов, где эти показатели почти совпадали — практически всегда превышал число людей, намеревавшихся голосовать за их политические организации. По состоянию на январь 2002г., по данным социологической службы Центра Разумкова, уровень поддержки В.Ющенко составлял более 27%, а “Нашей Украины” — 19%, премьера А.Кинаха — 18%, а пропрезидентского блока “За Единую Украину!”, вторым номером которого он является — менее 5%, лидера СДПУ(о) В.Медведчука — 10%, а его партии — 5,6%, харизматических Н.Витренко и Ю.Тимошенко — 8,5% и 8,2%, соответственно, а их блоков 2,3% и 4,2% и т.д. Исходя из этой логики, в выборах принимают участие несколько именных блоков, поскольку предполагается, что популярность лидеров сможет послужить своеобразным “паровозом” и втащить в Верховную Раду определенное количество их менее ярких сторонников.

В-четвертых, выборы 2002г. нацелены на конкуренцию политических технологий, а не избирательных платформ. Внимательное чтение программ, естественно, помогает выявить определенные межпартийные различия — которые, впрочем, могут никогда и не найти отражения в практической политике — однако гораздо больший интерес и наблюдателя, и избирателя привлекают появление блоков-клонов, использование компрометирующих материалов, применение административного ресурса.

Все эти факторы ведут к снижению роли внешнеполитического фактора в предвыборной кампании в целом. Применительно же к российско-украинским отношениям, они обеспечили заметное сужение разброса позиций основных политических сил и их концентрацию в рамках “державнического” подхода. Об этом прямо свидетельствуют результаты анкетирования, проведенного газетой “Зеркало недели”, а также анализ опубликованных предвыборных программ. Пять партий и блоков, среди которых “Наша Украина”, пропрезидентское объединение “За Единую Украину!”, “Единство” киевского мэра А.Омельченко и Народный Рух Украины Б.Бойко, высказались за стремление к членству в Евросоюзе вне зависимости от отношений с Россией. За движение в Европу вместе с Россией — “Яблоко” М. Бродского и “зеленые”. СДПУ(о) и СПУ ориентируются на использование преимуществ сотрудничества с Россией, и с Европой, и даже Коммунистическая партия выступает не за создание общего с Россией государства, а лишь за интеграцию в рамках СНГ, считая Россию и Белоруссию “экономическими партнерами, политическими союзниками и историческими побратимами”. На этом фоне даже выступающие за межгосударственный союз России, Украины и Белоруссии Блок Наталии Витренко и “Русский блок” (последний — за союз с Россией и единое экономическое, культурное и информационное пространство с Россией и Белоруссией) явно выбиваются из общего ряда участников выборов. Что касается русского языка, то опять-таки, лишь два этих блока плюс коммунисты высказываются за придание ему статуса государственного, в то время как “Наша Украина”, “За Единую Украину!”, “Единство”, НРУ Б.Бойко и Блок Юлии Тимошенко поддерживают сохранение этого статуса исключительно за украинским, а ряд других партий, в т.ч.

СДПУ(о), готовы предоставить русскому языку официальный (особый), но не государственный статус. Налицо, таким образом, заметное сознательное снижение готовности абсолютного большинства политических сил к разыгрыванию российской карты.

Российское влияние: в чем оно?

Интерес к нынешним украинским выборам в России довольно высок. Ход кампании и сопровождающие ее события постоянно освещаются в российских печатных и электронных СМИ в объемах, намного превышающих внимание к любой другой аналогичной теме в последние годы (например, к президентским выборам в Белоруссии в 2001г. или в Украине в 1999г.). Столь пристальный интерес может объясняться, по-видимому, двумя обстоятельствами. С одной стороны, налицо общий рост позитивного отношения к Украине, связанный с улучшением двусторонних отношений, объявлением “года Украины в России”, личной вовлеченностью Президента В.Путина в процесс российско-украинского сближения. С другой стороны, расклад сил в будущем украинском Парламенте, очевидно, интересует как деловое сообщество, вынужденное учитывать этот момент при разработке своих бизнес-планов, касающихся Украины, так и российские элиты в более широком смысле, озабоченные тем, чтобы процесс передачи президентской власти преемнику Л.Кучмы, в который Верховная Рада наверняка будет вовлечена, не привел к смене нынешней позитивной динамики в отношениях на негативную.

Тон российских СМИ в целом (об одном из исключений будет упомянуто ниже) остается ровным и корректным по отношению ко всем участниками избирательной гонки, что само по себе является важным показателем при оценке косвенного российского влияния на предвыборную ситуацию. Хорошо известно, что российские СМИ пользуются популярностью и доверием в Украине. По данным Центра Разумкова, им склонны “полностью доверять” или “скорее доверять” 48,5% населения на юге Украины, 47,3% — в центре, 58,3% — на востоке, 38,7% — на севере и 37,2% — на западе. Для сравнения, уровень полного или преимущественного доверия украинским СМИ составляет 53,6%, 53,3%, 55,9%, 43,3% и 63,2%, соответственно. Таким образом, практически половина населения Украины готова в какой-то степени прислушаться к аргументации с российской стороны относительно тех или иных кандидатов. В этих условиях развязывание в российских СМИ агитационной кампании против политика или блока, безусловно, негативно отразилось бы на его электоральных результатах. То, что такой кампании не ведется, может свидетельствовать как о переходе российско-украинских отношений в более зрелую, менее эмоционально нагруженную стадию, так и об отсутствии у Москвы на этих выборах однозначного фаворита (хотя ряд лидеров Блока В.Ющенко не могут не вызывать у российских элит рефлекторной идиосинкразии, что “Нашей Украине” нужно воспринимать с большой долей реализма).

Прямое российское влияние — хотя в данном случае под “российским” подразумевается не скоординированное воздействие, а иногда прямо конкурирующие акции индивидуальных актеров, которые могут иметь политическую подоплеку, но могут быть и просто результатом стремления

заработать на выборах — в течение основного периода кампании оказывалось российскими политтехнологами и консультантами, большое количество которых приехали в Украину на период выборов.

По-видимому, присутствие россиян сыграло свою роль в применении в ходе данных выборов большого количества “грязных” технологий. Однако, по мнению автора, во всем, что выходит за рамки создания качественных сайтов и борьбы в Интернет-сфере, “опыт” российских “советников” для Украины малоприменим. **Во-первых**, вброс компромата на противников в стране, еще не выбравшейся до конца из “кассетного скандала” и неоднократно сталкивавшейся с уголовным, в т.ч. международным, преследованием премьер-министров и крупных деятелей бизнеса, попросту не будет иметь такого эффекта, который возможен в стране более законопослушной; даже в России, причем по тем же причинам, это направление “деятельности” становится менее перспективным. **Во-вторых**, что более важно, основным ресурсом на украинских выборах обещает стать административный, которому политтехнологии в государственном масштабе могут помогать, но противостоять бессильны. Примером может служить прошедший в декабре 2001 г. в Москве съезд выходцев из Украины, задумывавшийся, по распространенному мнению, как акция людей, работающих с СДПУ(о) для продвижения в Москву В.Медведчука. Однако, в результате от Украины съезд приветствовали видные деятели пропрезидентской коалиции вице-премьер В.Семиноженко и С.Тигипко, и мероприятие стало в известной степени их бенефисом. **В-третьих**, разброс предпочтений электората среди слишком большого числа политиков, в отличие от того, как это было в России в 1999г., не позволяет их абсолютному большинству рассчитывать на успех даже в случае удвоения-утроения рейтингов.

Оправданно озабоченная реакция российского МИД и посла России в Украине В.Черномырдина на факты нападения на активистов и избирательный штаб “Русского блока” в Киеве в январе-феврале 2002г. обострила вопрос о роли российско-украинских отношений как фактора украинской внутривнутриполитической ситуации. До завершения следственных действий вряд ли имеет смысл обсуждать конкретные варианты того, кому могли быть выгодны эти провокации. Однако не исключено, что организаторами двигал точный расчет: Москва, увеличившая при В.Путине внимание к проблеме соотечественников за рубежом, не сможет остаться в

стороне от происходящего, а использование тезиса о российском “вмешательстве” (для чего применительно к нынешним выборам не было особых оснований) будет способствовать консолидации национально-ориентированного электората. Момент второго нападения на штаб блока, 6 февраля 2002г., был выбран особенно удачно, поскольку привлечение внимания к официальной позиции России создавало резонансный эффект в связи с отказом известного российского телеведущего М.Леонтьева, высказанного в грубой и оскорбительной для всей Украины форме, выполнить решение украинского суда и принести извинения за распространение порочащей информации о Е.Чумаченко — супруге В.Ющенко.

Перспективы

Узконаправленный анализ воздействия российского фактора на кампанию 2002г. приводит к постановке трех вопросов.

Во-первых, насколько ставка на разыгрывание “русской” карты внутри Украины и приоритетное развитие отношений с Россией способствует повышению электоральных шансов той или иной политической силы? Судя по всему, в качестве центрального момента избирательной платформы эти тезисы не срабатывают. В январе популярность “Русского блока” не достигала и полпроцента, и даже рейтинги гораздо более известного и использующего социальную демагогию Блока Н.Витренко колебались вокруг двухпроцентной отметки. В Украине, как, впрочем, практически повсеместно в бывшем СССР, среди русского населения не возникло традиции этнического голосования и окончательный выбор русских, как правило, зависит от других факторов. Впрочем, параллельно нельзя не отметить, что украинские националисты разных оттенков также являются маргиналами и без присоединения к более сильным политикам с многоплановыми предвыборными программами, несмотря даже на личную харизму, имеют все шансы остаться за бортом Парламента.

Сопоставление крупных левых и правополитических объединений имеет в данном контексте ограниченную пригодность из-за невозможности проследить влияние какого-либо одного фактора. Однако нельзя не отметить, что впервые в украинской политической истории национально-демократическая, а в чем-то и открыто националистическая “Наша Украина” имеет шанс на общеукраинском уровне одержать победу над коммунистами.

Во-вторых, насколько перипетии нынешних выборов повлияли на состояние российско-украинских отношений? Вопрос этот важен в связи с тем, что в ходе предыдущих кампаний отношения всегда внешне улучшались, поскольку борьба за русскоязычного избирателя создавала более благоприятный общий фон. На властном уровне организовывались “знаковые” события (например, первый государственный визит Л.Кучмы в Москву в феврале 1998г. для подписания десятилетней программы экономического сотрудничества), левая оппозиция стремилась усилить пророссийскую риторику, национал-демократы начинали выступать в более примирительном тоне. После выборов все возвращалось на круги своя.

В настоящий момент данный эффект проследить трудно, прежде всего, потому, что в первое двухлетие президентства В.Путина двустороннее сотрудничество достигло достаточно высокого уровня, а растущий прагматизм в российской политике мало подвержен влиянию предвыборной фразеологии. Диалог между Россией и Украиной приобрел и определенный иммунитет к провокациям, однако отсутствие должного внимания со стороны официального Киева к фактам силового и психологического давления на русские организации внутри страны способно вне всякого избирательного контекста серьезно обострить двусторонние отношения в гуманитарной сфере, где противоречия, как известно, и без того велики.

В-третьих, насколько потенциальные депутаты будущей Верховной Рады готовы профессионально, в законотворческой сфере, способствовать дальнейшему сближению двух государств? В том, что касается России, перед украинскими законодателями встанут проблемы улучшения базы международного, в т.ч. российского, экономического присутствия в Украине и общего пересмотра правовой базы двусторонних отношений, которая неадекватна современным реалиям. В первом случае оправданным представляется достаточно скептический прогноз. Ситуативная коалиция принципиальных противников приватизации вообще из числа как левых, так и национал-радикалов, примкнувших к ним противников приватизации “в русские руки” и олигархических группировок, заинтересованных в том, чтобы огрести собственный бизнес (металлургию, например, или энергетику), будет, как и ранее, по возможности ограничивать масштабы российского проникновения в Украину.

Процесс же наполнения конкретным правовым содержанием базового общеполитического договора, который содержит обязательства сторон заключить дополнительные соглашения примерно в 15 областях, чего до сих пор сделано не было, будет, естественно, в первую очередь, зависеть от действий исполнительной власти, однако инициатива депутатов, их умение взаимодействовать с российскими коллегами на стадиях как подготовки, так и ратификации документов, могли бы сыграть большую роль. Однако поскольку достаточно велика вероятность превращения Верховной Рады преимущественно в избирательный штаб участников президентской гонки 2004г., корпоративный интерес Парламента к работе на российском направлении может остаться в целом невысоким. ■

ВИБОРИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ МАЙБУТНІ СТОСУНКИ ІЗ ЗАХОДОМ

Джеймс ШЕРП,
провідний науковий співробітник
Центру дослідження конфліктів, Велика Британія

Відвідини Києва делегаціями на чолі з Мадлен Олбрайт, Хав'єром Соланою та помічником держсекретаря США Полою Добрянські мали одну очевидну спільну мету: показати, що проведення в Україні парламентських виборів матиме безпосередній вплив на її майбутні стосунки із Заходом. Проте, поза увагою під час цих візитів міг опинитись інший момент, який має бути так само зрозумілим, а саме — що результати цих виборів мають для Заходу менше значення, ніж спосіб їх проведення. Якщо Комуністична партія України отримає 50% голосів у чесній і відкритій боротьбі (замість 16-19%, які їй обіцяє лютневе опитування громадської думки), це, звичайно, спричинить стурбованість та жаль і може призвести до певних змін у політиці. Але це не стане приводом для протестів, не кажучи вже про тиск. Такий акцент на способах, а не на результаті, пояснює незбагненну, з ідеологічної точки зору, підтримку (зокрема, Конгресом США та Радою Європи) демократичних прав Соціалістичної партії України — партії, яка засуджує розширення НАТО та захищає “пріоритетні братерські відносини” з Росією і Білоруссю та “консолідацію і захист слов'янства”.

Посткомуністична етика, так само, як і ленінська, має справу з наслідками та результатами. Поширена в західному світі ліберальна етика насамперед стосується методів і засобів, або, сленгом політологів, “процесу”. Звичайно, ця етична схема не застосовується із залізною закономірністю. Звичайно, вона не зовсім стикується з геополітичними інтересами, які є навіть у ліберальних держав, а інколи прямо суперечить їм. Але вона є частиною західної культури та євро-атлантичної спільноти, до яких Україна офіційно зголосилася приєднатися. Якби Захід, який зовсім не є “антиукраїнським”, не ставився серйозно до відхиленя від демократичних стандартів, то він не сприймав би серйозно прагнень України, не кажучи вже про свої власні. І хоча на Заході стає дедалі більше людей, які вже серйозно не сприймають Україну, М.Олбрайт, Х.Солана і П.Добрянські не належать до їх числа.

Прискіпливість і короткозорість Заходу

Якби українські посадовці та експерти дослідили західні коментарі парламентських виборів в Україні, то вони були б здивовані. Всі 13 блоків та 21 партія, що беруть участь у перегонах, оприлюднили докладні зовнішньополітичні програми, де висловлюється широкий спектр позицій і завдань у відносинах зі Сполученими Штатами, НАТО, Європейським Союзом та іншими зарубіжними країнами й організаціями. Проте, ці програми не стали об'єктом глибокого аналізу на Заході й загалом не привернули особливої уваги. Інтерес викликають внутрішньополітичні позиції цих партій, точніше, через брак інформації та зацікавленості, політика лише трьох-чотирьох потужних блоків. Байдужістю до України — рівень якої не слід недооцінювати — таку вибіркковість пояснити неможливо. Її пояснює більш серйозний і потужний чинник.

На Заході існує поширене й цілком обгрунтоване переконання в тому, що Україна не здатна досягти своїх європейських цілей без внутрішніх змін у державі. Причина полягає у тому, що Європейський Союз — це угруповання країн, які об'єднує не якась справжня чи міфічна “спадщина”, а система спільних принципів, справ та очевидних досягнень у різних галузях, від громадянської свідомості, відкритої конкуренції і прозорої процедури прийняття рішень до деполітизації судів, системи оподаткування та виконання угод. Інша причина полягає у тому, що переважна частка багатства ЄС — і дуже велика частка його зовнішньої торгівлі — продукується малим бізнесом і є наслідком вільної децентралізованої ініціативи. Це стосується й північноамериканських партнерів ЄС, і тому рівень трансатлантичної торгівлі залишатиметься дуже високим, а мережа взаємозв'язків — безпрецедентно щільною, незалежно від

того, в якій політичній формі відбуватиметься європейська інтеграція.

Яку б політику стосовно України не проводив Захід — а політика ЄС, схвалена Радою ЄС у Гетеборгу, дійсно була дуже сприятливою — Захід не має засобів для інтеграції України у свій світ. Справді, західні уряди могли б зробити, але не зробили багатьох речей. ЄС міг би продемонструвати більше винахідливості в питаннях кордонів і митниць, аніж він виявив, жорстко поширивши Шенгенський режим на нові країни-учасниці. Задовго до 11 вересня теза про те, що, мовляв, східні кордони ЄС можуть залишитися відкритими й неконтрольованими, втратила сенс. Сполучені Штати могли б вдатися до тиску, щоб відновити допомогу МВФ і Світового банку Україні під час нетривалого врядування Уряду Ющенка, але, попри увагу до України та її підтримку Адміністрацією Б.Клінтона, ці зусилля були недостатніми. Навіть сьогодні західні уряди могли б докласти певних зусиль для усунення бар'єрів у торгівлі з Україною, адже демократичним урядам, які приносять у жертву внутрішні інтереси й підпорядковують власні стандарти (не кажучи вже про закони) геополітичним чинникам, доводиться багато потерпати. Але навіть якби все це було зроблено, західні уряди не мають важелів, аби знайти покупців для українських товарів і, тим більше, — інвесторів, готових вкладати гроші в українську економіку. В Західній Європі та Північній Америці споживачі та інвестори є приватними особами. Вони інвестуватимуть в Україну лише тоді, коли вважатимуть це вигідним і безпечним. Якщо Україна не вживе заходів, щоб стати більш привабливою для приватних осіб, з яких складається західний світ, зовнішня політика Заходу швидко вичерпає свої можливості. Таким чином, внутрішні зміни є не *політичною* умовою реалізації "європейського вибору" України, а її *об'єктивною* умовою.

Українці мають гнітучу звичку відповідати на питання Заходу щодо внутрішньої політики дискурсами про українську зовнішню політику. На Заході також спостерігається неприємна тенденція забувати, що зовнішня політика України суттєво сприяла зміцненню європейської безпеки. **По-перше**, на відміну від Російської Федерації, Україну вважають добрим сусідом — за безсумнівним винятком Молдови (на погляд рядового молдованина) і, донедавна, самої Російської Федерації (на погляд її еліти). За досить проблематичним винятком Молдови, незмінною метою України є забезпечення регіональної стабільності, а не поширення свого впливу чи використання чужих слабкостей. **По-друге**, незважаючи на існуючі розбіжності з НАТО стосовно Македонії і триваючий скандал навколо експорту (сподіваємося, несанкціонованого) зброї до інших країн, Україна досить сумлінно дотримується режиму контролю над озброєннями, а її найбільш вражаючий крок у галузі контролю — одностороннє ядерне роззброєння — докорінно змінив погляди на місце України в Європі. **По-третє**, Україна зробила значний внесок у миротворчі операції ООН, ОБСЄ і НАТО, підтримала Європейську політику безпеки і оборони та виявила готовність надати засоби для Сил швидкого реагування ЄС. **По-четверте**, після переобрання Л.Кучми в 1999р. Україна підвищила активність і змістовність тривалих партнерських стосунків з НАТО, попри незадоволення Росії, неоднозначність громадської думки та залишкові наслідки косовського конфлікту.

Проте, навіть стосунки України з НАТО демонструють важливість внутрішнього чинника. Офіційно задекларована мета поглиблення співпраці для України полягає зараз не в досягненні певних геополітичних цілей, а (за словами колишнього міністра оборони О.Кузьмука) у "підтримці військової реформи в країні". НАТО, зі свого боку, відверто заявляє, що розглядає війсьну реформу — і, що не менш важливо, реформу системи безпеки — як засіб зміцнення громадянського суспільства: мета, поставлена першою з дев'ятих завдань національної безпеки в офіційній Концепції національної безпеки України 1997р.

Як і будь-яке "особливе партнерство", це партнерство також має свої проблеми, і дві з них стосуються українських виборів. Перша — дуже мало людей знають про нього. Скепсис політиків вдома та "російський чинник" по сусідству змушують українську владу не згадувати вголос про стосунки, що, на думку Президента Л.Кучми, є одним з небагатьох каналів співпраці із Заходом, який дає Україні реальну вигоду. Зі свого боку, НАТО не спромігся продемонструвати масштаб, важливість і потрібність цієї співпраці не лише рядовому українцю (особливо на сході і півдні країни), але й інститутам, що формують громадську думку в Північній Америці та Європі. Навіть в академічних аудиторіях на Заході, де збираються фахівці з міжнародних відносин, дивуються, дізнавшись, що програми співпраці НАТО з Україною охоплюють 500 заходів щороку, а британо-українська двостороння програма співпраці є найбільшою двосторонньою програмою у галузі оборони серед тих, що їх реалізує Велика Британія. Як можна заручитись громадською підтримкою українських прагнень — в Україні чи на Заході — коли найбільші досягнення замовчують?

Друга проблема полягає у тому, що навіть зобов'язання НАТО залежать від певних чинників. Якщо Державна програма військової реформи не призведе до реформ — і якщо Уряд та Парламент відмовляться її фінансувати — ентузіазм НАТО зазнає краху, й НАТО втратить інтерес до праці в Україні.

Подвійні стандарти Заходу та російські обіцянки

Контраст між цілком публічною діяльністю Заходу із впливу на *перебіг* виборчої кампанії в Україні та більш обережними й прихованими діями Росії, що мають на меті вплинути на їх *результат*, свідчить про більш глибоку різницю, яку українці

не лише бачать, але й відчувають¹. Коли Україна прагне покращання стосунків із Заходом, Захід висуває “умови” та встановлює певні стандарти. Коли Україна прагне покращання стосунків з Росією, Росія не висуває жодних умов, крім “сталого добросусідства”². Звичайно, як не раз підкреслював О.Лукашенко, “добросусідство” не завжди є синонімом інтеграції, особливо якщо вона означає для Росії витрати та зобов’язання. Натомість Росія, згідно з формулюваннями останньої (червень 2000р.) Концепції зовнішньої політики, прагне “відповідності ... співпраці з країнами СНД завданням національної безпеки країни”³. В 1992р. “сірий кардинал” Б.Єльцина Г.Бурбуліс пророкував, що “Захід не візьме їх у тому стані, в якому вони є”. Відтоді СНД є зібранням, де ми “маємо те, що маємо”.

Для багатьох — не лише лівих, — хто переймається *несамостійністю* України, переконаних, що “Україна сама не встоїть”, і впевнених (як Президент Л.Кучма), що “на Заході нас зараз не чекають”⁴, альтернативи тіснішій співпраці з Росією не існує. Але що це за співпраця? Куди вона заведе Україну? На фоні галасу Заходу стосовно справи Г.Гонгадзе Росія покvapилася захистити суверенітет “братньої” України і засудила грубе втручання Ради Європи та інших західних інституцій у внутрішні справи України. Водночас, жоден російський урядовець не поставив питання про стан української демократії, контроль над її Службою безпеки, незалежність суду, чесність її правоохоронної системи,

не кажучи вже про безпеку політичних опонентів, незалежних аналітиків і журналістів. Характеризуючи підхід Росії до військової співпраці, директор воєнних програм Центру Разумкова Л.Поляков зауважив: “Досі російські офіційні особи, на відміну від натовських, жодного разу не висловили занепокоєння слабкістю оборони України або повільними темпами проведення воєнної реформи. Можна припустити, що для Москви проблеми України в будівництві її Збройних Сил є просто більш прийнятними, ніж успіхи в цій галузі”. Або ж можна просто зробити висновок, що саме Росія, а не Захід практикує суто геополітичний підхід, і що Росія хоче від України лише одного — “зблизити” її з собою.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що у світлі подій 11 вересня Захід також прагне зближення з Росією, і це може мати важливі наслідки для України. З точки зору західних урядів, ці події спричинили ряд надзвичайно важливих зрушень у російській політиці й позиції і відкрили перспективи для глибокого й міцного партнерства між Росією та Заходом. Українська влада відчуває, що її становище не дозволяє їй критикувати зближення Росії і НАТО, не кажучи вже про Сполучені Штати, і старанно намагається уникати цього. Втім, МЗС та МО України закликали не ігнорувати Україну і тим більше — не залишати її за рамками цього процесу. Побойовання небезпідставне, оскільки є сумніви, чи привертатиме Україна й надалі увагу західних урядів і міжнародних організацій, які не на жарт захопилися завданням ухопитися за примау “союзу” з Росією і матеріалізувати її, поки ця примара не розвіялася. Чи означає це, що Захід тепер має одні стандарти для України, й інші — для Росії?

Українці мають підстави ставити це питання, але давати відповідь на нього ще зарано для всіх сторін. Захід повинен мати різну *політику* стосовно Росії та України, бо це різні країни, дуже відмінні за проблемами, що стоять перед ними, і ці відмінності мають стати запорукою того, що Заходу не доведеться “вибирати” між ними. Проте, різних *стандартів* бути не повинно, хоча наразі така небезпека існує.

Уникнення цього ризику залежить від України тією ж мірою, що й від Заходу. Зараз — уже не вперше! — чимало українців побоюються, що Сполучені Штати та Європа “домовляться” закрити очі на дії Росії на території колишнього СРСР в обмін на підтримку в боротьбі з тероризмом і довготривале партнерство в енергетичній галузі. Але ж — хто “домовлявся” з Росією (у Дніпропетровську та Мінську) про приватизацію більшої частини української енерготранспортної і нафтопереробної інфраструктури — ці обладунки навіть не були оприлюднені? Як має Захід “захистити” українські інтереси, від яких Україна свідомо відмовляється? Як, у зв’язку з цим, Захід має підтримувати “право” України на власну європейську політику, коли українські посадовці відверто говорять про “входження до Європи разом з Росією”? Чому б Захід мав вважати, що Росія тисне на Україну, коли український Уряд наполягає, що відносини покращуються? Як казав Карлайл, “хто мене захистить, якщо

¹ Неупереджений і глибокий аналіз цього контрасту див.: Foreign Involvement in the 2002 Parliamentary Elections: A Political Assessment, *Ukrainian Monitor*, Policy Paper #3, February, 2002, Center for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine. Див. також: Санцов Ф. Російські політтехнологи: На заготівлю “капусти” прибули. — Галицькі контракти, 19 лютого 2002р., <http://www.kontrakty.com.ua>.

² Концепція зовнішньої політики Російської Федерації, грудень 1992р., переглянута в березні 1993р.

³ Концепція зовнішньої політики від 28 червня 2000р. — BBC Summary of World Broadcasts: Former Soviet Union, 7 липня 2000р. В останній версії Концепції також ідеться про створення “поясу добросусідства по периметру російських кордонів”.

⁴ Виступ Президента України Л.Д.Кучми перед керівниками промислових підприємств у м.Кременчук 28 серпня 2000р.

я сам себе не захищаю?”⁵. Балтійські країни про це не забували, і Захід не домовлявся за їх спиною.

Втім, наслідки не забаряться, якщо Захід і надалі вважатиме, що Росія відмовляється від старого мислення (і розв'язує ключові внутрішні проблеми), тоді як Україна “рухається назад”. Такі західні уявлення про путінську Росію є дуже поверховими, можливо, викривленими, і з плином часу вони виправляться самі по собі. Проте, уявлення Заходу про Україну як про країну, чия економіка “досі лежить в руїнах”, де “немає закону”, де “панує некомпетентність”, не покращиться після шахрайських, недемократичних виборів, незалежно від подій 11 вересня⁶. Якщо Україна не змінить цей свій образ, є загроза не того, що Захід “домовиться” з Росією, а того, що він просто втратить інтерес, терпіння та співчуття. Саме для того, щоб про це розповісти, і приїздили Хав'єр Солана, Мадлен Олбрайт і Пола Добрянські.

Три сценарії

У політиці немає нічого певного, але після всіх зусиль Заходу є підстави вважати, що спосіб проведення українських виборів може спричинити зміни на гірше в політиці Заходу; так само можна очікувати і змін на краще.

За словами одного провідного західного експерта, Україна перетворилася на “державу шантажу”. “Компромат збирають ... щоб забезпечити покору ... Ділових партнерів партій, що відкрито йдуть в опозицію ... знищують ... Створюють нові штучні партії, перебирають контроль над існуючими, інші поглинають або руйнують”⁷. Якби це було все, що слід було сказати, тоді вибори закінчилися б ще до прибуття в лютому перших спостерігачів, незалежно від голосування. Але насправді результати виборів і реакція Заходу залишаються вскрай невизначеними, і можливі принаймні три сценарії.

Сценарій №1. “Адміністративний ресурс” застосовують свідомо, і він приносить успіх. Всупереч прогнозам, зробленим на підставі опитувань громадської думки, у новообраному Парламенті домінують центристські “олігархічні” сили та ліві, і парламентські справи вирішуються на основі ситуативних союзів між ними. Якщо цей сценарій буде реалізовано, є кілька можливих наслідків. Найменш вірогідний — докорінна зміна політики Заходу. Така реакція не в його характері. Захід рідко виявляв потребу для цього рішучість та єдність (і агресивність), хіба що в разі небезпеки. Більш імовірно, що Україна просто втратить свою важливість. Навіть налагоджені стосунки (наприклад, Україна-НАТО) можуть завмерти — не навмисно, але “самі по собі”, зі втратою інтересу до них. Про Україну перестануть згадувати при прийнятті “серйозних рішень”. Амбітні проекти Заходу — розширення ЄС і НАТО, стосунки НАТО з Росією, “війна проти тероризму” (та її продовження — боротьба проти розповсюдження зброї) — триватимуть, виходячи з їх внутрішньої логіки, з мінімальним урахуванням інтересів України. Відтоді Україна вже не матиме підстав сподіватися, що на політику, яка суперечить інтересам Заходу (стосовно Македонії, Ірану чи

Іраку), і надалі дивитимуться з позицій “партнерства”. Засади надання допомоги та сприяння, очевидно, переглянуть, а може, й зовсім відмовлять у них. За сценарію №1 Україна ризикує перетворитися на третьорядну країну для заслання дипломатів третього гатунку; а тим на Заході, хто вважає, що Україна у довгостроковому плані важлива сама по собі, можливо, доведеться вибирати між своїми переконаннями та політичним впливом на батьківщині.

Сценарій №2. Адміністративний ресурс застосовують свідомо, і він не приносить успіху. Цей результат може засмутити Банкову, але він захопить Захід. Він змусить Захід замислитися. Він покаже, що в Україні таки відбуваються зміни, і що особливо важливо — відбуваються знизу. Життєздатність реформістів у Верховній Раді та вірогідне дрібнення центристських сил постійно нагадуватиме, що Україна “ще не вмерла”. Такий результат підбадьорить прихильників активної політики стосовно України на Заході. Водночас, це створить гострі дилеми та призведе до появи плеяди політиків і посадовців, які займуть очікувальну позицію. Проте, ініціатива перейде до тих, хто діє.

Сценарій №3. Керівництво України переглядає свою політику. Адміністративний ресурс “за інерцією” використовують у регіонах та окремих населених пунктах, але не за вказівкою Центру. Спостерігачі повідомляють про “порушення”, але вибори оголошують загально демократичними. Центристсько-реформістська більшість, що існувала у Верховній Раді на початку 2000р., відновлюється, але цього разу центристи можуть втратити контроль за голосами реформістів. Для переважної більшості громадян України (75%), переконаних у тому, що вибори будуть нечесними, такий результат видаватиметься неймовірним⁸. Проте, цей результат міг би узгодити об'єктивні інтереси країни з суб'єктивними інтересами її керівників. Якби це сталося, Захід був би просто змушений діяти.

Від парламентських до президентських виборів в Україні — майже три роки, 33 місяці. З огляду на президентський конституційний устрій України, останні, в принципі, видаються важливішими за попередні. Проте, не лише через цей розрив у часі, але й у зв'язку з розвіюванням ілюзій на Заході стосовно України, та ще більшим розчаруванням у владі в самій Україні ці парламентські вибори набули особливого значення. Саме на підставі цих виборів Захід робитиме висновок про можливість чи неможливість суттєвих змін в Україні. Сама лише “геополітика”, за відсутності змін, не забезпечить західної присутності в Україні. Захід, як і Господь Бог (але не як Росія), допомагає тим, хто намагається сам собі дати раду. Якщо парламентські вибори принесуть зміни, тоді у Європі та Північній Америці навіть три роки розглядатимуть як відносно невеликий термін, за який треба буде захопити Україну для того, щоб зробити реформи незворотними та сприяти спокійній і безконфліктній передачі влади. Якщо ж вибори не принесуть змін, тоді Захід вирішить, що зміни неможливі, і три роки здаватимуться часом, неприпустимим втраченим для більш важливих справ. ■

⁵ Див., наприклад: Fisher I., With US Blessing, Russia Gives Fragile Ukraine a Hand. — *New York Times*, January 13, 2002, де йдеться про те, що “стосунки України з Росією здаються теплішими, ніж будь-коли”, і що “американські посадовці цим, схоже, не переймаються”. У статті також стверджується, що після справи Г.Гонгадзе В.Путін “продовжував зустрічатись із вдячним паном Кучмою — який, як і російський лідер, зробив кар'єру за радянської системи — і розводився про те, як Україна та Росія “повинні розвивати стосунки з рештою світу у тандемі”.

⁶ Там само.

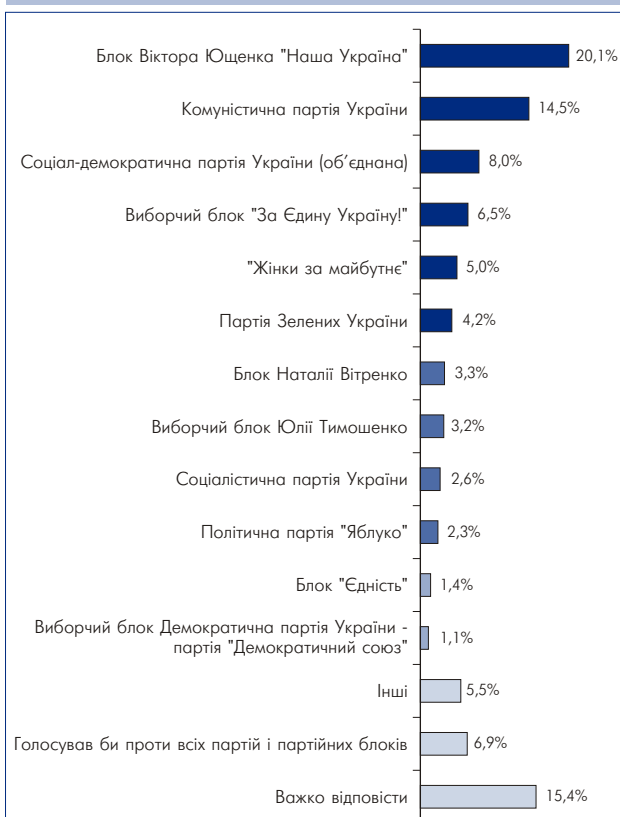
⁷ Kuzio T. Parliamentary Elections in the “Blackmail State”. — *PRISM*, Jamestown Foundation, Washington, Volume VIII, Issue 1, Part 4, January 2002.

⁸ Інтерфакс, 21 лютого 2002р.

ВИБОРИ-2002: СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ ЦЕНТРУ РАЗУМКОВА

Загальнонаціональне дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 27 лютого 2002р. Опитано 2033 респондентів віком від 18 років у всіх 27 регіонах України. Метод опитування — особисте інтерв'ю. Похибка вибірки не перевищує 2,3%.

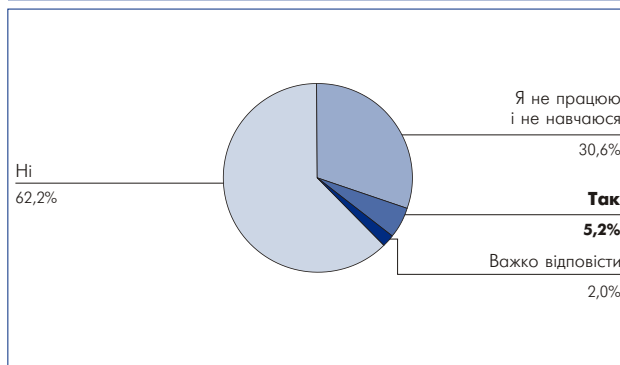
Якби вибори до Верховної Ради України відбулися сьогодні і до виборчого бюлетеню були включені наступні партії та блоки, то кому з них Ви б віддали свій голос?
% до тих, хто взяв би участь у виборах

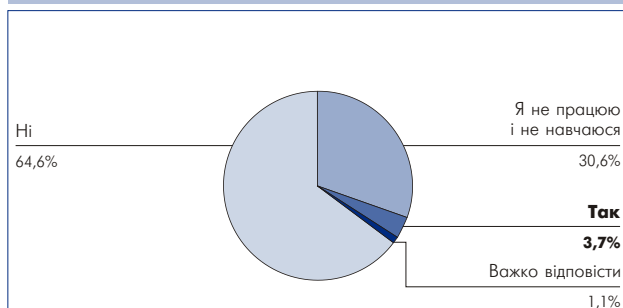
* 5,8% респондентів дали відповідь "Не брав би участі у виборах".

** На діаграмі наведені лише партії (блоки), за які готові проголосувати більше 1% тих, хто взяв би участь у виборах.

Чи отримували Ви від Вашого керівництва за місцем роботи або навчання вказівки, за яку партію або блок Ви повинні проголосувати?
% опитаних

Чи примушували Вас за місцем роботи або навчання вступати до якоїсь партії?
% опитаних

Якби вибори до Верховної Ради України відбувалися сьогодні і до виборчого бюлетеню були включені наступні партії та партійні блоки, то кому з них Ви б віддали свій голос? % до тих, хто взяв би участь у виборах*	
Виборчий блок “Блок Віктора Ющенка “Наша Україна” (Віктор Ющенко)	20,1%
Комуністична партія України (Петро Симоненко)	14,5%
Соціал-демократична партія України (об’єднана) (Віктор Медведчук)	8,0%
Виборчий блок “За єдину Україну!” (Володимир Литвин)	6,5%
“Жінки за майбутнє” всеукраїнське політичне об’єднання (Валентина Довженко)	5,0%
Партія Зелених України (Віталій Кононов)	4,2%
Виборчий блок політичних партій “Блок Наталії Вітренко” (Наталія Вітренко)	3,3%
Виборчий блок Юлії Тимошенко (Юлія Тимошенко)	3,2%
Соціалістична партія України (Олександр Мороз)	2,6%
Політична партія “Яблуко” (Михайло Бродський)	2,3%
Блок “Єдність” (Олександр Омельченко)	1,4%
Виборчий блок Демократична партія України - партія “Демократичний союз” (Володимир Горбулін)	1,1%
Комуністична партія робітників і селян (Сергій Генієвський)	0,8%
Партія “Нова генерація України” (Юрій Мірошніченко)	0,7%
Виборчий блок “ЗУБР” (За Україну, Білорусію, Росію) (Олександр Чародеев)	0,6%
Виборчий блок “Команда озимого покоління” (Валерій Хорошковський)	0,5%
Виборчий блок політичних партій “Руський блок” (Олександр Свистунов)	0,5%
Виборчий блок Народний Рух України (Богдан Бойко)	0,4%
Комуністична партія України (оновлена) (Михайло Савенко)	0,4%
Селянська партія України (Сергій Довгань)	0,3%
Соціал-демократична партія України (Юрій Буздуган)	0,3%
Всеукраїнська партія трудящих (Олександр Мороз)	0,2%
Виборчий блок “Проти всіх” (Микола Габер)	0,2%
Виборчий блок “Райдуга” (Михайло Гуцол)	0,2%
Всеукраїнська партія “Нова сила” (Микола Кушніров)	0,1%
Всеукраїнське об’єднання християн (Валерій Бабич)	0,1%
Партія всеукраїнського об’єднання лівих “Справедливість” (Микола Луків)	0,1%
Партія “Християнський рух” (Сергій Платонов)	0,1%
Виборчий блок політичних партій Українська партія і Всеукраїнська партія міжнародного порозуміння “Новий світ” (Лариса Скорик)	0%
Ліберальна партія України (оновлена) (Павло В’ялов)	0%
Народна партія вкладників та соціального захисту (Владислав Кривобоков)	0%
Партія реабілітації тяжкохворих України (Григорій Черниш)	0%
Українська морська партія (Володимир Безкоровайний)	0%
Українська національна асамблея (Микола Карпюк)	0%
Голосував би проти всіх партій і партійних блоків	6,9%
Важко відповісти	15,4%
* 5,8% респондентів дали відповідь “Не брав би участі у виборах”.	

Рівень підтримки Блоку Віктора Ющенка "Наша Україна"

